

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

DIPLOMSKO DELO

Janja Mohorič

Maribor, 2013

UNIVERZA V MARIBORU
FILOZOFSKA FAKULTETA
Oddelek za zgodovino

Diplomsko delo

**ZGODOVINSKA UTEMELJITEV TERITORIALNO-
UPRAVNE RAZDELITVE NA OBMOČJU NEKDANJE
RAPALSKE MEJE**

Mentor:
red. prof. dr. Darko Friš

Kandidatka:
Janja Mohorič

Maribor, 2013

Lektorica: Zdenka Primožič, prof. slovenskega in ruskega jezika

Prevajalka: Vesna Marinko, prof. angleškega in nemškega jezika

ZAHVALA

*Za pomoč pri udejanjenju pričujočega diplomskega dela
in za prejete strokovne nasvete se zahvaljujem
svojemu mentorju red. prof. dr. Darku Frišu.*

*Za vso podporo, zaupanje in razumevanje
se zahvaljujem svojemu družinskemu krogu.*

Univerza v Mariboru

Filozofska fakulteta

IZJAVA

Podpisana JANJA MOHORIČ, rojena 27. 1. 1973, študentka Filozofske fakultete Univerze v Mariboru, smer SLOVENSKI JEZIK S KNJIŽEVNOSTJO in ZGODOVINA, izjavljam, da je diplomsko delo z naslovom ZGODOVINSKA UTEMELJITEV TERITORIALNO-UPRAVNE RAZDELITVE NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE pri mentorju red. prof. dr. DARKU FRIŠU, avtorsko delo.

V diplomskem delu so uporabljeni viri in literatura korektno navedeni; teksti niso prepisani brez navedbe avtorjev.

Janja Mohorič

Maribor, jan. 2013

POVZETEK

Diplomsko delo z naslovom *Zgodovinska utemeljitev teritorialno-upravne razdelitve na območju nekdanje rapalske meje* obravnava vpliv rapalske meje na današnjo razmejitev med občinami v Republiki Sloveniji. Na osnovi zgodovinskih virov in literature ugotavlja, katere upravno-teritorialne enote so se od leta 1918 dalje nahajale na tem prostoru. Primerja obsege občin in okrajev ter potek deželnih in državne meje v različnih obdobjih. Za natančnost ugotovitev primerja še kataster iz leta 1890 z današnjim. Uporabljene so bile naslednje raziskovalne metode: komparativna, deskriptivna, zgodovinska ter metodi analize in sinteze.

Ugotovili smo, da je vpliv rapalske meje viden na mejah nekaterih današnjih občin in da je rapalska meja ponekod spremenila nekdanjo razmejitev med občinami. Današnja državna meja je od vrha Peč do vrha V koncu špica ostala rapalska. Od tod dalje so današnje meje občin, katerih ozemlje je nekoč spadalo v radovljiški okraj, ohranile svoje nekdanje meje. Radovljiški okraj je namreč tudi po rapalski pogodbi večinoma ohranil naravno mejo dežele Kranjske, ki je tod tekla po vrhovih gora (z Jalovca prek prelaza Vršič na Triglav in Komno ter dalje vse do vrhov nad Podbrdom). Manjša neujemanja rapalske meje v primerjavi z mejo nekdanje dežele Kranjske smo opazili na območju gore Možic. Ta gora je bila nekdanj malo umaknjena od meje (v notranjost Kranjske), po rapalski pogodbi pa je pripadla Italiji. Današnja meja občine Železniki na zahodu ne poteka več skozi prelaz Petrovo Brdo. Porezen s svojimi pobočji, ter Črni vrh (nad Cerknim, 1291 m) sta v celoti v občini Cerknno, ki se na severu tako razteza vse do Hoča. Ostanek nekdanje rapalske meje je opazen še pri razmejitvi med občinama Železniki in Gorenja vas-Poljane. Tako območji Slugove doline kot tudi Leskovške Davče, ki sta bili nekdanj v osliški občini, danes pripadata občini Železniki. Na območju današnje občine Gorenja vas se nahajajo štiri naselja pri Leskovici, ki so bila od leta 1920 na območju Italije. Občina Žiri danes na severu zajema tudi del nekdanje osliške občine. Na območje nekdanjega ozemlja Kraljevine Italije se razteza z naseljema Osojnica in Breznica. V občini Logatec so v njenem zgornjem delu meje skoraj v celoti popravljene in se danes ujemajo z mejami nekdanjih občin. Občina Logatec zajema še del občine Planina pri Rakeku, večinoma gre za tisti del ozemlja, ki je ostal po letu 1920 v Kraljevini SHS. Današnja občina Cerknica obsega tudi ozemlje nekdanje občine Rakek. Katastrski občini Rakov Škocjan in Glažuta (ki sestavljata cerkniško občino) sta bili pred drugo svetovno vojno na ozemlju Italije. Prav tako sta bili na ozemlju Italije tudi katastrski občini Javorje in Leskova Dolina, danes pa omenjeni katastrski občini pripadata občini Loška dolina. Velik del območja nekdanje občine Stari trg, ki je z rapalsko pogodbo pripadel Italiji, je danes večinoma v občini Ilirska Bistrica.

Ključne besede: rapalska meja, okrajno glavarstvo, občina, Rapalska pogodba, katastrska občina, Rimska pogodba.

ABSTRACT

The thesis titled *The Historical Argument for Territorial-administrative Structure of the Region of the Former Rapallo's Border* deals with the influence of the Rapallo's border on today's delimitation of borders between municipalities in the Republic of Slovenia. On the basis of historical sources and literature it was determined which administrative-territorial units have been in this place since 1918. In the thesis the sizes of municipalities and districts as well as where the lands' and country's borders ran in different eras were compared. To be even more precise in new findings also the cadastre from the year 1890 was compared with today's one. The following research methods were used: comparative, descriptive, historical, analytical and the method of synthesis.

We have found out that the influence of the Rapallo's border can be seen on some of the borders of today's municipalities and that in certain places the Rapallo's border has changed the municipalities' borders of that time. Today's national border has remained Rapallo's from the top *Peč* to the top *V koncu špica*. From here on today's municipalities' borders, the land of which used to be a district of Radovljica, have kept their former borders. Even after the Treaty of Rapallo the district of Radovljica mostly kept its natural border of the Duchy Carniola, which ran from here across the tops of the mountains (from Jalovec through the pass of Vršič to Triglav and Komna and further on all the way to the tops above Podbrdo.) A smaller mismatch of the Rapallo's border in comparison to today's border of the former Duchy Carniola was noticed in the areas of the mountain Možic. This mountain used to be a bit further away from the border (to the interior of Carniola), after the Treaty of Rapallo it belonged to Italy. The current border of the municipality Železniki in the west no longer runs through the pass Petrovo Brdo. Porezen with its slopes, and Črni vrh (above Cerčno, 1291 m) are both entirely in the municipality Cerčno, which extends in the north all the way to Hoč.

The remains of the former Rapallo's border can be noticed also at delimitation between the municipalities Železniki and Gorenja vas-Poljane. Both areas of Slugova dolina and Leskovška Davča, which used to be in the municipality Oslica are today parts of the municipality Železniki. In the area of today's municipality Gorenja vas there are four settlements at Leskovica, which were in the area of Italy since 1920. Today the municipality Žiri covers also a part of the former municipality Oslica in the north. In the area of former land of the Kingdom of Italy there are two settlements Osojnica and Breznica. In the municipality Logatec the borders in its upper part were almost completely changed and today match with the borders of former municipalities. The municipality Logatec also covers a part of the municipality Planina at Rakek, mostly the land, which remained after the year 1920 in the Kingdom of SHS (the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes). Today's municipality Cerknica covers also the area of the former municipality Rakek. Before the second WW the cadastral communities Rakov Škocjan and Glažuta (which are parts of municipality Cerčno) were in the area of former Italy. In the area of former Italy were also the cadastral communities Javorje and Leskova Dolina. But today these two communities belong to the municipality Loška dolina. A great part of the area of the former municipality

Stari trg, which belonged to Italy after the Treaty of Rapallo, is today mostly in the municipality of Ilirska Bistrica.

Key words: Rapallo's border, district board, municipality, the Treaty of Rapallo, cadastral community, the Treaty of Rome.

KAZALO

1 UVOD.....	1
1.1 NAMEN	2
1.2 RAZISKOVALNE HIPOTEZE.....	2
1.3 METODOLOGIJA.....	3
1.3.1 Raziskovalne metode.....	3
1.3.2 Uporabljeni viri	3
2 UPRAVNO-TERITORIALNA RAZDELITEV V AVSTRO-OGRSKI MONARHIJI PRED NJENIM RAZPADOM.....	4
2.1 DEŽELA KRANJSKA	11
2.1.1 Okrajno glavarstvo Radovljica.....	12
2.1.2 Okrajno glavarstvo Kranj.....	13
2.1.3 Okrajno glavarstvo Postojna.....	15
2.1.4 Okrajno glavarstvo Logatec	16
2.2 AVSTRIJSKO PRIMORJE.....	20
2.3 POTEK MEJE MED DEŽELO KRANJSKO IN AVSTRIJSKIM PRIMORJEM	21
2.3.1 Zahodna meja dežele Kranjske.....	21
2.3.2 Potek meja med logaškim in postojnskim okrajem na Kranjskem.....	23
3 OBDOBJE OD LETA 1918 DO LETA 1941.....	23
3.1 LOGAŠKI OKRAJ (SREZ) V OBDOBJU OD 1918 DO 1929	24
3.2 REŠEVANJE MEJNEGA VPRAŠANJA MED KRALJEVINO SHS IN KRALJEVINO ITALIJO.....	25
3.2.1 Rapalska mirovna pogodba	26
3.2.2 Rimski sporazum.....	31
3.3 NOVA RAZMEJITEV LJUBLJANSKE ŠKOFIJE	33
3.4 OZNAČEVANJE RAPALSKE MEJE NA TERENU.....	39
3.5 PRIMERJAVA POTEKA RAPALSKE MEJNE ČRTE S POTEKOM MEJE NEKDANJE DEŽELE KRANJSKE.....	41
3.6 VPLIV RAPALSKE MEJNE ČRTE NA NEKDANJO RAZMEJITEV MED OKRAJI V NEKDANJI AVSTRO-OGRSKI	45
3.7 POSEGI KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE V UPRAVNO- TERITORIALNO RAZDELITEV	56
3.8 SREZ LOGATEC PO LETU 1933	62
3.9 OZEMLJE KRANJSKE IN AVSTRIJSKEGA PRIMORJA, KI JE PRIŠLO LETA 1920 POD ITALIJO	63
3.9.1 Julijska krajina (Venezia Giulia).....	64
4 OBDOBJE OD LETA 1941 DO KONCA 2.SVETOVNE VOJNE.....	69
4.1 POSEGI V RAZMEJITEV IN UPRAVO NA OBMOČJU RAPALSKE MEJE V ČASU ITALIJANSKE IN NEMŠKE OKUPACIJE.....	69
4.2 KAPITULACIJA ITALIJE.....	74
4.3 POSEGI V TERITORIJI IN UPRAVO S STRANI NOVE JUGOSLOVANSKE OBLASTI MED VOJNO	75
5 UPRAVNO-TERITORIALNA RAZDELITEV PO KONCU DRUGE SVETOVNE VOJNE NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE.....	76
5.1 REŠEVANJE MEJNEGA VPRAŠANJA Z ITALIJO PO DRUGI	

SVETOVNI VOJNI.....	79
5.2 OKRAJI NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE (LETA 1954).....	81
5.2.1 Okraj Radovljica.....	81
5.2.2 Okraj Kranj.....	82
5.2.3 Okraj Ljubljana okolica.....	85
5.2.4 Okraj Postojna.....	88
5.2.5 Okraj Gorica.....	92
5.2.6 Okraj Tolmin.....	93
5.2.7 Okraj Sežana.....	95
5.3 KOMUNALNI SISTEM.....	96
5.3.1 Občina Radovljica.....	96
5.3.2 Občina Jesenice.....	96
5.3.3 Občina Škofja Loka.....	96
5.3.4 Občina Logatec.....	97
5.3.5 Občina Cerknica.....	97
5.3.6 Občina Postojna.....	97
5.3.7 Občina Ilirska Bistrica.....	98
5.3.8 Občina Idrija.....	98
5.3.9 Občina Tolmin.....	99
6 DANAŠNJE OBČINE NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE.....	99
6.1 OBČINA KRANJSKA GORA.....	99
6.2 OBČINA BOHINJ.....	100
6.3 OBČINA ŽELEZNIKI.....	100
6.4 OBČINA GORENJA VAS – POLJANE.....	103
6.5 OBČINA ŽIRI.....	103
6.6 OBČINA LOGATEC.....	104
6.7 OBČINA POSTOJNA.....	104
6.8 OBČINA CERKNICA.....	105
6.9 OBČINA LOŠKA DOLINA.....	105
6.10 OBČINE OB NEKDANJI RAPALSKI MEJI NA OBMOČJU REPUBLIKE HRVAŠKE.....	105
7 SKLEP.....	107
8 LITERATURA.....	110
9 VIRI.....	111

1 UVOD

V različnih virih, ki so pisali o občini Žiri, sem zasledila, da so omenjali t. i. zgodovinsko krivico, večina naselij odvzetih z rapalsko pogodbo po vojni namreč k Žirem ni bila vrnjena. To me je napeljalo k raziskovanju, kakšno je današnje stanje pri ostalih občinah vzdolž nekdanje rapalske meje.

V zvezi z aktualnostjo obravnavane teme naj opozorim na to, da so zemljevidi pogosto napačni oziroma pomanjkljivi. Napake so se pojavile na primer pri: zarisani zahodni mejni črti Kranjske – območje Porezna; na severni meji kranjskega okrajnega glavarstva z logaškim okrajnim glavarstvom – na območju občine Žiri; na zemljevidu Ljubljanske pokrajine, pri območjih nekdanjih občin Draga, Trava, Osilnica – le-te so zarisane kot del Ljubljanske pokrajine, ne pa kot del Reške pokrajine, kateri so dejansko pripadale. Del Ljubljanske oblasti je bila tudi občina Radatoviči, napaka se pojavlja na medvojnih zemljevidih, kjer je ta občina zarisana kot del Neodvisne države Hrvaške (ista napaka se pojavlja tudi na zemljevidih Banovine Hrvaške). Zaradi netočnosti zemljevidov tako mdr. prihaja tudi do različnih manipulacij in potvarjanj zgodovine. Če bi bili zgodovinski zemljevidi pravilneje zarisani, mejne spremembe in razlogi zanje pa bolje poznani (npr. pri spremembah banovinskih mej leta 1931 je bila upoštevana geografska bližina krajev; tako so leta 1931 Draga, Trava in Osilnica iz kočevskega sreza zaradi večje bližine Čabru, prišle v srez Čabar) bi bilo manj možnosti za izkrivljanje zgodovinskih dejstev.

Diplomsko delo obsega sedem poglavij. V drugem poglavju *Upravno-teritorialna razdelitev v Avstro-Ogrski monarhiji pred njenim razpadom* smo pojasnili vzroke in okoliščine oblikovanja prvih občin. Opisali smo, kako so nastajali katastri. Predstavili smo upravno strukturo in teritorialne enote (ter njihov obseg) Avstro-Ogrske monarhije na območju, v katerega je po letu 1920 zarezala rapalska mejna črta. Za nadaljnje primerjanje meja smo navedli natančen potek meje med deželo Kranjsko in Avstrijskim Primorjem ter meje med logaškim in postojnskim okrajem. Osredotočili smo se tudi na tiste upravno-teritorialne enote, ki so bile vključene v širše upravno-teritorialne enote s sedežem na ozemlju današnje Slovenije (srez Kastav in srez Čabar).

Tretje poglavje časovno zajema obdobje od razpada Avstro-Ogrske monarhije do začetka druge svetovne vojne. Najprej obravnava spremembe po razpadu Avstro-Ogrske. Nato obširneje obravnava Rapalsko pogodbo in opis poteka nove meje med Kraljevino SHS in Italijo. Zabeleži posege kraljevine Karađorđević v upravno in teritorialno ureditev ter razišče vpliv rapalske meje na teritorij (okraje, občine) in druge (upravne) spremembe, ki so bile posledica nove pripadnosti h Kraljevini Italiji oziroma pokrajini Venezia Giulia (Julijska krajina). Navedli smo motive, ki so vplivali na sam potek meje. Poročila duhovnikov z zasedenega ozemlja leta 1923 med drugim opisujejo dogajanje v mejnih krajih; doživljanje meje, ki je ljudi ločila od šol, cerkvenih središč ... V času po rapalski pogodbi je še vedno bila prisotna negotovost glede razmejitve, med drugim tudi zaradi razmer na Reki, kar je trajalo vse do Rimskega sporazuma leta 1924. Primerjali smo potek rapalske meje s potekom meje nekdanje dežele Kranjske in ugotavljali spremembe na območju kranjskega in radovljiškega okraja. Poiskali smo odgovor na vprašanje, kako je rapalska meja vplivala na nekdanjo razmejitev med okraji.

Četrto poglavje časovno posega v zgodovinsko obdobje od leta 1941 do konca

druge svetovne vojne. Osredotočili smo se na vlogo rapalske meje med okupacijo. Omenili smo vzpostavljanje t. i. ljudske oblasti.

V petem poglavju z naslovom *Upravno-teritorialna razdelitev po koncu druge svetovne vojne na območju rapalske meje* smo predstavili reševanje mejnega vprašanja z Italijo. Ugotavljali smo, v kolikšni meri se je sedaj nekdanja rapalska meja ohranila na lokalni ravni. Kot vir nam je služil Leksikon Ljudske republike Slovenije (1954). Meje okrajev in občin smo primerjali z nekdanjo rapalsko mejno črto ter z mejami občin v Julijski krajini. Nadalje smo omenili nastanek komunalnih občin leta 1955.

V šestem poglavju smo meje današnjih občin primerjali z rapalsko mejno črto, osredotočili smo se na katastrske občine in meje katastrskih občin na tem območju. Stanje smo primerjali s stanjem iz leta 1890 na Kranjskem. Ugotavljali smo, katere nekdanje občine sestavljajo današnje občine na tem območju in kako (oz. če sploh) se je spremenila pripadnost ozemelj posameznim občinam. Na podlagi današnjih meja občin ter katastrskih občin, ki jih sestavljajo, smo ugotavljali tudi mejo nekdanje Kranjske in mejo logaškega okraja s postojnskim.

1.1 NAMEN

Namen diplomske naloge je ugotoviti vpliv rapalske meje na današnjo razmejitev med občinami v Republiki Sloveniji. Cilji so naslednji: zgodovinsko utemeljiti meje današnjih občin na območju rapalske meje, primerjati rapalsko mejo z mejo okrajev pred vzpostavitvijo rapalske meje, ugotoviti, katere upravno-teritorialne enote so se skozi čas nahajale na tem prostoru, kako so se spreminjale meje okrajev in občin, primerjati obseg upravno-teritorialnih enot v času Kraljevine SHS in Avstro-Ogrske monarhije. V diplomskem delu se bomo posebej osredotočili na tri zgodovinske meje, in sicer na rapalsko mejo, zahodno mejo dežele Kranjske ter mejo logaškega okrajnega glavarstva s postojnskim. Zanimala nas bo predvsem upravno-teritorialna razdelitev pred razpadom Avstro-Ogrske, obdobje od leta 1918 do leta 1941 in obdobje po drugi svetovni vojni. Na podlagi meja današnjih občin v Republiki Sloveniji bomo skušali razbrati nekdanjo rapalsko mejo, zahodno mejo dežele Kranjske in mejo med logaškim in postojnskim okrajnim glavarstvom.

1.2 RAZISKOVALNE HIPOTEZE

- Rapalska meja se je ujemala z mejami nekdanje dežele Kranjske.
- Rapalska razmejitev je upoštevala meje okrajev v nekdanji Avstro-Ogrski.
- Povojni okraji v Ljudski republiki Sloveniji (leta 1954) so po obsegu ozemelj primerljivi z nekdanjimi okraji (srezi) v Kraljevini SHS/Jugoslaviji in v Avstro-Ogrski monarhiji.

1.3 METODOLOGIJA

1.3.1 Raziskovalne metode

Uporabljene so bile naslednje raziskovalne metode:

- komparativna metoda,
- metoda deskripcije,
- zgodovinska metoda,
- metoda analize in sinteze.

1.3.2 Uporabljeni viri

Diplomsko delo temelji na študiju literature, ki obravnava upravno-teritorialne značilnosti in spremembe skozi čas. Natančen potek rapalske meje sem ugotavljala na karti današnjih meja katastrskih občin, iz zemljevida v knjigi Tomaža Pavšiča *Ob stari meji* ter iz naslednjih virov: *Krajevni leksikon Dravske banovine*, *Krajevni leksikon Slovenije (1. knjiga, zahodni del Slovenije)* ter člankov. V arhivu Republike Slovenije sem našla zemljevid s katastrskimi občinami na Kranjskem, v NUK-u pa zemljevid katastrskih občin v ljubljanski oblasti ter zemljevide upravno-teritorialnih razdelitev za obdobje med obema vojnama. Za natančno ugotavljanje poteka nekdanjih meja sem kataster iz leta 1890 primerjala z današnjim. V *Atlas Slovenije* (iz leta 1996) sem obravnavane mejne črte za lažje raziskovanje tudi vrisala.

V pomoč so mi bili tudi spletni viri. Na strani www.dlib.si so se nahajali zgodovinski zemljevidi in članki, ki so se nanašali na informacije o mejnih spremembah. Uporabila sem tudi zemljevide iz najrazličnejših virov, kjer sem ugotavljala, koliko ustrezajo dejanskemu stanju v takratnem zgodovinskem času; če so bile mejne črte pravilno zarisane, sem zemljevid tudi uporabila. Na internetu se nahaja tudi imenik naselij iz obdobja Avstro-Ogrske, iz katerega sem pridobila informacije o tem, katera naselja so sestavljala posamezne občine.

2 UPRAVNO-TERITORIALNA RAZDELITEV V AVSTRO-OGRSKI MONARHIJI PRED NJENIM RAZPADOM

Absolutistična država je posegla tudi v življenje lokalnih skupnosti. Da bi učinkovito izvajala svoje naloge, je na celotnem ozemlju pričela oblikovati manjše upravno-teritorialne enote. Od takrat je bilo mogoče, da se enota, ki jo je s pravno odločitvijo oblikovala država, ni pokrivala z dejansko. Na slovenskem ozemlju so občine nastale po letu 1849. Te enote so nastale v zgodovinskem razvoju in naj bi bile v zavesti ljudi povezane s tradicijami avtonomnosti in neposredne demokracije. Toda dejstvo je, da je oblikovanje in sprememba območja občin zmeraj posledica političnih vzrokov, saj je upravno-teritorialna razdelitev odvisna od interesov nosilcev oblasti. Nadalje Grafenauer piše, da o oblikovanju posebnih zaokroženih teritorialnih enot lahko govorimo od oblikovanja prvih katastrskih občin dalje, predvsem pa od nastanka občin, ki so jih pri nas ustanovili Francozi v času Ilirskih provinc kot enote (občine) za izvajanje nalog države na najnižjem nivoju. Teritorialno in prebivalstveno osnovo upravnih občin, ki so nastale na osnovi zakona iz leta 1849, so predstavljale katastrske občine (dalje: k. o.).¹

Že pred tem je država leta 1754 za namene novačenja vojakov izvedla štetje prebivalstva po starih »predjožefovskih farah²«. Leta 1770 so zaradi novega sistema novačenja ukazali popis prebivalstva (konskripcijo) in splošno oštevilčenje hiš.³ Pri tem so morali oblikovati t. i. šteвне oddelke, to je skupnosti hiš, ki so nosile na hišnih tablicah isto krajevno ime. Kadar ni šlo za strnjeno naselje, temveč le za posamične hiše, so ravnali tako, da so samostojno po cerkvenih soseskah oštevilčili združene okoliše in jih tudi po njih poimenovali. Okoliše, v katerih so bila strnjena naselja, poleg tega pa tudi posamezne hiše, so oštevilčili skupaj z bližnjim naseljem. Kot je poročalo gospostvo Tušanj deželnemu glavarstvu na Kranjskem, je bilo pri tem tudi veliko nedoslednosti.

V Notranji Avstriji, kjer ni bilo zaokroženih zemljiškogospodarskih območij, temveč je imel vsak dominij podložnike v različnih župnijah, nekateri celo v različnih okrožjih, so kmalu spoznali, da popisa in novačenja ne bo mogoče izvesti s pomočjo zemljiških gospostev. Pomagali so si z nabornookrajnimi komisarji. Tako so leta 1779 razdelili Štajersko na osnovi župnij v politične naborne okraje in v vsakem okraju za nabornookrajnega komisarja imenovali višjega uradnika tistega gospostva, ki je imelo sedež sredi okraja ali večino podložnikov. Enako so ravnali na Kranjskem.

Z oženjem pravic zemljiških gospostev so se naloge nabornih okrajev širile. Vse bolj so pridobivali na pomenu tudi kot splošne upravne oblasti prve stopnje

¹ Božo Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno-organizacijske strukture* (Maribor, 2000), 25, 61, 87, 93 (dalje: Grafenauer).

² S cerkveno reformo Marije Terezije in Jožefa II. je prišlo tudi do sprememb pri teritorialni organiziranosti rimskokatoliške cerkvene organizacije, ki sloni na teritorialni enoti – župniji ali fari. Namesto ozemeljsko zelo obsežnih prvotnih pražupnij so bile oblikovane bistveno manjše župnije. Pravilo je bilo, da naj verniki ne bi imeli več kot uro hoda do župne cerkve. Nove župnije so bile praviloma naravnogeografska zaokrožena ozemlja v velikosti med 15 – 40 km² in s 1.000 – 3.000 prebivalci (Grafenauer, 95).

³ Jože Žontar, »Začetki občin na Kranjskem«, *Arhivi* 29, št. 1 (2006), 66.

(npr. s tem, da so skrbeli za policijo na podeželju in izrekli kazni za težje policijske prestopke).

Nabornookrajni komisarji so si v vsakem naselju ali združenem okolišu morali izbrati kot pomoč pri svoji službi občinskega rihtarja (*Gemeinrichter*) in dve starešini (*Ortsälteste*). Zato so številne oddelke začeli imenovati tudi konskripcijske občine.⁴

Na tej podlagi je dal Jožef II. sestaviti seznam zemljišč za davčne namene. Nastale so nove vrste občin: politične naborne okraje so razdelili na davčne občine. Te so predstavljale že prostorsko omejene ozemeljske enote. Osnova za oblikovanje davčnih občin so bili številni oddelki. Veljalo je načelo, da hiše in zemljišča, ki jih je obsegal številni oddelki, sestavljajo občino. Kjer pa so bili številni oddelki premajhni, so morali združiti v občino več naselij oz. združenih okolišev z lastnim oštevilčenjem, tako da je občina štela vsaj od 40 do 50 hiš oz. posestnikov. Pri tem so morali upoštevati krajevne razmere in možnost lahkega dostopa. Ime občine se je ravnalo po največjem kraju v njej. Pri oblikovanju teh občin so morali dosledno upoštevati meje župnij (na Štajerskem in Kranjskem) oz. deželskih sodišč in obgradij (na Koroškem), ker so bile te osnova za oblikovanje okrajev, in to tudi, če je imela župnija enklave ali pa je meja župnije oz. sodišča delila kraj. Razdelitev občin so predlagale gosposke, ki so vodile davčno regulacijo. Pri sestavi občin so bili popravki številnih oddelkov redki. Po teh občinah so sestavljali kataster, zato so jih imenovali tudi katastrske občine. Na podlagi patenta z dne 20. aprila 1785, s katerim je Jožef II. ukazal v dednih deželah popisati in izmeriti rodovitna zemljišča in nepremičnine ter ugotoviti njihov donos, so lahko gosposke, ki so vodile davčno regulacijo, za to delo uporabile obstoječe rihtarje oz. ustrezne krajevne predstojnike; kjer teh ni bilo, so jih volili vaščani sami. Izmero zemljišč so opravili kmetje, le v redkih primerih je to opravil merilni inženir. Jožefinski kataster je izoblikoval k. o., ki so predstavljale trdno, točno odmerjeno teritorialno enoto, ki jo je bilo mogoče uporabiti pri sestavljanju večjih upravnih enot. Leta 1789 je bilo na primer: v ljubljanskem okrožju 288 občin s 147.247 prebivalci (povprečno št. prebivalcev v občini 511); v okrožju Postojna 218 občin s 117.942 prebivalci (povprečno število prebivalcev v občini 541). Skupno je bilo na Kranjskem 879 občin. Od teh so jih 89, ki so sodile v devinski okraj in Istro (tj. v postojnsko okrožje), leta 1814 ločili od Kranjske.⁵

Z »zložitvijo« katastrskih občin so bile leta 1810 v francoskih Ilirskih provincah uvedene precej večje občine – komune/merije kot prvostopenjska upravna državna, zlasti davčna, oblast. Teritorialno je komune razmejila francoska oblast sama brez sodelovanja prebivalstva, potrdil jih je guverner Ilirskih provinc maršal Marmont. Pri oblikovanju so postavili načelo, po katerem naj občina obsega 2.000 – 2.500 prebivalcev, zaradi posebnosti kraja in naravnih značilnosti lahko tudi manj. Nastale so bistveno večje občine, kot so bile pred tem katastrske občine v Avstriji. V francoski organizaciji komun ni bilo razlik med mestnimi in podeželskimi občinami.

Po odhodu Francozov je Avstrija na prejšnjem območju Ilirskih provinc ustanovila dva generalna gubernija (ljubljski in tržaški), ki sta združevala

⁴ Jože Žontar, »Začetki občin na Kranjskem«, *Arhivi* 29, št. 1 (2006):66; Grafenauer, 94.

⁵ Grafenauer, 94; Jože Žontar, »Začetki občin na Kranjskem«, *Arhivi* 29, št. 1 (2006), 67; Arhivsko gradivo Zemljevidi – Katastrskih map (http://www.zape.si/srd/srd_kataster.htm).

vojaško in civilno upravo in sta po cesarskem patentu iz leta 1816 sestavljala Kraljestvo Ilirija. Avstrija je ohranila komune kot »glavne občine« (*Hauptgemeinden*), ki jih je sestavljalo več podobčin (konskripcijskih občin). V eni glavni občini je bilo povprečno sedem podobčin. Na čelo glavnih občin so bili postavljeni višji rihtarji ali nadžupani, na čelu ene ali več podobčin (k.o.) pa so postavili rihtarje ali podžupane. Težišče uprave so zopet prenesli na okraje in se vrnili na sistem delegiranih gospostev, ki so bile pod nadzorstvom okrožnih uradov. Več okrajev so v primerjavi s prejšnjim obsegom občutno povečali in jim določili obseg po namenu vlade (okraj v goratem svetu naj bi štel približno 5.000 – 7.000 prebivalcev, ravninski okraj od 6.000 – 8.000 prebivalcev). Komun ni bilo mogoče razdeliti, ne da bi hkrati povzročili veliko zmedo, zato so novim okrajem dodelili le cele komune (glavne občine). Višji rihtarji so opravljali državne naloge, ki jim jih je nalagala zemljiška okrajna gosposka, rihtarji v podobčinah pa so skrbeli za lastne krajevne zadeve ter v praktičnem življenju pravzaprav prevzemali funkcijo županov stare vrste. Pri občinskih zadevah sta pod županovim vodstvom sodelovala dva odbornika, v večjih občinah pa so lahko imeli občinskega komornika (blagajnika), gradbenega vodjo (skrbel je za občinske zgradbe, vodnjake, vodovode, tlake, ceste, gasilne pripomočke itd.), stražmojstra (skrbel je za krajevno policijo) ter poljske in gozdne čuvaje.⁶

V jožefinskem katastru s konca 18. stoletja so bila zemljišča popisana in izmerjena, niso pa bila izrisana. To je bilo opravljeno med letoma 1818–1844, ko je nastajal t. i. Francov ali franciscejski kataster. Za vsako katastrsko občino so bile izrisane vse parcele. Osnovne enote za izdelavo franciscejskega katastra so bile k. o., ki so bile izoblikovane ob izdelavi jožefinskega katastrskega operata. Originalne katastrske mape (karte) in indikacijske skice so bile izdelane v merilu 1: 2880, za merjenje v težko dostopnih krajih se je lahko uporabljalo merilo 1: 5760. Praviloma je vsaka podobčina predstavljala k.o. Popis občinske meje je opravil geometer, pri tem so poleg drugih sodelovali še: dva izvoljena predstavnika občine, ki sta dobro poznala občinske meje, ter predstavnik sosednje mejne občine. Izmera zemljišč je temeljila na novih dosežkih zemljemerstva v začetku 19. stoletja in je bila za takratne razmere izredno natančna. Najprej so morali določiti geodetsko osnovo za merjenje. Po določitvi koordinatnega sistema za vso Avstrijo in po določitvi koordinatnih točk, ki so bile za slovensko ozemlje na Schöcklu pri Gradcu in na Krimu pri Ljubljani, je bila dana podlaga za triangulacije in za katastrsko izmero. Podobčine so ob izdelavi franciscejskega katastra doživele manjše teritorialne spremembe. V podobčine so leta 1814 vključili tudi nekdanje soseske ter mesta (z izjemo deželnega glavnega mesta Ljubljane) ter trge.⁷

Med zahtevami marčne revolucije leta 1848 je bila, poleg zemljiške odveze ter odprave patrimonialne oblasti, tudi zahteva po samostojnem položaju občin. »Oktroirana marčna ustava«⁸, ki jo je leta 1849 s cesarskim patentom izdal cesar

⁶ Grafenauer, 96; Jože Žontar, »Začetki občin na Kranjskem«, *Arhivi* 29, št. 1 (2006), 68.

⁷ Grafenauer, 65, 94; Jože Žontar, »Začetki občin na Kranjskem«, *Arhivi* 29, št. 1 (2006), 73; Franciscejski kataster za Kranjsko (<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?id=23253>).

⁸ Marčna ustava je določala, da ima vsaka občina pravico voliti svoje predstavnike, samostojno opravljati svoje naloge, javno predstaviti svoje gospodarjenje itd. Natančnejša pravila se določijo z občinskim zakonom. Občine tako postajajo pomemben temelj izgradnje takratne državne ureditve (Grafenauer, 102).

Franc Jožef I., je vsebovala tudi določila o »neodstopnih temeljnih pravicah občine«. S tem je temelj nove upravne ureditve postala občina, zasnovana kot samostojna in samoupravna prvostopenjska oblast. Uvedba občin je tako pomenila neposreden poseg v patrimonialno oblast, ki se s tem praktično ukine. Pomembno dejstvo, ki je vplivalo na zamisel o ustanovitvi občine, je bilo tudi v tem, da so podložniki istega naselja pogosto pripadali različnim zemljiškim gospostvom, kar je bila velika ovira za vzpostavitev boljše uprave, ki jo je hotela uvesti država prosvetljenega absolutizma. V tem času je bilo izvajanje nalog države organizirano v okviru okrajnih glavarstev: v letu 1849 so jih ustanovili na Štajerskem 19, na Koroškem 7, na Kranjskem 10 in v Primorju 11. Na njihovem območju je delovalo več okrajnih sodišč. V letu 1853 je prišlo do nekaterih sprememb, ko so namesto okrajnih glavarstev in okrajnih sodišč bili oblikovani mešani okrajni uradi – njihova območja so bila manjša od prejšnjih okrajnih glavarstev in so se navezovala na sodne okraje (Kranjska 30, Primorje 28 okrajev). Leta 1868 so obnovili okrajna glavarstva kot edine deželno knežje organe lokalne splošne uprave.⁹ Višja stopnja upravne oblasti je bilo okrožje¹⁰. Oblikovanje občin je pomenilo za mesta modifikacijo obstoječega stanja, za podeželje s patrimonialno ureditvijo z odločilno vlogo zemljiškega gospoda pa nekaj povsem novega. Glavni tvorec provizoričnega zakona o občinah z dne 17.3. 1849 je bil notranji minister grof Stadion. Sprejemanje predpisov o občinah je bilo prepuščeno deželni zakonodaji. Zakon je občinam zagotavljal samoupravo v njihovih notranjih zadevah, pri upravljanju njihovega premoženja, postavitvi občinskih organov in izvrševanju krajevne policije. Izhajal je iz načela, da mora imeti vsaka občina svoje zaključeno ozemlje, kar pomeni, da jo sestavlja ena katastrska občina. Zakon je vseboval tudi določilo, po katerem se lahko posamezne občine, ki nimajo zadostnih sredstev za opravljanje nalog, združijo z drugimi v eno krajevno občino. Osnovno obliko občine so torej imenovali »krajevna občina«. Načela tega zakona so ostala v glavnem v veljavi vse do razpada Avstro-Ogrske. Na osnovi odredb, ki jih je izdalo ministrstvo za notranje zadeve na Dunaju, so nato oblikovali občine. Po navodilih se je fakultativna združitev več katastrskih občin v eno krajevno občino opravila le na zahtevo katastrskih občin samih, pri občinah, ki niso imele zadostnih sredstev za opravljanje nalog, pa je bila združitev zapovedana. Pravica oblikovanja občin je bila dana okrožnemu glavarju, ki je moral pridobiti mnenje k. o.. Glede združitve katastrskih občin so navodila vsebovala določene kriterije: število prebivalcev, zemljepisno lego, dušnopastirsko razdelitev, posebne razmere in simpatije posameznih občin. Za Kranjsko so okrožni glavarji predlagali oblikovanje 258 občin, kar pomeni, da bi bila ena krajevna občina sestavljena iz povprečno treh k. o.. Ko so v začetku leta 1850 začela z delom novooblikovana okrajna glavarstva¹¹, je bila njihova prva naloga ustanovitev krajevnih občin. Občine so bile oblikovane do junija 1850. Načelo zakona, da sestavlja praviloma vsaka katastrska občina krajevno občino, ni bilo izvedeno, saj je npr. na Kranjskem iz 931 katastrskih

⁹ Grafenauer, 102.

¹⁰ Po letu 1848 so bila okrožja (kresije) postopno odpravljena, temeljna upravna enota so postali okraji (*Slovenski zgodovinski atlas*, 148).

¹¹ Okrajno ureditev je uvedel cesarjev odlok z dne 16.6.1849. Okrajna glavarstva na čelu katerih so bili okrajni glavarji (*Bezirkshauptmänner*), so tvorila najnižjo stopnjo državne uprave in so bila občinam nadrejeni organi (Grafenauer, 109).

občin nastalo 497 krajevnih občin, kar pomeni, da sta povprečno dve katastrski občini tvorili eno krajevno občino.

Konec leta 1851 je cesar Franc Jožef s t. i. decembrskim patentom razveljavil marčno ustavo iz leta 1849. Absolutistična monarhija je bila strogo centralizirano urejena, krajevnim občinam so vzeli njihovo samostojnost – tako je ostalo vse do ustave leta 1861 in občinskega zakona iz leta 1862. Novo načelo je bilo, da je potrebno razločevati podeželske (kmečke) in mestne občine.¹² Občine je vodil občinski zastop, ki sta ga sestavljala voljeni občinski odbor in občinsko predstojništvo kot upravni in izvršni organ z županom na čelu. Pomembnejša mesta, glavna deželna mesta ali okrožna sodišča so v obdobju od leta 1850 do 1867 dobila svoje statute, ki so jim dajali večje pravice. Statutarna mesta, ki so bila s svojimi statuti izvzeta iz deželne zakonodaje o občinah, so bila: Ljubljana, Gorica, Celovec, Maribor, Celje, Ptuj in Trst.¹³ Za časa Bachovega absolutizma so upravo namesto v okrajnih glavarstvih osredotočili v okrajnih uradih (združitev državne uprave in sodstva na lokalni ravni je predvidel silvestrski patent z dne 31. 12. 1851; ureditev in pristojnost okrajnih uradov je bila določena s cesarskim sklepom dne 14. 9. 1852). Leta 1868 so okrajna glavarstva obnovili.¹⁴

Za upravno strukturo tega časa je bila značilna dvotirnost, ki se kaže na eni strani v državnih organih, ki upravljajo dežele v imenu dunajske vlade in njenih ministrstev, na drugi strani pa v organih deželne avtonomije. Najvišji predstavnik državne uprave v deželah je bil na Štajerskem in Primorskem (za Trst, Goriško in Istro skupaj) namestnik (*Statthalter*), na Kranjskem in Koroškem pa predsednik (*Landespräsident*). Pod njihovim vodstvom so delala namestništva oz. deželne vlade ter nižji upravni organi, okrajna glavarstva.¹⁵

Po padcu skoraj desetletnega Bachovega absolutizma so ponovno oživila načela provizoričnega zakona iz leta 1849. Prešla so v novi okvirni zakon, s katerim se začrtujejo načelna določila za ureditev občin z dne 5. marca 1862. Ta zakon je bil osnova za občinske rede in občinske volilne rede, ki so jih sprejeli v obliki zakonov za posamezne dežele. Vsebovali so tudi določila o združevanju in razdruževanju občin. Združevanje je bilo mogoče, če so tako določile občine istega okraja, s tem pa je soglašalo tudi deželno namestništvo in deželni odbor.¹⁶

Avstrija je s februarским patentom leta 1861 in nato z manjšimi spremembami v letu 1867¹⁷ dobila upravno strukturo, ki jo je nato obdržala do razpada. Za nekatere zadeve je bila pristojna dežela (deželni zbor/Landtag, deželni odbor in njuni organi), za druge država (državni zbor na Dunaju – sestavljen iz gosposke zbornice in poslanske zbornice; dunajska vlada ter njena ministrstva in državni organi v deželi). Leta 1867 so bile kot deželne zadeve določene zadeve s področja kmetijstva, javnih zgradb (zgrajenih iz deželnih sredstev), dobrodelnih ustanov. Deželni zbor s šestletnim mandatom (kranjski je imel 37 članov, istrski 30, goriški 22 itd.) je sprejemal deželno zakonodajo, za veljavnost katere je bil potreben cesarjev pristanek. Izvršilni organ deželnega zbora je bil deželni odbor, ki mu je

¹² Grafenauer, 105–108.

¹³ *Slovenska novejša zgodovina* (1848–1992), 1. knjiga (dalje: SNZ1), 23.

¹⁴ Grafenauer, 102.

¹⁵ Prav tam, 109.

¹⁶ Prav tam, 112 in 117.

¹⁷ Leta 1867 je decembrska ustava občinsko zakonodajo v celoti prepustila deželnim zborom. Vse do tedaj je bila pristojnost v občinskih zadevah razdeljena med državno in deželno zakonodajo (Grafenauer, 109).

bilo poverjeno upravljanje deželnega premoženja, vodstvo uradov deželne avtonomije ter deželnih zavodov in ustanov. Za vodstvo deželnega zbora je cesar izmed deželnih poslancev imenoval deželnega glavarja (*Landeshauptmanna*) in njegovega namestnika. Deželni glavar je bil tudi na čelu deželnega odbora, ki ga je sestavljalo od 4 do 6 članov. Na čelu državnega dela deželne uprave je bil državni namestnik z namestništvom (na Štajerskem) ali deželni predsednik z deželno vlado (na Kranjskem in Koroškem). Glede deželne avtonomije so dežele razpolagale z deželnim premoženjem, imele so pravico do določenih doklad k državnim davkom in do raznih samostojnih davščin, v okviru splošne avstrijske zakonodaje so imele določene pristojnosti glede zadev določenega pomena (deželni dobrodelni zavodi, zdravilišča, bolnice, muzeji, gledališča, šole idr.).¹⁸

Leta 1850 so pokrajine/dežele dobile oktroirane deželne ustave z redi za volitve v deželne zборе. Trst je dobil statut državno neposrednega mesta, iz pokrajine izvzete upravne enote. Statut je določal, da mesto vodita mestni svet z županom na čelu in magistrat kot izvršni organ, državo je zastopal namestnik. Ustave so bile odpravljene že naslednje leto. Deželni zbori v dobi absolutizma niso bili obnovljeni. Izvršilna oblast je bila v rokah državnih uradnikov oz. deželnih namestnikov.¹⁹

Do razpada Avstro-Ogrske je bilo slovensko narodno ozemlje razdeljeno na štiri zgodovinske pokrajine/dežele: Kranjsko, Štajersko, Koroško in Avstrijsko Primorje.

Avstrijsko Primorje (nem. *Österreichisches Küstenland*) je bilo ustanovljeno kot kronska dežela avstrijskega imperija leta 1849. V svoj obseg je vključevalo tri zgodovinske enote **Goriško-Gradiško**, **Istro** in **Trst**, od katerih je imela vsaka status avtonomne dežele z enim uradom cesarsko-kraljeve vlade za vse tri skupaj: s cesarskim namestništvom, ki je imelo svoj sedež v Trstu. Slovenci so to ozemlje imenovali Primorska, Primorje ali Slovensko primorje.²⁰

Goriška grofija je postala del Habsburškega gospostva v letu 1500, ko je brez dediča umrl zadnji goriški grof Leonhard. Vladavina Habsburžanov je bila za kratek čas prekinjena v letih 1508–1509, ko so si Goriško priključili Benečani. Leta 1647 so od Goriške grofije odcepili svojo posest grofje Eggenbergi in ustanovili lastno grofijo Gradiško s sedežem v Gradišču ob Soči. Leta 1754 se je Gradiška ponovno združila z Goriško grofijo in je tako nastala nova Goriško-Gradiška grofija. Med napoleonskimi vojnami je Goriško-Gradiška prišla pod francosko upravo. Leta 1805 so bila vsa njena ozemlja na desnem bregu Soče priključena Napoleonovemu Italijanskemu kraljestvu. Preostali del grofije je ostal del Avstrijskega cesarstva do leta 1809, ko je bil priključen Ilirskim provincam. Leta 1813 je bila obnovljena avstrijska uprava in grofija je bila ponovno ustanovljena v njenih prvotnih mejah, vključno z mesti Tržič in Gradež, ki sta bili poprej del Beneške republike. Leta 1816 je bila celotna grofija priključena v novo administrativno enoto, Kraljestvo Ilirija, katere prestolnica je bila Ljubljana,

¹⁸ Grafenauer, 109–111.

¹⁹ SNZ 1, 23.

²⁰ Austrian Littoral, (http://en.wikipedia.org/wiki/Austrian_Littoral); Branko Marušič, DA za ime Goriška, NE za ime Severna Primorska, (http://www.forumzagorisko.si/index.php?option=com_content&view=article&id=151:da-za-ime-gorika-ne-za-ime-severna-primorska&catid=1:forum&Itemid=1); Uroš Lipušček, *Sacro egoismo* (Ljubljana 2012), 9.

vključevala je tudi deželi Koroško in Kranjsko. Dežela Goriško-Gradiška je svojo dokončno podobo dobila v prvi polovici 19. stoletja (z vključitvijo predelov Krasa in ozemelj bivše Beneške republike) in jo ohranila do razpada habsburške monarhije. Leta 1849 je bilo Kraljestvo Ilirija ukinjeno, ustanovljena je bila nova dežela Avstrijsko Primorje. Leta 1861 je grofija pridobila avtonomijo kot »Poknežena grofija Goriška in Gradiška«, kronska dežela Avstro-Ogrske. Grofija je imela svoj lastni parlament in je uživala visoko stopnjo samouprave, čeprav je bila uradno podrejena cesarskemu guvernerju (*Landeshauptmann*), ki je izvajal vladni nadzor nad celotnim območjem Avstrijskega Primorja. Leta 1915, v drugem letu prve svetovne vojne, je Italija vstopila v vojno proti Avstro-Ogrski, z željo okupirati celotno Avstrijsko Primorje. Zahodni del Goriško-Gradiške grofije je bil opustošen z bitkami na Soški fronti. Leta 1916 so Gorico prvič v njeni zgodovini okupirale italijanske čete, vendar jih je Avstro-Ogrska armada potisnila nazaj na zahod v bitki pri Kobaridu. Leta 1918 sta v grofiji vzniknili dve gibanji, ki sta zahtevali večjo avtonomijo znotraj federalizirane Habsburške monarhije. Slovenci so zahtevali združitev z drugimi južnoslovanskimi narodi v samostojno jugoslovansko državo, Furlani pa posebno avtonomijo za zahodni del grofije, v katerem so bili večina. Do spopadov med njima ni prišlo, saj nista tekmovali za ista ozemlja; edino odprto vprašanje je bilo mesto Gorica, ki sta si ga lastili tako slovenska kot furlanska stran. Ko je Avstro-Ogrska konec oktobra 1918 razpadla, sta obe avtonomistični gibanji postali popolnoma nepomembni. Celotno grofijo je namreč takoj okupirala italijanska armada, ki je zatrla vsakršna politična gibanja, ki bi lahko kakorkoli postavila pod vprašaj italijanske zahteve po območju.²¹

Goriško-Gradiška je obsegala okrajna glavarstva Gorica, Tolmin, Sežana in Gradišče ob Soči, kasneje Tržič (Monfalcone), njeno središče je bilo mesto Gorica. Avstrijska goriško-gradiška dežela je delovala krajši čas tudi še po aneksiji k italijanski državi.²²

Celotni Istri so Habsburžani zavladali po propadu Beneške republike leta 1797. V Istri so bila naslednja avstrijska okrajna glavarstva: Koper, Volosko, Poreč, Pazin, Pula, Lošinj (z otoki Lošinj, Krk in Cres).²³

Leta 1335 so na Kranjskem Habsburžani začeli neposredno gospostvo. V deželo se je Kranjska razvila leta 1338, ko je dobila tudi svoj prvi deželni privilegij.²⁴ Leta 1374 so Habsburžani dedovali Pazinsko grofijo v notranji Istri in Grofijo v Marki in Metliki na Dolenjskem. Leta 1364 je bila Kranjska povzdignjena v vojvodino. Leta 1382 se jim je podredil Trst kot edino severno jadransko mesto, ki ni bilo pod Benetkami. Zadnja etapa prodora proti morju je bila zvezana s pridobivanjem kraških gospostev in z njihovim priključevanjem h Kranjski. Leta 1366 so se jim kot deželni gospodje podvrgli Devinski, imeli so zemljiška gospostva na Krasu in v Kvarnerju, ki so kasneje postala neposredno Habsburška in so tako povezala njihova posestva s Pazinsko grofijo v Istri; ta se je politično razklala na beneški obalni in habsburški notranji del. V drugi polovici

²¹ Goriška, (<http://sl.wikipedia.org/wiki/Gori%C5%A1ka>) (spletni vir je povzet iz: Branko Marušič, *Pregled politične zgodovine Slovencev na Goriškem: 1848–1899* (Nova Gorica, 2005)).

²² Branko Marušič, DA za ime Goriška, NE za ime Severna Primorska, (http://www.forumza.gorisko.si/index.php?option=com_content&view=article&id=151:da-za-ime-gorika-ne-za-ime-severna-primorska&catid=1:forum&Itemid=1).

²³ Prav tam.

²⁴ *Atlas evropske zgodovine*, 194.

13. stoletja so si Benetke na račun oglejskega patriarha podredile večino zahodnoistrskih mest in nato leta 1420 tudi uničile posvetno oblast oglejskih patriarhov v Furlaniji. Rast posebne Celjske dežele je sredi 15. stoletja grozila, da bo razbila pod Habsburžani utrjujočo se povezavo treh dežel, toda izumrtje celjske dinastije je to preprečilo. Habsburžani so si pridobili celotno celjsko dediščino ter od goriških grofov vso zgornjo zahodno Koroško in s tem zagotovili deželno enotnost Štajerske, Koroške in Kranjske. Leta 1500 so dedovali Goriško grofijo. Ob propadu Beneške republike 1797 je habsburška monarhija dobila vzhodni del nekdanjega beneškega ozemlja.²⁵ V izgubljenih vojnah v letih 1859 in 1866 je izgubila ozemlja na račun Italije, Lombardijo in Benečijo.²⁶ Beneška Slovenija je leta 1866 dokončno pripadala Italiji. Z uvedbo dualizma leta 1867 je bilo slovensko narodno ozemlje dejansko znova razdeljeno v tri države: Italijo, zahodni, avstrijski del habsburške monarhije in Ogrsko.²⁷ Po dokončni odpravi Vojne krajine leta 1881 sta bila dva dela Kranjske, Žumberk in Marindol, predana v upravo Hrvaške.²⁸

Kranjska je obsegala naslednja okrajna glavarstva: Črnomelj, Gorenji Logatec, Kamnik, Kranj, Kočevje, Krško, Litija, Ljubljana, Novo mesto, Postojna, Radovljica.

V nadaljevanju se bomo osredotočili na tista okrajna glavarstva na Kranjskem in v Avstrijskem Primorju, ki jih je rapalska meja razdelila.

2.1 DEŽELA KRANJSKA

Dežela Kranjska je bila leta 1854 razdeljena na 501 občino, vključno z Ljubljano, ki je bila statutarna občina. Po številu prebivalcev so imele največje občine čez štiri tisoč prebivalcev (Krško, Dobrunje, Zgornja Idrija, itd.), najmanjše pa komaj nekaj čez sto prebivalcev.²⁹

Ob začetku obravnav osnutka občinskega reda in občinskega volilnega reda v letu 1863 se je ponovno odprlo vprašanje, kakšne občine potrebujejo. Trdili so, da so potrebne večje občine, ki bi bile sposobne opravljati svoje naloge in bi imele ustrezno finančno moč. Občine so se na novo konstruirale po sprejetju občinskega reda za Kranjsko (1866). Tako se je število občin tega leta zmanjšalo na 348.³⁰

²⁵ *Atlas evropske zgodovine*, 198.

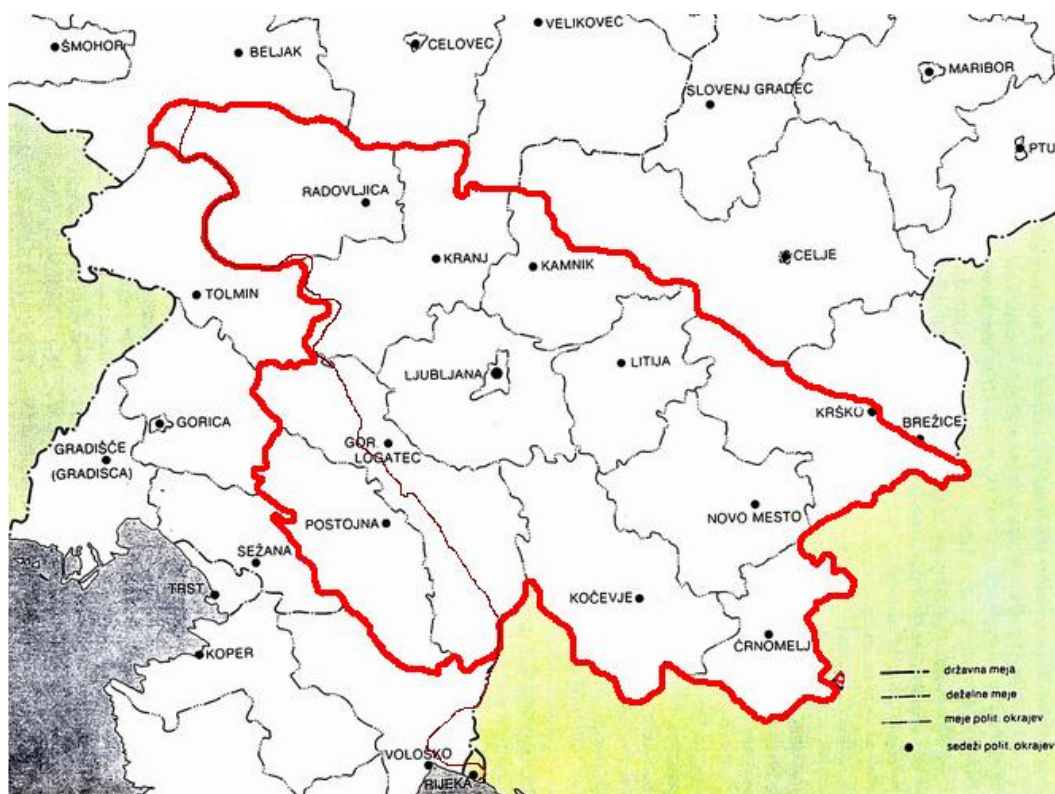
²⁶ *Slovenski zgodovinski atlas*, 147.

²⁷ *Atlas evropske zgodovine*, 198.

²⁸ *Slovenski zgodovinski atlas*, 148.

²⁹ Grafenauer, 122.

³⁰ Prav tam, 126.

Slika 1: Upravna razdelitev na Kranjskem in v Avstrijskem Primorju po letu 1868 (Božo Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem* (Maribor, 2000))³¹

Na Kranjskem so bila okrajna glavarstva Črnomelj, Gorenji Logatec, Kamnik, Kranj, Kočevje, Krško, Litija, Ljubljana, Novo mesto, Postojna, Radovljica. Dežela Kranjska je na zahodu mejila na tolminski (Radovljica, Kranj, Logatec), goriški (Logatec, Postojna), sežanski (Postojna) in voloski okraj (Logatec, Postojna), ki so bili del Avstrijskega Primorja.

Iz naknadno vrisane rapalske meje na zgornjem zemljevidu je razvidno, da je rapalska meja najbolj posegla v Logaško okrajno glavarstvo, zato mu bomo namenili največ pozornosti. Z opisom obsega posameznih okrajnih glavarstev bomo začeli na severu in nadaljevali proti jugu. Opisali bomo nastanek okrajnih glavarstev in njihov obseg. Osredotočili se bomo na sodne okraje, občine in naselja, ki so bili z rapalsko mejo razdeljeni.

2.1.1 Okrajno glavarstvo Radovljica

Od leta 1814 sta na tem območju delovali okrajni gosposki Bled in Radovljica, leta 1840 pa je bil ustanovljen Okrajni komisariat Radovljica in Bled, s sedežem v Radovljici. Iz Okrajne gosposke Bela Peč (od 1814) je leta 1841 nastal Okrajni komisariat Bela Peč s sedežem v Kranjski Gori. Leta 1849 je bilo ustanovljeno Okrajno glavarstvo Radovljica, ki je obsegalo davčna urada Radovljica in Kranjska Gora. Leta 1854 sta postala to dva samostojna okrajna urada, po 1868 pa sta bila ponovno združena v Okrajno glavarstvo Radovljica.³²

³¹ Na karti smo poudarili meje Kranjske in vrisali približen potek rapalske meje.

³² Okrajno glavarstvo Radovljica, (<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23178>)

Na začetku 20. stoletja je okrajno glavarstvo Radovljica obsegalo dva sodna okraja, in sicer Kranjska Gora in Radovljica. Sodni okraj Kranjska Gora je obsegal naslednje občine: Jesenice, Koroška Bela, Kranjska Gora, Dovje, Rateče in Fužine.³³

Občina Jesenice: Planina (Alpen), Jesenice (Aßling), Hrušica (Birnbäum), Plavž (Bleiofen), Sava.

Občina Koroška Bela: Potoki (Bach), Javornik (Jauerburg), Javorniški Rovt (Jauerburger Gereuth), Koroška Bela (Karner Vellach).

Občina Kranjska Gora (Kronau): Log, Srednji Vrh (Mitterberg), Gozd (Wald), auch Rovte, Podkoren (Wurzen).

Občina Dovje (Legenfeld): Dovje (Legenfeld), Mojstrana.

Občina Rateče (Ratschach)

Občina Fužine (tudi Bela Peč) (Weißenfels): Aichhelten, Zagrad (Hinterschloß), Koprivnik (Nesselthal), Fužine (Weißenfels, auch Bela Peč).³⁴

Sodni okraj Radovljica je obsegal občine: Breznica (Bresnitz), Kropa (Kropp), Lancovo (Lanzowo), Lesce (Lees), Srednja vas (Mitterdorf), Zgornje Gorje (Obergöriach), Olšiše (Ouschische), Radovljica (Radmannsdorf), Ribno (Reifen), Kamna Gorica (Steinbüchl), Bled (Veldes), Begunje (Vigaun), Predtrg (Vormarkt), Bohinjska Bistrica (Wocheiner Feistritz).³⁵

2.1.2 Okrajno glavarstvo Kranj

Kranjski okraj je bil ustanovljen januarja 1850 iz dotedanjih okrajnih komisariatov Kranj-Velesovo, Škofja Loka, Tržič in Smlednik. Po dokončni razdelitvi marca istega leta so Okrajno glavarstvo Kranj sestavljali okoliši novih sodnih okrajev: Kranj (povečan za sodni okraj Smlednik, glavno občino Vodice, k.o. Lahovče, Dobrava, Zalog, Zbilje in Žeje) in sodna okraja Škofja Loka in Tržič. Naslednje leto so odpadle k. o. Bukovica, Repnje, Lahovče, Dobrava, Zalog, Šinkov Turn, Vodice, Vesca in Polje (priključene kamniškemu okraju) ter Šmartno, Pirniče, Tacen, Zbilje in Žeje (priključene okraju Ljubljana-okolica). Leta 1867 sta bili okraju Kranj priključeni k. o. Sora in Draga (do tedaj pod Ljubljana-okolica). Leta 1920 so priključili še občino Jezersko. Leta 1927 se je začelo osamosvajanje škofjeloškega okraja, ki je nato leta 1937 postal samostojno sresko načelstvo. Načelstva na Gorenjskem so 1941 prenehala z delom.³⁶

Na začetku 20. stoletja je okrajno glavarstvo Kranj obsegalo sodne okraje Kranj, Škofja Loka in Tržič. Sodni okraj Šk. Loka je obsegal naslednja naselja:

Bischoflack - Škofja Loka

Občina Javorje (Afriach): Četena Ravan, Delnice (Dewenze), Dolenci (Dolentschize), Gabrška Gora; Jarče in Krivo Brdo (Jartschinberdo und Kriv),

³³ Radmannsdorf – Radovljica, The early 1900s gazetteer of Austria-Hungary: Krain, (http://www.austriahungary.info/en/gazetteer1900/krain/radmannsdorf_-_radovljica (pridobljeno:7.11. 2012)).

³⁴ Prav tam.

³⁵ Prav tam.

³⁶ Okrajno glavarstvo Kranj, (<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23143>).

Jazbine, Jelovica, Zakobiljek in Lom (Kobilze und Lom), Lovsko Brdo, Malenski Vrh, Mlaka, Murave (Muraw), Podobeno, Podvrh (Podwerch), Zaprevolam (Saprevolam), Zgornja Ravan (Sgornarawan), Spodnja Ravan, Volče (Woutschach), Dolenja Žetina, Gorenja Žetina).

Občina Stara Loka (Altflack): Dorfarje (Dörfern), Crnogrob (Ehrengruben), Virmaše (Ermern), Forme (Formach), Godešiče (Godeschitz), Gorenja vas (Goreinawas), Grenec (Grenze), Sv. Duh (Heiligengeist), Križna Gora (Kreuzberg), Lavtarski Vrh, Lipica, Moškrin, Papernica, Peven (Pewen), Planica, Reteče (Retetsche), Žabnica (Safnitz), Stari Dvor (Staridwor), Šutna, Trnje (Terne), Trata, Čepulje (Tschepule), Virloh (Werloch), Bešter (Westert), Binkelj (Winkel), Suha (Zauchen).

Občina Škofja Loka (Bischoflack): Železniki (Eisnern), Oslica (Oßlitz) Oslica Stara (Altoßlitz), Davča (Dautscha), Fužine, Hobovše pri Stari Oslici (Hobousche bei Altoßlitz), Hobovše pri Novi Oslici (Hobousche bei Neuoßlitz), Krnice (Kernitze), Kladje, Kopačnica, Koprivnik (Kopriunik), Lajše, Lanišče (Lanische), Laze, Leskoviča (Leskouza), Mrzli Vrh, Nova Oslica (Neuoßlitz), Novine, Podgora, Podjelovo Brdo (Podjelowoberdo), Podlanišče (Podlanischam), Podpleče (Podpletscham), Robidnica, Studor, Terbija (Terbia), Tičje Brdo, V. Debenih (Udebenich), Zavoden.

Občina Poljane (Pölland): Dobje in Predmost (Dobie und Predmost), Dolenje Brdo (Dolenwerd); Gorenje Brdo, Hotavlje (Hotaule), Kovski Vrh (Kouskiwerch), Kremenik, Log, Poljane (Pölland), Bukov Vrh (Sabatberg auch Sv. Sobota); Smoldno (Smoldnim), Srednja Vas, Vinharje, Visoko (Wisoko), Žabja vas).

Občina Selce (Selzach): Češnjica, Bukovšica (Clementis, Sct.), Dolenja vas (Doleinawas), Dražgoše pri Cerkvi (Draschgosche bei der Kirche), Dražgoše na Pečeh (Draschgosche vor der Kirche), Golica, Sv. Mohor (Hermagor), Jamnik, Kališče (Kalische), Knape, Lajše, Sv. Lenart (Leonhard, Sct.), Sv. Martinj Vrh, auch Nikolai, Sct. (Martinsberg), Sv. Nikolaj, Nemilje (Nemile), Zgornja Luša (Oberluscha), Ostri Vrh, Podblica, Podlonk in Prtovič (Podlong und Pertoutsch), Rovte pri Nemiljah (Route bei Nemile), Rudno (Ruden), Selce (Selzach), Ševlje, Studeno, Sv. Tomaž (Thomas, Sct.), Spodnja Luša (Unterluscha), Bukoviča (Wukouza), Zabrekve.

Občina Zminec (Sminz): Sv. Andrej (Andrä, Sct.), Sv. Barbara (Barbara, Sct.), Breznica, Puštal (Burgstall), Sv. Filip in Jakob (Filipp und Jakob, Sct.), Sv. Florjan (Florian, Sct.), Gabrik, Gabrovo (Gabrou), Hosta, Log, Sv. Ožbolt (Oswald, Sct.), Peter, Sv. Peter (Sct. im Gebirge), Sopotnica (Sapotnica), Zminec (Sminz), Stanišče (Stanische), Bodovlje (Wodovlje), Brodi (Wrodech).

Občina Trata (Brebovnica; Čabrače; Zgornja Dobrava, Dolenja Dobrava (Doleinadobrawa), Dolge Njive, Goli Vrh, Gorenja vas (Goreinawas), Hlavče Njive, Hotavlje (Hotaule), Lučna (Lutschna), Prelesje, Sestranska vas, Srednje Brdo, Suša, Todraž, Trata, Voljaka, Bačna (Watschna), Zadobje, Žirovski Vrh pri Sv. Antonu, Žirovski Vrh pri Sv. Urbanu.

Občina Sorica (Zarz): Davča (Dautscha), Zgornje Dajne (Oberdaine) Zgornja Sorica (Oberzarz), Osojnik, Porezen, Potok, Ravne, Zabrdo (Sabrdam), Zali Log

(Salilog), Torka, Spodnje Dajne (Unterdaine), Spodnja Sorica (Unterzarz), Zala.³⁷

2.1.3 Okrajno glavarstvo Postojna

Ob ustanovitvi leta 1849 je obsegalo Okrajno glavarstvo Postojna s podružnico v Trnovem (Bistrici) območje davčnih uradov Postojna, Planina, Senožeče, Lož in Bistrica. Leta 1854 je bilo glavarstvo razdeljeno na okrajne urade Postojna, Bistrica, Lož, Planina in Senožeče. Okrajno glavarstvo Postojna je obsegalo sodne okraje Postojna, Senožeče, Snežnik (Lož) in Ilirska Bistrica. Tako oblikovana okrajna glavarstva so delovala le kratek čas. S ponovnim uvajanjem absolutizma sta bila sodstvo in uprava na najnižji stopnji spet združeni. Namesto okrajnih glavarstev so leta 1853 uvedli okrajne urade, ki so delovali na območju manjših sodnih okrajev. Po obnovi ustavnega življenja sta bili sodna in upravna oblast leta 1860 formalno sicer ločeni, toda do dejanske ločitve še sedem let ni prišlo. Vzhodni del današnje postojnske občine in osrednji del Pivške kotline je obsegal postojnski okraj, zahodni del današnje postojnske občine je bil v okraju Senožeče, Planina je bila v posebnem okraju Planina, zgornji del Pivške kotline pa v okraju Ilirska Bistrica. Leta 1867 je končno prišlo do popolne ločitve sodstva in državne uprave. V bistvu so takrat obnovili politične okraje iz leta 1849. Obseg postojnskega okraja je bil naslednji: dotedanji Okrajni urad Postojna, soseski Mrzlo Polje (danes Studeno) in Strmca (do tedaj pod okrajnim uradom Planina) in dotedanji okrajni uradi Bistrica, Senožeče, Vipava. Okrajni glavarstvi Postojna in Planina (po letu 1875 Logatec) sta zajemali tudi ozemlje današnje postojnske občine. Okrajno glavarstvo Postojna je poleg sodnega okraja Postojna obsegalo še sodne okraje Senožeče, Ilirska Bistrica in Vipava. Vsak od teh sodnih okrajev je obsegal več občin. Leta 1918 je prišlo okrajno glavarstvo pod Italijo.³⁸

³⁷ Krainburg – Kranj, The early 1900s gazetteer of Austria-Hungary: Krain, (http://www.austriahungary.info/en/gazetteer1900/krain/krainburg_-_kranj).

³⁸ Okrajno glavarstvo Postojna, (<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23172>); Jurij Fikfak, *Postojna, upravno in gospodarsko središče* (Postojna, 2009), 43–44.

Slika 2: Okrajni glavarstvi Postojna in Vipava na karti dežele Kranjske iz leta 1850 (Uebersichtskarte der Steuerbezirke und Katastralgemeinden von Krain, http://www.zape.si/srd/srd_kataster.htm)

2.1.4 Okrajno glavarstvo Logatec

V letu 1849 je območje kasnejšega okrajnega glavarstva Logatec sodilo pod okrajno glavarstvo Postojna. Leta 1850 je na območju kasnejšega okrajnega glavarstva Logatec delovalo:

- **okrajno glavarstvo Postojna**, ki je obsegalo katastrske občine na območju okrajnih sodišč (sodnih okrajev): Postojna, Bistrica, Lož, Planina, Senožeče ter
- **okrajno glavarstvo Vipava**, ki je obsegalo katastrske občine na območju okrajnih sodišč (sodnih okrajev): Idrija in Vipava.

Na območju okrajnega sodišča Lož so bile katastrske občine: Stari trg, Babno Polje, Babna Polica, Benete, Hudi Vrh, Dane, Gradiško, Knežja Njiva, Veliki Vrh, Velike Bloke, Sveti Duh, Hiteno, Jeršiče, Igavas, Kozarišče, Krajnče, Kremenca, Lož, Lipsenj, Metulje, Nadlesk, Nova vas, Jezero, Bločice, Osredok, Otave, Otok, Podcerkev, Poljane, Pudob, Radlek, Ravne, Ravnik, Runarsko, Zales, Žilce, Strmica, Struklavas, Studeno, Studenic, Topol, Uševk, Vrh, Vrhnika, Volčje, Cajnarje, Ravne. **Na območju okrajnega sodišča Planina:** Blekova vas, Grčarevec, Grahovo, Hotedršica, Studeno, Gorenji Logatec, Kožljek, Laze, Dolenji Logatec, Unec, Dolenja vas, Gorenja Planina, Dolenja Planina, Rakek, Ravnik, Žerovnica, Selšček, Strmica, Vlaka, Begunje, Bezulak, Cirknica. **Na območju okrajnega sodišča Idrija:** Vrsnik, Dobračeva, Dole, Javorjev Dol, Jelični Vrh, Idrija, Pri Fari (Spodnja Idrija), Gorenja Kanomlja, Srednja Kanomlja, Spodnja Kanomlja, Idrske Krnice, Ledine, Ledinca, Opale, Žiri, Žirovski Vrh, Čekovnik, Vrh, Vojsko, Godovič, Lome, Idrski Log, Zadlog, Črni Vrh.³⁹

Leta 1854 sta na podlagi nove upravne in sodne organizacije okrajni glavarstvi prenehali z delom. Namesto njiju so na območju kasnejšega okrajnega glavarstva Logatec pričeli delovati:

- okrajni urad Lož, obsegal je 22 krajevnih občin: Babno Polje, Bločice, Dane, Iga vas, Jezero, Kozarišče, Krajič (Sv. Duh), Lipsenj, Lož, Metulje, Nova vas, Otave, Podcerkev, Radlek, Ravne pri Topolu, Stari trg, Studenec, Šivče (Sv. Trojica), Štrukljeva vas, Velike Bloke, Vrhnika, Žilce (Sv. Vid),
- okrajni urad Planina, obsegal je 17 krajevnih občin: Begunje, Bezuljak, Cerknica, Dolenja vas, Dolenji Logatec, Gorenji Logatec (Cerkovska vas), Grahovo, Grčarevec, Hotedršica, Laze, Planina, Rakek, Strmica, Studeno, Ulaka, Unec, Žerovnica in
- okrajni urad Idrija, 10 krajevnih občin: Čekovnik, Črni Vrh, Dole, Godovič, Idrija, Lome, Spodnja Idrija (Pri fari), Vojsko, Vrh, Žiri.

Do leta 1856 je bil sedež okrajnega urada še v Planini, leta 1867 je bil prenesen v Logatec. Od 1868 se je imenoval *Okrajno glavarstvo Logatec pri Planini* in od 1876 *Okrajno glavarstvo Logatec*.

Leta 1867, ko so se zadeve politične uprave prenesle na okrajni urad v Logatcu, je obsegal še dotedanji **okraj Planina** – razen občin Studeno (Mrzlo Polje) in Strmica (tedaj dodeljeni okrajnemu uradu v Postojni), občini Rovte in Žibrše (do tedaj spadali pod okraj Vrhnika), obsegal je tudi še dotedanji okraj **Idrijo** in **Lož**. V letu 1868 je pričelo delovati okrajno glavarstvo, ki je do leta 1875 delovalo v Planini, tega leta pa so ga prestavili v Logatec.⁴⁰

Leta 1869 je upravni okraj Logatec obsegal 20 občin, in sicer v okviru treh sodnih okrajev: Idrija (10 občin), Logatec (7 občin) in Lož (3 občine).⁴¹

Leta 1896 sta bili ustanovljeni novi občini: Žilce (iz davčnih občin, ki so prej spadale v občino Bloke) in Rakek (iz davčnih občin Unec in Rakek, ki sta bili prvotno v občini Planina).⁴²

³⁹ Okrajno glavarstvo Logatec, (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=85214>).

⁴⁰ Okrajno glavarstvo Logatec, (www.siranet.si/detail.aspx?id=85214).

⁴¹ Okrajno glavarstvo Logatec, (www.siranet.si/detail.aspx?id=85214).

⁴² Prav tam.

Leta 1900 je okrajno glavarstvo Logatec tako obsegalo 4 sodne okraje ter 19 občin, in sicer:

- Sodni okraj Idrija: Čekovnik, Črni Vrh, Dole, Godovič, Idrija, Spodnja Idrija, Vojsko in Žiri.
- Sodni okraj Logatec: Dolenji Logatec, Gorenji Logatec, Hotedršica, Planina in Rovte.
- Sodni okraj Cerknica: Cerknica, Rakek, Žilce pri Sv. Vidu⁴³.
- Sodni okraj Lož: Bloke, Lož in Stari trg.⁴⁴

Leta 1912 se je ime občine Žilce spremenilo v Sv. Vid nad Cerknico. Leta 1914 je bila ustanovljena nova samostojna občina Begunje, ki je nastala z delitvijo občine Cerknica.⁴⁵

Po podatkih iz začetka 20. stoletja so bila v okrajnem glavarstvu Logatec naslednja naselja:⁴⁶

Sodni okraj: Idrija (Idria)

Občina Dole (Dolech): Dole (Dolech), Ideršček (Iderschek), Jelični Vrh (Jelitschenwerch), Podklance (Podklanz), Potok, Zavratec (Sauratz), Žirovnica (Scheraunitz), Črna (Tscherna).

Občina Godovič (Godowitsch)

Občina Idrija (Idria): Jelični Vrh (Jelitschenwerch), Srednja Kanomlja (Mitterkanomla), Spodnja Kanomlja (Unterkanomla).

Občina Žiri (Sairach): Goropeke (Ariopek), Brekovice, Breznica (Bresnik), Dobračeva (Dobratschewa), Govejek in Sernak (Goweck und Sernak), Hlevišče, Hlevni Vrh (Hlewenwerth), Izgorje, Jarčja Dolina, Javorjev Dol, Žirovske Krnice (Karnitze), Korita, Lavrovec, Ledine, Ledinica (Ledinza), Nova vas (Neudorf), Gorenji Vrsnik (Oberwresnik), Opale, Osojnica (Ossoinitz), Pečnik, Podklanec (Podklanz), Račeva, Rovne, Žiri (Sairach) Žirovski Vrh (Sairachberg), Žirovnica (Scheraunitz), Selo, Sovra, Stara vas, Dolenji Vrsnik (Unterwresnik), Vrh (Werch), Zabreznik.

Občina Črni Vrh (Schwarzenberg): Idrijska Bela (Großbela, auch Idrianer Bela), Idrijski Log (Idriskilog), Javornik, Kanji Dol (Kanidol), Lome, Mrzli Log, Predgrize (Predgrische), Zadlog (Sadlog), Črni Vrh (Schwarzenberg), Strmica (Stermza).

Občina Čekovnik (Tschekaunik)

Občina Spodnja Idrija (Unteridria): Idrijske Krnice (Karnitze), Srednja Kanomlja (Mitterkanomla), Gorenja Kanomolja (Oberkanomla), Rotarjev Vrh, Spodnja Idrija (Pri Fari) (Unteridria), Spodnja Kanomlja (Unterkanomla).

Občina Vojsko (Woiska)

⁴³ Ime občine Žilce se je leta 1912 spremenilo v Sv. Vid nad Cerknico.

⁴⁴ Okrajno glavarstvo Logatec, (www.siranet.si/detail.aspx?id=85214).

⁴⁵ Prav tam.

⁴⁶ Loitsch – Logatec, The early 1900s gazetteer of Austria-Hungary: Krain, (http://www.austriahungary.info/en/gazetteer1900/krain/loitsch_-_logatec).

Sodni okraj Lož (Laas)

Občina Stari trg (Altenmarkt): Babino Polje (Babenfeld), Babina Polica (Babnapoliza), Bloška Polica, Dane, Knježja Njiva (Grafenacker), Iga vas (Iggendorf), Kozaršče (Kosarsche), Laze (Laase), Lipsenj (Lipsein), Šmarata (Margarethen), Markovec, Nadlesek (Nadlesk), Jezero Gorenje (Oberseedorf), Obločice (Obloschitz), Otok, Podgora, Podcerkev (Podzirku), Poljane (Pölland), Pudob, Viševak (Uscheuk), Vrh (Werch), Vrhnika (Werchnik).

Občina Lož (Laas): Podlož (Podlaas).

Občina Bloke (Oblak): Andrečje (Andreitsche), Benete, Bočkovo, Hudi Vrh (Bösenberg), Nemška vas (Deutschdorf), Glina, Godičevo, Gradiško (Gradischko), Veliki Vrh (Großberg), Bloke Velike (Großoblak), Sv. Duh (Heiligengeist), Hiteno, Jeršanovo, Kramplje, Lahovo, Lavranovo, Lepi Vrh, Metule, Mramorovo pri Lužarjih, Mramorovo pri Pajkovem, Malini (Mühlen), Nova vas (Neudorf), Ograda, Pri Fari (Pfarrdorf), auch Bloke, Polšeče, Radljak (Radlek), Ravnik (Raunik), Ravne, Runarsko, Zales (Saleis), Žilče pri Sv. Trojici (Schilze bei Heiligendreifaltigkeit), Škrabče, Škufče, Strmec (Stermez), Štorovo, Studeno, Studenec (Studenz), Topol, Volčje (Wolfsbach), Zakraj, Zavrh.

Sodni okraj Logatec (Loitsch)

Občina Rovte (Gereuth): Medvedje Brdo (Medwedjeberdo), Petkovec (Petkouz), Prapretno Brdo, Žibrše (Sibersche).

Občina Hotedražica (Hotederschitz), Novi Svet (Neuwelt), Ravnik (Raunik), Žibrše (Sibersche).

Občina Logatec Gorenji (Oberloitsch): Hrušica (Birnbäum), Kalce, Novi Svet (Neuwelt), Gorenja vas (Oberdorf), Logatec Gorenji (Oberloitsch) auch Kirchdorf (Cerkovska vas).

Občina Planina: Grčarevec (Gartschareuz), Jakovica (Jakobowitz), Laze (Lase), Liplje, Planina.

Občina Logatec Dolenji (Unterloitsch): Brod, Čevica, Blekova vas (Fleckdorf), Martinji Hrib, Logatec Dolenji (Unterloitsch), Blekovske Žibrše.

Sodni okraj Cerknica (Zirknitz)

Občina Rakek: Ivanje Selo (Eibenschuß), Unec (Maunitz), Rakek, Slivice (Sliwitz).

Občina Žilče pri Sv. Vidu (Schilze bei Sct. Veit): Beč, Bečaje, Čohovo, Gora, Gošič, Hribljane, Hruškarje, Jeršiče (Jerschitz), Korošče, Koščake (Koschake), Kranjče (Kraintsche), Kremenca (Kremenza), Krušče, Kržišče, Lešnjake, Milava, Otave Gorenje (Oberotawe), Opčina, Osredek, Pikovnik, Pirmane, Ponikve, Ravne, Reparje, Rudolfovo, Žilče pri Sv. Vidu (Schilze bei Sct. Veit), Ščurkovo, Slugovo, Stražišče, Štrukljeva vas (Strukeldorf), Tavžlje, Otave Dolenje (Unterotawe), Zahrib, Cajnarje (Zainarje), Zala, Žibovnik, Župeno.

Občina Cerknica (Zirknitz): Brezje, Dobec, Grahovo (Grachowo), Hribarjevo, Kožljek (Koschlek), Mahnete, Martinjak (Martinsbach), Dolenja vas (Niederdorf), Sleme Gorenje (Oberslemen), Otonica, Podskrajnik, Rožanče, Žirovnica (Scheraunitz), Želše (Selsach), Selšček (Seuschtschek), Topol, Ulaka,

Podslivnica (Unterschleinitz), Jezero Dolenje (Unterseedorf), Bezuljak (Wesulak), Begunje (Wigaun), Cerknica (Zirknitz).

Slika 3: Okrajni glavarstvi Postojna in Logatec na karti dežele Kranjske iz leta 1890 (Übersichtskarte der katastralgemeinden und Bezirke von Krain, http://www.zape.si/srd/srd_kataster.htm).

2.2 AVSTRIJSKO PRIMORJE

Avstrijsko Primorje je vključevalo svobodno cesarsko mesto Trst, (ki je imelo status dežele) ter dežele Istro, Goriško in Gradiško, od katerih so imele vsaka svojo neodvisno upravo, toda vse so bile podrejene cesarskemu guvernerju v Trstu, ki je bilo glavno mesto Primorja.⁴⁷

⁴⁷ Avstrijsko Primorje, (http://sl.wikipedia.org/wiki/Avstrijsko_primorje).

Istra je na podlagi zakonov in odredb notranjega ministra leta 1868 dobila upravno podobo, kakršno je obdržala do razpada monarhije.⁴⁸

Upravni okraj Volosko:

- Sodni okraj Podgrad: Podgrad, Jelšane, Materija.
- Sodni okraj Volosko: Kastav, Lovran, Mošćenice, Veprinac, Volosko.⁴⁹

2.3 POTEK MEJE MED DEŽELO KRANJSKO IN AVSTRIJSKIM PRIMORJEM

Meje med nekdanjimi deželami v Avstro-Ogrski na slovenskih tleh so bile dokaj naravne. Meja med Prekmurjem in Štajersko ter Kranjsko in Štajersko je tekla po rekah (Mura in Sava) in razvodnicah. To lahko trdimo tudi za mejo med Kranjsko in zgornjim delom nekdanje Goriške.⁵⁰

2.3.1 Zahodna meja dežele Kranjske

Meja dežele Kranjske je od vrha Peč najprej tekla jugozahodno, kjer je sekala potok Ključica in se nato spustila do Bele Peči, kjer je tekla po Remšendolu do Vršiča (1918 m). Od Vršiča do vrha z imenom V koncu špica (2350 m) je meja tekla po današnji državni meji med Italijo in Slovenijo, torej preko vrhov: Čez Stože (1736 m), M. Ruša (1922 m), Skala (2133 m), Čez jezik (2055 m), Travnik (2200 m), Rateški M. Mangart, V. Mangart, Huda škrbina, M. Mangart (2333 m). Nadalje navajamo še naslednje vrhove preko katerih je tekla deželna meja: Kotova špica (2376 m), Kotovo sedlo (2134), Jalovec (2645), Rob V. Dnine, Travnik (2379), V. Mojstrovka (2366), M. Mojstrovka (2332), Vršič (1611), Vrh kraj sten (2311), Prisojnik (2547), Mali Razor (2191). Od tod dalje je meja tekla vzhodno od Kriških jezer na Pihavec (2419), Luknjo (1758) in na Triglav (2864). S Triglava na Kanjavec (2568), južno od Jezera pod Vršacem, dalje pa čez V. Špičje (2398), na Vrh Labrja (2326), Plaski Vogel (2348), Čelo (2228), V. vrata (1924), Kal (2001), M. vrata (1855), Oslova škrbina (1825), Lanževica (2003), Vrh nad Gracijo (1916), Vratca (1803), Mahavšček (2008), Vrh Škrli (1926), Vrh Planje (1971), Tolminski Kuk (2085), Podrta gora (2061), Škrbina (1910), Vrh nad Škrbino (2054), Meja (1996), Rušnati vrh (1915), Globoko (1828), Vrh Krnic (1896), Vogel (1922), Vratca (1725), Šija (1880), Čez Suho (1773), Rodica (1966), Suha Rodica (1944), Raskovec (1967), Matajurski vrh (1936), Konjski vrh (1879), Četrť (1832), Črna prst (1844), Čez Suho (1760), Kontni vrh (1646), Kobla (1498), Vrh Bače (1273), Slatnik (1600), Lajnar (1549). Nato je meja tekla preko prelaza na Petrovo Brdo. Čez Hoč (1514), Pohoški kup (1542), na Porezen (1630). Od Porezna na Medrce (1410) preko Kope (1360) in Cimprovke na Prvič (1253). S Prviča proti vzhodu (južno od Čumerja in severno od Zarobarja in Podrobarja) na Črni vrh. Od Črnega vrha je meja nato šla proti Smoletovšam, kjer se je obrnila proti jugu in tekla zahodno od Robidnice, Laz, Krnic in Tičjega brda,

⁴⁸ Grafenauer, 131.

⁴⁹ Volosca – Volosko, The early 1900s gazetteer of Austria-Hungary: Küstenland, (http://www.austriahungary.info/en/gazetteer1900/kustenland/volosca_-_volosko).

⁵⁰ Slovenija – pokrajine in ljudje (Ljubljana, 1998), 16.

mimo Mrovljetovega griča na Škofje (973) (Kumar, Dolenc in Tomažek so bili na Kranjskem). Od Škofja naprej je meja tekla zahodno od Planine pri Cerknem, čez prelaz v Podlanišču (Kladje), nato čez Veharše in naprej pri Bevkovem vrhu (Mrzlikar je bil na Kranjskem) zahodno od Jazen, nato je prečkala reko Idrijco in šla na Kendov vrh. S Kendovega vrha je šla severno od vrha Jelenk (1107), nato je šla pri Idrijskih Krnicah ob Griču (Grič je bil na Cerkljanskem) in naprej nad Otušjem ob vrhu Erzelj (na Idrijskem) in naprej proti Vrhovcu, kjer je meja obrnila smer proti jugu. Meja je sekala cesto med Oblakovim Vrhom in Vršjem zahodno od Gorenje Kanomlje, tekla ob Planinci in vzhodno od Gačnika na Bendijski vrh (1038), dalje proti jugu vzhodno od Razazij in Poljan ter zahodno od Vojskega na Obenčel (920) in nato zahodno od Zelenega roba. Na območju Trnovskega gozda je meja tekla med Bukovcem in Bukovim vrhom, naprej vzhodno od Golaka na Ciganski vrh (1336), iz Ciganskega vrha na Potegle (1251) in skozi Marni vrh naprej na Obli vrh nad Angelsko goro. Od tam dalje je šla mejna črta med naseljema Otlica in Kovk in se je pri Navršju (857) nato spustila do izvira Hublja. Pri Ajdovščini je meja potekala po Hublju (Slejkoti in Šturje so danes del Ajdovščine, ki je bil nekdanj na Kranjskem). Južno od Ajdovščine je šla meja zahodno od naselja Ustje do reke Vipave, nato čez Ostri vrh (422) in Trešnik (401), nato proti jugu med naseljema Gaberje in Lenivec, naprej proti Dolancem, kjer zavije proti Trebižanom na vzhod. Od tukaj naprej gre meja na Prsunco (Vovsca (530)) in naprej zahodno od Sv. Socerba (555). Od tu naprej, pri Sv. Ani (562), meja seže vse do ceste, ki se nad Vrabčami razcepi v smeri proti Orehovici in Podnanosom. Dalje teče proti zahodu med naseljema Stomaž in Sela. Nato pa naredi zavoj okrog naselij Hribi, Bogo, Pristava in Mahniči. Dalje gre proti jugu zahodno od naselja Griže čez Sv. Mihael (450) in naprej čez Brdo (437) na Selivec (613, 619), nato na Belico (561, 555) in Čebulovico (642). Potem teče čez območje Gabrka in Gabrške gore in se zahodno od naselja Brežec pri Divači spusti do reke Reke in nato po njej proti vzhodu. Južno od naselja Buje teče po potoku Padež čez Grad do potoka Suhorica in do Šmagurja, naprej pa južno od naselja Ostrožno Brdo in zahodno od naselij Janežovo Brdo in Čelij. Od Zajelšja naprej meja poteka po Klivniku in teče Južno od naselij Tominje, Harije, Soze in naprej čez Kraljev hrib (551). Pri Kilovcu (516) je meja prečkala cesto Ilirska Bistrica–Jelšane. Od tu naprej je potekala v bližini vrhov Staregutnik, Šentjak, Zagnojevec. Nato se je meja obrnila proti Kljunovcu (1221), tako da je šla zahodno od naselij Zabiče in Podgraje, ki sta bili del Avstrijskega Primorja. Naselji Kuteževo in Trpčane sta bili na Kranjskem. Južno od Kljunovca naprej je šla meja proti jugovzhodu čez M. (1235) in V. Razbor (1290) v smeri proti Goljaku in Katalinu. Na tem območju skozi Gomance poteka danes tudi slovensko-hrvaška meja. Naj omenimo še, da se je pri Klanski Polici od meje dežele Kranjske odcepila tudi meja med Ogrsko in Avstrijskim Primorjem, in sicer med okrajem Čabar (Modruško-Riječka županija) in okrajem Volosko. Meja je tekla na Smrekovac in Brlog in naprej proti Trsteniku.⁵¹

⁵¹ Zemljevid slovenskega ozemlja 1921, (www.dlib.si); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Bischoflack und Oberidria (1900–1909); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Sessana und St. Peter (1914); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Adelsberg (1910–1917); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Flitsch (1881); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Laas und Čabar (1903).

2.3.2 Potek meja med logaškim in postojnskim okrajem na Kranjskem

Mejna črta se je na jugu odcepila od mejne črte med deželo Kranjsko in Avstrijskim Primorjem, in sicer južno od Kljunovca v njegovi neposredni bližini. Nato je tekla zahodno od Kljunovca preko Kovačevih Ogenc, Sušnjaka (1099 m) in nato proti severu vzhodno od Mrzlega Dola, vzhodno od Suhega vrha, preko Planine (1169 m), Ulovke (1108), severno od Trudnika (992), nato vzhodno od Suhega Vrha, Krščičevca, preko Ulovk (909 m), vzhodno od Suhe Rebri, zahodno od Debele gore, zahodno od Bršljanovca, in naprej med Malim in Velikim Kožljekom. Naprej preko V. Javornika (1268 m), Mali Javornik je bil zahodno od te črte, torej v Postojnskem okrajnem glavarstvu. Meja je šla dalje preko postojnskih vrat, v ravni črti preko Travnega vrha (734), zahodno od naselij Studena in Strmica, preko Lipovca (1005), zah. do Sv. Lovrenca (1019 m), in potem severno do Srnjaka (918 m). Od Srnjaka je šla meja proti zahodu, nato severno od Predivnega vrha (863 m) na Veliki vrh (1153 m). Nato je tekla preko Dednega vrha, severno od naselja Vodice, severovzhodno od vrha Sovič (1114 m), zahodno od vrha Četež (1119 m). Južno od naselja Strmec je meja prečkala cesto (Črni vrh-Col), nato je šla severno od Križne gore (prek Golobovega vrha (1072 m) in Črnega roba (1066 m). Na Marnem vrhu (1080 m) se je meja okraja priključila na deželno mejo Kranjske.⁵²

3 OBDOBJE OD LETA 1918 DO LETA 1941

Po prvi svetovni vojni je Avstro-Ogrska monarhija razpadla⁵³. Krajevni leksikon Dravske banovine navaja, da je »ob prevratu konec oktobra in v začetku novembra 1918 Narodna vlada v Ljubljani prevzela v svojo oblast in upravo v načelu vse slovensko ozemlje«. Njena odredba o prehodni upravi z dne 14. novembra 1918 je ugotavljala, »da se prehodna uprava Narodne vlade razteza na: Kranjsko, Goriško, slovenski del Istre, mesto Trst z okolico ter na Štajersko in Koroško, kolikor sta te deželi del države SHS«. Prekmurje v odredbi še ni bilo imenovano. Narodna vlada je upravo dejansko vršila zgolj na ozemlju, na katerem je mogla uveljaviti svojo oblast. Upravna meja Slovenije je ostala nespremenjena samo nasproti Hrvaški; proti Italiji, Avstriji in Madžarski so bile meje določene šele z saintgermainsko in trianonsko mirovno pogodbo, in po rapalski pogodbi. »V neprestani posesti in upravi Narodne vlade in njene naslednice Deželne vlade za Slovenijo, so bili od začetka politični okraji Radovljica, Kranj, Kamnik, Ljubljana okolica, Litija, Krško, Novo mesto, Kočevje in Črnomelj, dalje:

⁵² Zemljevid slovenskega ozemlja 1921, (www.dlib.si); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Laas und Čabar (1903); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Sessana und St. Peter (1914); Spezialkarte der österreichisch-ungarischen monarchie 1: 75000 Adelsberg (1910–1917); *Atlas Slovenije* (Ljubljana, 1992): 52, 53, 78, 79, 101–103, 121–123, 141, 142, 161, 179, 180, 196–199.

⁵³ Po 27. oktobru je avstro-ogrška vojska začela razpadati in se ni bila več pripravljena boriti. 3. novembra je bilo podpisano premirje v Vila Giusti pri Padovi. Premirje je zaradi italijanskih zahtev začelo veljati z dnevno zakasnitvijo (Marko Štepec, »Prevratno leto 1918 in razpad monarhije«, v: *Zbornik simpozija ob 90. obletnici podpisa rapalske pogodbe* (Logatec, 2010), 21.

Maribor, Slovenj Gradec, Konjice, Celje, Ptuj, Ljutomer in Brežice ter avtonomna mesta Ljubljana, Maribor, Celje in Ptuj».⁵⁴

V začetku novembra 1918 (od avstrijske kapitulacije 3. novembra naprej) je italijanska vojska na osnovi londonske pogodbe z antanto prekoračila avstro-ogrsko italijansko mejo ter začela zasedati (v nasprotju z določili premirja⁵⁵), obalna mesta in območja v notranjosti monarhije.⁵⁶

Londonski pakt⁵⁷ je bil rezultat prizadevanj italijanske diplomacije in njenih iredentističnih teženj po ozemlju, ki ga je razumela kot neodrešenega. Od razglasitve nevtralnosti dalje je Italija poskušala pridobiti v izmeničnih pogajanjih z obema vojskujočima stranema v zameno za vstop v vojno kar največje ozemeljske pridobitve. Tako je ustvarila temelje za podpis tajne pogodbe v Londonu 26. aprila 1915. Za vstop v vojno na strani antante si je Italija zagotovila novo poveljno vzhodno mejno črto, ki ji je prisodila Tridentinsko in južno Tirolsko, Goriško-Gradiško z Gorico, Trst, del Notranjske do razvodja med Sredozemskim in Črnim morjem, Istro do Kvarnerja ter otoka Cres in Lošinj z okoliškimi otočki. Čeprav je bilo jasno, da bo pod vladavino Italije prišlo s tem sporazumom in predvidenimi mejami več kot milijon Slovencev in Hrvatov, pa sporazum ni vseboval nikakršnih obveznosti Italije do novih etničnih manjšin.

Poleg Trsta, Goriške in Istre je italijanska vojska zasedla od bivše Kranjske: ves postojnski okraj, širok pas logaškega okraja, del občin Oslica in Sorica v kranjskem, ter občino Bela Peč in dobro polovico občine Rateče v radovljiškem okraju. Zasedla je tudi logaško kotlino z Logatcem.⁵⁸

3.1 LOGAŠKI OKRAJ (SREZ) V OBDOBJU OD 1918 DO 1929

Novembra 1918 je bila, zaradi italijanske okupacije, za občine Begunje, Cerknica, Št. Vid nad Cerknico (Žilce), Bloke, Lož in Stari trg ustanovljena začasna ekspozitura okrajnega glavarstva s **sedežem v Starem trgu ali Ložu**. V področje te ekspoziture je spadala skrb za mir, varnost in javni red, skrb za objavljanje in izvrševanje zakonov in naredb itd.⁵⁹ Za čas do rapalske pogodbe je bila z razglasoma Narodne vlade 28. 11. 1918 in 10. 12. 1918 ustanovljena ekspozitura s **sedežem v Cerknici** za upravljanje neokupiranih krajev logaškega okraja: Begunje, Cerknico, Sv. Vid, Bloke, Lož in Stari trg. Ekspozitura je imela naslednje naloge: skrb za red in mir, objavljanje in izvrševanje odredb, nadzor nad delom občin, izvrševanje rekvizicij, vodstvo aprovizacije. Istočasno je bilo za občino Žiri

⁵⁴ *Krajevni leksikon Dravske banovine* (Ljubljana, 1937), (<http://www.zape.si/srd/pdf/lhb.pdf>).

⁵⁵ Predsednik Narodnega veča v Zagrebu Anton Korošec je v svojem protestu zapisal še, da na zasedenih ozemljih namesto zastav vseh zavezniških držav izobešajo samo italijanske zastave ter da se vojaške oblasti obračajo na prebivalstvo na način, ki napoveduje dokončno priključitev teh ozemelj Italiji. (Uroš Lipušček, *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915* (Ljubljana, 2012), 344.

⁵⁶ Janko Prunk, »Slovensko-hrvaški odnosi v 20. stoletju – eden temeljnih elementov slovenske narodne politike«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), 380.

⁵⁷ Petra Svoljšak, »Čigava ali komu soška fronta: Slovensko-hrvaški stiki med prvo svetovno vojno v luči obrambe zahodne slovenske narodne meje«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008): 358–360; SNZ 1: 153; Natančna vsebina londonskega pakta je bila javnosti znana šele, ko so ga novembra 1917 objavili boljševiki (Uroš Lipušček, *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915* (Ljubljana 2012), 361.

⁵⁸ *Krajevni leksikon Dravske banovine* (Ljubljana, 1937), (<http://www.zape.si/srd/pdf/lhb.pdf>).

⁵⁹ Okrajno glavarstvo Logatec 1850–1945, (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=85214>).

določeno, da se začasno odcepi od logaškega okraja in se priključi Okrajnemu glavarstvu Kranj.

Po sklenitvi pogodbe v Rapallu novembra 1920 (Italija je vrnila logaško kotlino) se je postopoma obnovilo prejšnje stanje. Na ukaz Ministrstva notranjih del z dne 23. 3. 1921 je bila politična ekspozitura v Cerknici opuščena in obnovljeno Okrajno glavarstvo Logatec, kateremu je bila vrnjena tudi občina Žiri. Oktobra leta **1928** je bilo logaško sresko poglavarstvo iz Gorenjega Logatca premeščeno v Dolenji Logatec. Okrajno glavarstvo je bilo ukinjeno leta **1945**.⁶⁰

3.2 REŠEVANJE MEJNEGA VPRAŠANJA MED KRALJEVINO SHS IN KRALJEVINO ITALIJO

Temelj mirovnih pogajanj je ostajal Londonski pakt, italijanska diplomacija je na mirovni konferenci⁶¹ trmasto vztrajala pri njegovih določilih. Marca 1920, potem ko se reševanje vprašanja italijansko-jugoslovanskih mej ni premaknilo z mrtve točke, je Wilson, katerega avtoriteta je upadla, predlagal naj državi sami rešita to vprašanje.⁶²

Saintgermainška pogodba antante z Avstrijo je antantino zaveznico Italijo nagradila z avstrijskim ozemljem južne Tirolske. Za ostale avstrijske pokrajine, slovensko Primorje, Istro in Dalmacijo, pa je dovolila, da italijanska zasedba ostane do mirovne pogodbe med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo. Ti dve sta se nato pogajali leto dni in rezultat je bila Rapalska mirovna pogodba. Z njo je jugoslovanski diplomaciji, ki jo je vodil hrvaški politik Ante Trumbić, uspelo rešiti Dalmacijo, razen Zadra, slovensko Primorsko, dele Kranjske in Istro pa si je priključila Italija.⁶³

Stališče jugoslovanske diplomacije glede avstro-ogrskega ozemlja na Jadranu, ki ga je Italija zahtevala zase, je bilo: naj Italija dobi Furlanijo do črte Krmin-Gradišče-Tržič, za Trst in zahodno obalo Istre naj konferenca izroči arbitražo ameriškem predsedniku Woodrowu Wilsonu, ozemlje vzhodno odtod ter vso jadransko obalo z otoki pa naj prepusti Jugoslaviji. Italijanski zunanji minister Giorgio Sidney Sonnino je vztrajal na maksimalni mejni zahtevi po črti Londonskega pakta, poleg tega je zahteval še Reko, ki jo je zato od 12. septembra 1919 zasedal Gabriele D'Annunzio z »legionarji«. Aprila 1919 je Wilson, ki je zastopal načelo razmejitve po čim bolj razpoznavnih etničnih mejah, predlagal svojo črto, ki je na severu od meje z Avstrijo do Porezna tekla po razvodju, nato zahodno od Cerknega na Čepovan, ob vzhodnem robu Trnovskega gozda do Razdrtega, mimo Senožec na Učko, od tam pa do izliva reke Raše v morje. Za Reko je kasneje predlagal samostojno državo, Italiji je prisodil še labinski okraj, lošinjske otoke, Vis in Palagružo. Ta kompromisni predlog sta sprejela predsednika britanske in francoske vlade Lloyd George in Georges Clemenceau, zato so ga delegati vseh treh držav 9. decembra 1919 v obliki memoranduma predložili Italiji. Predsednik italijanske vlade Francesco Saverio Nitti je predlog

⁶⁰ Okrajno glavarstvo Logatec, (<http://arsq.gov.si/Query/detail.aspx?ID=23166>).

⁶¹ Konferenca v Parizu se je začela 12. 1. 1919 in je zasedala do 19. januarja 1920.

⁶² Uroš Lipušček, *Sacro egoismo* (Ljubljana 2012), 394–395.

⁶³ SNZ 1, 222; Janko Prunk, »Slovensko-hrvaški odnosi v 20. stoletju – eden temeljnih elementov slovenske narodne politike«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), 380; Uroš Lipušček, *Sacro egoismo* (Ljubljana 2012), 394–395.

zavrnil in zahteval neposredne pogovore, zavrnila ga je tudi jugoslovanska delegacija z zunanjim ministrom Antejem Trumbićem na čelu. Na ultimatum Velike Britanije in Francije, 20. februarja 1920, da bo uveljavljen Londonski pakt, jugoslovanska delegacija ni odgovorila.⁶⁴

Rešitev vprašanja je bila potem prepuščena neposrednim pogajanjem med državama. Od junija je pogajanja na italijanski strani vodil zunanji minister Carlo Sforza z novo vlado Giovannija Giolittija. Zaradi stališča, da mora dobiti Italija strateško mejo, je nepreklicno zahteval na severu londonsko črto do Snežnika ter otoka Cres in Lošinj, glede Reke je privolil v njeno neodvisnost. Dalmacijo, z izjemo Zadra z najbližjo okolico, je prepuščal Kraljevini SHS, vendar pod pogojem, da bo italijanska manjšina zaščitena. Medtem se je 11. julija 1919 v Splitu zgodil krvav incident med Italijani in Hrvati. Sledili so požigi slovenskega narodnega doma v Trstu (13. julij 1920) ter hrvaških v Puli in Pazinu, s katerimi so italijanski fašisti želeli sabotirati pogajanja. Politika izvršenega dejanja je dosegla vrhunec z D'Annunzijevo razglasitvijo »Italijanske kvarnerske regence« 8. septembra 1920. Na beograjsko vlado sta pritiskali Francija in Velika Britanija, ki ju je vezal Londonski pakt. Vlada v Beogradu je bila šibka tudi zaradi Wilsonovega odhoda, zaradi izgube južne Koroške po plebiscitu in zaradi notranjih nasprotij med komaj združenimi narodi. Prestolonaslednik Aleksander se je zavzemal za hitro rešitev jadranskega vprašanja, tudi za ceno velikih teritorialnih žrtev, ki sicer niso zadevale Srbov, ker naj bi to Kraljestvu SHS zagotavljalo izhodišče za dobre odnose s sosedi.⁶⁵

3.2.1 *Rapalska mirovna pogodba*

Pogovori v Rapallu so se začeli 8. novembra 1920. Italijanska stran je vztrajala pri strateški meji na Snežniku, jugoslovanska je predlagala Wilsonovo črto. Glavni načrtovalec rapalskega diktata je bil zunanji minister grof Carlo Sforza. Pogodba je bila podpisana 12. novembra 1920, odstopala je od meje kakršno je določal Londonski pakt, tako da je Kraljevini SHS prepuščala Dalmacijo (z izjemo Zadra ter otokov Lastovo in Palagruža) v korist Hrvatov, na severu je v škodo Slovencev celo prekoračila londonsko črto. Po razvodu je meja tekla le do Javornika, od tam je zavila vzhodno od Postojne do vznožja v Planini, nato na Snežnik in zahodno od Reke v morje. V italijanski mentaliteti je Snežnik postal simbol zmage. Reka ni bila priključena k Jugoslaviji, ampak naj bi postala svobodna mestna državica. Pogodba med Kraljevino SHS in Kraljevino Italijo je na severu docela zadovoljila italijanske zahteve. Četrtna slovenskega etničnega ozemlja s približno 300.000 prebivalci je prišla pod italijansko oblast.⁶⁶ Pavšič je zapisal, da je po vzpostavitvi nove državne meje novembra 1920 prenehala vojaška zasedba. Celotna Primorska in precejšen del Kranjske (Bela Peč na Gorenjskem in večji del Notranjske z Idrijo, Črnim Vrhom, Vipavo, Postojno, Pivko, Senožečami in Ilirsko Bistrico) ter del Koroške (Trbiški kot, Kanalska dolina s Sv. Višarjami), se pravi Slovenci zahodno od rapalske meje, so se znašli zapečateni z meddržavno pogodbo v mednarodno priznanih mejah Kraljevine

⁶⁴ SNZ 1, 222–224.

⁶⁵ Prav tam, 224.

⁶⁶ Prav tam, 224–225 in Uroš Lipušček, *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915* (Ljubljana, 2012), 357, 399.

Italije, brez vsakih zaščitnih zakonov, prepuščeni raznarodovalni asimilaciji, ki se je na nekaterih področjih začela takoj, ne šele s fašističnim prevzemom vlade. Italijani so se morali nekoliko umakniti s področja Blegoša, še posebej iz Logatca, tudi iz Rovt, Rakeka, Planine, Hotedršice in Grčarevca, ki so postali jugoslovanski obmejni kraji. Nekoliko so Italijani pridobili pri Vrsniku in Žirovnici pri Žireh. Nova državna meja, ki je zamenjala poprejšnjo »črto premirja« iz novembra 1918, je v grobem sledila črti tajnega londonskega pakta. Na slovenskem ozemlju je ponekod šla celo čez to črto v škodo Sloveniji oziroma Jugoslaviji. V prvem členu rapalske pogodbe je meja med Italijo in Jugoslavijo določena na črti Peč, Jalovec, Triglav, Možic, Črni vrh nad Cerknim, Blegoš, Bevkov vrh, Hotedršica in Planina, Javorniki nad Cerknico, Bička gora, Snežnik, in sicer tako, da vrh Triglava in vrh Blegoša pripadata Jugoslaviji, prav tako pa tudi večji del Hotedršice in Planine.⁶⁷

Vsebina Rapalske pogodbe⁶⁸

Rapallo (Genova) 12.11.1920

Člen I.

Med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevino Italijo je bila določena naslednja meja:

Od vrha Peč (kota 1511), ki je skupen vsem trem državnim mejam med Italijo, Avstrijo in Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev, do vrha Jalovca (kota 2643): črta naj se določi na terenu s splošno smerjo sever-jug, ki vodi prek kote 2272 (Ponca).

Od vrha Jalovec (kota 2643): črta, ki gre po razvodnici med porečjem Soče in porečjem Save Dolinke do vrha Triglava (Tricorno) (kota 2863), nato po razvodnici med porečjem Soče ter porečjem Save Bohinjke do severovzhodnih pobočij Možica (kota 1602), prek kote 2348 (Lepatica) na Voglu, 2003 na Lanževici in 2086 na Kuku.

Od severovzhodnih pobočij vrha Možic do vzhodnih pobočij vrha Porezen (kota 1631), črta se mora določiti na terenu s splošno smerjo sever-jug.

Od vzhodnih pobočij vrha Porezen (kota 1631) do zahodnih pobočij vrha Blegoš (kota 1562), črta naj se določi na terenu s splošno smerjo zahod-vzhod, tako da pusti naselje Davča Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, naselje Dolenji Novaki pa Italiji.

⁶⁷ Pavšič, *Ob stari meji*, 22.

⁶⁸ Pavšič, *Ob stari meji*, 26; Tomaž Weber in Drago Novak, *20. stoletje v zgodovinskih virih besedi in slikah: Slovenci v Državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–1941)* (Ljubljana, 1996), 28–29; Ivan Dorčić, Marijan Tomašić, *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti* (Samobor, 1931), 99–102.

Od zahodnih pobočij Blegoša (kota 1562) do vzhodnih pobočij vrha Bevk (kota 1050), črta naj se določi na terenu s splošno smerjo severovzhod-jugozahod in naj pusti naselja Leskovica, Kopačnica in Sovodenj Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, oba prehoda v Podlaniščah pa Italiji.

Z vzhodnih pobočij Bevkovega vrha (kota 1050) do zahodne strani samega naselja Hotedršica: črta naj se določi na terenu in naj pusti naselja Javorjev Dol, Žiri, Opale, Hlevišje, Rovte in Hotedršica Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, vrh Praprotno Brdo (kota 1006) in naselja Breznica, Vrsnik, Zavratac in Medvedje Brdo pa Italiji.

Od tod do naselja Zelše: po črti, ki gre v začetku od rova ob kolovozu Hotedršica-Planina proti zahodu in ki pušča naselja Planino, Unec, Zelše in Rakek Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Od naselja Zelše do Čabranske Police: črta naj se določi na terenu s splošno smerjo severozahod-jugozahod in drži naprej po vzhodnih pobočjih Javornika (kota 1268) ter pušča naselja Dolenjo vas, Dolenje jezero in Otok Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, vrhove kota 875, 985, 963 pa Italiji, nato teče po vzhodnih pobočjih Bičke gore (kota 1236) in Pleče gore (kota 1067), tako da dobi Italija naselje Leskova dolina in dvojno razpotje kote 912, zahodno od Shodnika⁶⁹ in kote 1146 vzhodno od Cifre (kota 1399), in pride do Čabranske Police, ki ostane na italijanskem ozemlju, ter se spusti na kolovoz, ki drži po vzhodnih pobočjih Snežnika od Leskove doline do Čabranske Police.

Od Čabranske Police do Griža (kota 502): črta naj se določi na terenu s splošno smerjo severovzhod-jugovzhod-jugozahod in naj teče vzhodno od vrha Trstenik (kota 1243), se dotika kote 817 jugovzhodno od Suhova, teče južno od Židovja (kota 660), nato vzhodno od Griža (kota 502), tako da pušča kraja Klana in Breza Italiji, kraj Studena pa Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Od Griža (kota 502) do meje Države Reka: črta naj se določi na terenu in naj ima splošno smer sever-jug do kolovoza Rupa-Kastav, približno na pol poti med Jušiči in Spinčiči, nato naj preseka to pot in zajemajoč od zahoda naselji Mizere in Trinajstiče, ki ostaneta Kraljevini Srbov Hrvatov in Slovencev, naj se spusti na kolovoz Matulje-Kastav nad dvojnimi križiščem vzhodno od Matuljev, nato doseže po cesti Reka-Kastav severno mejo Svobodne države Reke, in sicer natanko na severnem robu naselja Rubeši (dvojno križpotje vaške poti pri Tomatiću, približno 500 metrov južno od trojnega križpotja, ki je zahodno od Kastava).

Toda dokler ne bo izdelano redno stičišče poti na italijanskem ozemlju, se bodo omenjene poti in trojno križpotje zahodno od Kastava uporabljale povsem svobodno tako za Kraljevino Italijo kakor tudi za Državo Reko.

Člen II.

⁶⁹ Gre za Škodovnik. To nam potrjuje karta tega območja iz leta 1880, na karti je kraj označen in poimenovan kot Skodnik.

Zadar (Zara) in spodaj opisano ozemlje se priznavata za sestavni del Kraljevine Italije.

Teritorij Zadra pod italijansko suvereniteto obsega: mesto in davčno občino Zadar ter davčne občine (dele) Arbanasi (Borgo Erizzo), Crno (Cerno), Bokanjac (Boccagnazzo) in del davčne občine (odseka) Diklo, določen s črto, ki gre od morja okrog 700 metrov jugovzhodno od naselja Diklo, se spušča naravnost proti severovzhodu do kote 66 (Griž).

Posebna konvencija bo določila vse, kar se nanaša na izpolnitev tega člena glede občine zadrške in njenih odnosov z okrajem in s pokrajino Dalmacijo, ter bo uredila vzajemne odnose med ozemljem, dodeljenim Kraljevini Italiji, in ostanki ozemlja, ki je doslej bilo sestavni del iste občine, okraja in pokrajine, ki bo pripadalo Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, tako da je razumeti pri tem tudi pravično razdelitev pokrajinskih in občinskih posesti in odnosnih arhivov.

Člen III.

Za sestavni del Kraljevine Italije se prav tako priznata otoka Cres (Cherso) in Lošinj (Lussin) z manjšimi otoki in skalnimi otočki, ki s v odnosnih sodnih okrajih, kakor tudi manjši otoki in skalni otočki, ki so v administrativnih mejah pokrajine Istre, če so z gornjimi členi dodeljeni Italiji, ter otoka Lastovo (Lagosta) in Palagruža (Pelagosa) z bližnjimi otočki. Vsi drugi otoki, ki so pripadali bivši avstro-ogrski monarhiji, se priznavajo za sestavni del Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev.

Člen IV.

Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev in Kraljevina Italija priznavata popolno svobodo in neodvisnost države Reke (Fiume) ter se obvezujeta, da bosta oboje večno spoštovali.

Državo Reko sestavljata:

- a) Corpus separatum, kakor je zdaj omejen z mejami mesta in okraja Reke (Fiume).*
- b) Pas poprej istrskega ozemlja, omejen, kakor sledi:
na severu: s črto, ki naj se določi na terenu in ki naj poteka neposredno južno od kraja Kastav, nato pa doseže na poti Sv. Matija-Reka mejo Corpus separatuma, tako da pusti naselji Srdoči in Hosti Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, Državi Reki pa prepušča ves kolovoz, ki drži severno od železnice prek Matuljev in dvojnega križpotja kote 377 zahodno od Kastava k Rupi.*

Na zahodu: s črto, ki se od Matuljev spušča k morju pri Preluki, tako da pušča železniško postajo in naselje Matulje na italijanskem ozemlju.

Opolnomočenci: Za Kraljevino Italijo:

Giovanni Giolitti, predsednik ministrskega sveta in notranji minister;

Carlo Sforza, minister za zunanje zadeve;
Ivanhoe Bonomi, vojni minister.
Opolnomočenci: Za Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev:

Milenko R. Vesnić, predsednik ministrskega sveta;
Ante Trumbić, minister za zunanje zadeve
Kosta Stojanović, minister za finance.

Slika 4: Izsek karte Laas und Čabar iz leta 1881 (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMGXNY6SYT5/?query=%27keywords%3dlaas+und+%C4%8Dabar%27&pageSize=25>)

3.2.2 Rimski sporazum

Slovenska in hrvaška zahodna meja je bila določena s posebnim sporazumom med Kraljevino Italijo in Kraljevino SHS 12. novembra 1920 v Rapallu, v določilih glede Reke, je bila spremenjena z Rimsko pogodbo 27. januarja 1924.⁷⁰

Po 17. novembru 1918 so italijanske čete iz smeri Sušaka in z zahodne strani preko Kantride in Zameta, zavzele tudi Reko. Na Reki je bilo osnovano francosko oporišče. 12. septembra 1919 pa je Reko okupiral Gabriele D'Annunzio s svojimi legionarji (zasedel je mesto Reko, Zamet s Kantrido, otoke Krk, Rab, Sv. Marko), zavezniške čete so Reko zapustile. 8. septembra 1920 je D'Annunzio razglasil italijansko upravo Kvarnerja (*la reggenza italiana del Carnaro*). Rapalska pogodba⁷¹ je nato določila, naj se na območju mesta Reke z okolišem osnuje svobodna reška država (4. člen⁷² je odredil njeno območje in meje).

Mešana komisija za razmejitev je načrtala meje države Reke tako, da je bila v reško državo zajeta vas Rubeši in cesta Rubeši-Zamet-Reka s celotnim Zametom in Kantrido. Ta del občine Kastav je bil odrezan od Kastva, ki je izgubil morsko obalo vse od Kantride do Preluke. Okupirano območje Zameta in Kantride je bilo v rokah D'Annunzijeve čet. Pogosti so bili izgoni domačega prebivalstva. Na Reki so odpuščali delavce iz Zameta oz. jih na delo niso sprejemali, češ da vprašanje Zameta še ni rešeno. Vzporedno s tem je bila s šolskim letom 1923/24 poitaljančena osnovna šola v Zametu; šola na Kantridi je bila takoj po d'Annunzijevega udaru opustošena. Knjige in arhivi so bili požgani. Septembra 1923 so šolo v Zametu zaprli, namesto domačih učiteljev so namestili devet italijanskih.⁷³

D'Annunzio rapalske pogodbe ni priznaval, hotel je razjasniti glede pristanišč Baroša in Delte; za kateri se je kmalu izvedelo, da bi na osnovi posebnega pisma grofa Sforze, morali pripasti Jugoslaviji. Decembra 1920 so italijanske oblasti D'Annunzia končno izgnale iz Reke. Toda kmalu so na Reko začele prihajati vse večje skupine legionarjev in skupaj z reškimi fašisti začele pripravljati udar. Po tridnevnih bojih so se Zanelli in njegova vlada predali, od 3. marca 1922 je bila Reka v rokah fašistov.

Z rimskim sporazumom 27. januarja 1924 je po pisanju časnika Jutro Jugoslavija dobila pristanišči Delto, Baroš in Bankino, se odrekla izvrševanju IV. člena rapalske pogodbe – Reka je pripadla Italiji. »Čeprav je bil Rapallo višek ponižanja, se je obrnilo tako, da so kmalu morali rapalske določbe braniti kot svoj maksimum.«⁷⁴ V uvodu sporazuma sklenjenega v Rimu, je bilo navedeno, da sta

⁷⁰ SNZ 1: 219.

⁷¹ Kastavščina je bila z rapalsko pogodbo razdeljena na dva dela in odcepljena od Istre. Razmejitev s tem ni bila dokončna. Z rimskim sporazumom 1924 je bila definirana končna meja na območju Kastavščine: zahodni del Kastavščine je pripadel Kraljevini Italiji, preostalih 16 kastavskih županij je pripadlo Kraljevini SHS - srezu Kastav. Kastavska občina je ostala brez pristopa k morskimi obali, čeprav ji je že od nekdaj pripadali pristanišči v Voloskem in Preluki ([www.kastav .hr/application/kastav/Default.aspx?ArtID=8b3caeb4f7d8](http://www.kastav.hr/application/kastav/Default.aspx?ArtID=8b3caeb4f7d8)).

⁷² 4. člen rapalske pogodbe je naveden na str. 30.

⁷³ Ivan Dorčić in Marijan Tomašić, *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti* (Samobor, 1931), 108–111.

⁷⁴ Tomaž Weber, Drago Novak, *20. stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah* (Ljubljana, 1996), 30.

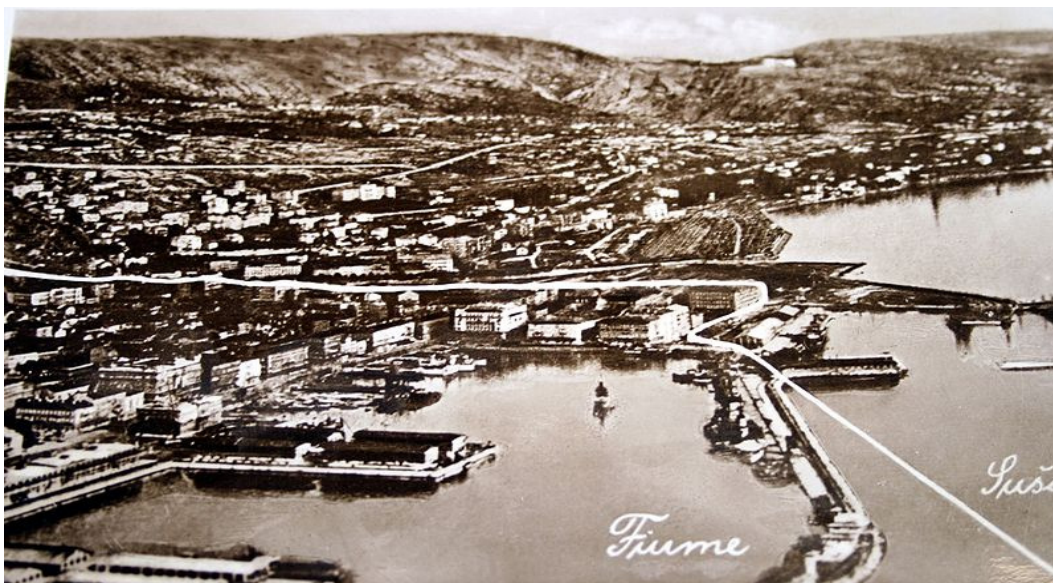
jugoslovanska in italijanska vlada uvideli, da je nemogoče organizirati svobodno in neodvisno državo Reko in »da bi se omogočilo življenje in razvoj mesta Reke sklepajo sporazum o ukinitvi reške države«. Potrdili so, da Jugoslaviji pripadata pristanišči Delta in Baroš, ki sta ji pripadli že s pismom grofa Sforze. Italiji pripade mesto Reka s pristaniščem in območje, ki ga odreja mejna linija, po kateri cesta od Kastva do Reke ostane Jugoslaviji (Kastav-Rubeši-Zamet). Mejno črto med to cesto in železniško progo (Reka-Matulje-Sv. Petar), ki pušča Jugoslaviji Pehljin, nato gre severno od Drenove na Rječino, bo odredila komisija. Del reškega pristanišča je lahko uporabljala Jugoslavija (bazen Thaon di Revel). Potrdili so mejno črto v luči Baroš in v vodah Mrtvega kanala.⁷⁵

Občina Kastav je izgubila morsko obalo od Kantride do Preluke. Jugoslaviji so pripadli Rubeši in Zamet (to je bilo območje, ki je že prej pripadalo občini Kastav). Od območja mesta Reke, je k Jugoslaviji pripadel le del (nekaj hiš) Plase Sv. Nikola, Pehlin-Sv.Ivan, del Škurinje, Drenova-Podbreg, Lopača in Grohovo. Mešana komisija za razmejitev je na terenu označila mejo: od mejnega kamna, do tedaj »tromejaša« med Jugoslavijo, Italijo in Državo Reko, stoječega na robu vasi Rubeši na cesti Kastav-Zamet. Glede tega mejnega kamna predsednik italijanske delegacije ni dopuščal sprememb, saj je »breg Sv. Mihovil moral ostati pod Italijo«. Tod je meja v vijugasti črti presekala zemljiške parcele: del jih je pripadel Italiji, del s hišami in preostalim zemljiščem pa ostal v Jugoslaviji. Poleg Rubešev je Jugoslaviji ostala vas Dolčić. Dalje je mejna črta severno od železniške proge »odsekala« vasi od njihovih zemljišč in vinogradov vse do Zameta. V Drenovi⁷⁶ je mejna črta potekala tako, da so šola, cerkev in pokopališče ostali pod Italijo. Ravno tako bi se zgodilo s cerkvijo v Zametu, vendar so tamkajšnji ljudje nastopili proti takšni razmejitvi. Ljudje so pozorno spremljali delo komisije, saj je končano delo povedalo, ali je tudi zanje nastopil dan osvoboditve. Reške šolske oblasti so februarja 1924 odnesle iz šole v Zametu italijanske zastavice in sličice, ki so bile tja prinesene ob nasilnem poitaljančenju šole septembra leta 1923. Končana razmejitev 28. februarja 1924 je bila tudi dan osvoboditve za Rubeše, Zamet, Pehljin in Drenovo-Podbreg.⁷⁷

⁷⁵ Ivan Dorčić in Marijan Tomašić (ur.), *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti* (Samobor, 1931), 111, 112.

⁷⁶ Po rimski pogodbi leta 1924 je bila Drenova z mejo razdeljena. Iz njenih delov sta nastali Dolnja in Gornja Drenova, tako sta poimenovani še danes. Dolnja Drenova je pripadla Italiji, Gornja pa tedanji Jugoslaviji. Po razmejitvi je Gornja Drenova ostala brez šole, cerkve, pokopališča; mnogi Drenovčani, ki so bili zaposleni v italijanski Reki pa brez zaposlitve. Ker so bili ločeni od svojega mesta Reke, so si želeli pripojitve k Sušaku. »Višje sile« so Gornjo Drenovo priključile mestu Kastav (<http://hr.wikipedia.org/wiki/Drenova>).

⁷⁷ Ivan Dorčić in Marijan Tomašić (ur.), *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti* (Samobor, 1931), 111–113.

Slika 5: Razmejitev med Italijo in Kraljevino SHS po Rimskem sporazumu leta 1924 ([http:// hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Rijeke](http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Rijeke))

3.3 NOVA RAZMEJITEV LJUBLJANSKE ŠKOFIJE

Papež Leon XII. je z bulo leta 1828 preuredil cerkveno upravo v Istri: puljsko škofijo je pridružil poreški (odtlej poreško-puljska), koprsko pa tržaški (odtlej tržaško-koprška škofija). Tržaški škofiji so bile pridružene župnije odpravljene novigradske škofije, župnija Prosek iz goriške škofije ter 14 župnij iz poreške škofije. Spremembe so začele veljati leta 1830.⁷⁸

Papež Pij VIII. je istega leta ustanovil »Ilirsko cerkveno pokrajino« s sedežem v Gorici. Sufragani goriškega metropolita so postali ljubljanski, tržaško-koprski, poreško-puljski in krški (otok Krk) škof. Leta 1831 sta bili ljubljanski škofiji dodeljeni dekaniji Postojna in Trnovo – Ilirska Bistrica iz tržaško-koprske ter dekanija Vipava iz goriške (nad)škofije, leta 1833 pa še župnija Motnik iz lavantinske škofije. Tako so se meje škofije pokrivala z mejami Kranjske.⁷⁹

Po prvi svetovni vojni je prišlo do preureditve škofij glede na nove državne meje. Po rapalski pogodbi (1920) je bila ljubljanskemu škofu izročena v upravo duhovnija Davča, v zameno je moral goriškemu nadškofu prepustiti v upravo škofijsko ozemlje na italijanski strani nove državne meje. Leta 1925 je Sveti sedež ustanovil reško škofijo, ki je dobila ozemlje od ljubljanske škofije (večji del dekanije Trnovo) in tržaške škofije (dekanija Jelšane in župnija Brezovica). Škofijske meje na slovenskem ozemlju v Italiji so preuredili leta 1933 s priključitvijo upravljanega ozemlja tamkajšnjim škofijam. Ljubljanska je goriški nadškofiji izročila dekaniji Idrija in Vipava, tržaški škofiji dekanijo Postojna in manjši del dekanije Trnovo ter videmski nadškofiji župnijo Bela Peč, krška škofija pa videmski dekanijo Trbiž. Isto leto je bila ljubljanska škofija izločena iz goriške metropolije in neposredno podrejena Svetemu sedežu.⁸⁰

⁷⁸ Slovenski zgodovinski atlas (Ljubljana, 2011), 154.

⁷⁹ Prav tam.

⁸⁰ Prav tam, 178.

S Saintgermainsko mirovno pogodbo je bila Jugoslaviji dodeljena občina Jezersko. Ob župniji na Jezerskem, sv. Ožbolt in sv. Andrej, sta bili izločeni iz krške in pridruženi kranjski dekaniji ljubljanske škofije (leta 1923).⁸¹

Nova zahodna državna meja je od ljubljanske škofije odtrgala dekanije: Vipava, Postojna, Idrija in Trnovo (Ilirska Bistrica). Razmejitvena linija, ki jo je določala rapalska pogodba ni spoštovala župnijskih meja, tako da so bile le-te z novo državno mejo nenaravno razdeljene.⁸²

Škof Jeglič in prizadeti župniki so upali, da je italijanska zasedba le začasna in da bo jugoslovanska vlada problem hitro rešila v svojo korist. Jeglič je spremljal razvoj dogodkov na zasedenem ozemlju in o tem poročal tako Jugoslovanski škofovski konferenci (dalje: JŠK) kot tudi pristojnim oblastem v Vatikanu. Pisarna za zasedeno ozemlje je Jegliča že januarja 1919 obveščala o nacionalistično fašistični nestrpnosti okupacijskih oblasti do Slovencev, posebej do duhovnikov. Prvi Jegličev namig na razdelitev ljubljanske škofije je zaznati v škofijskem uradnem listu, kjer je potožil, da se shoda aprila 1919 niso mogli udeležiti dekani iz zasedenega ozemlja. V tistem času se je na JŠK razpravljalo o ustanovitvi reške škofije, o izgonu škofa Mahniča iz Krka ter minoritov iz Pirana in Cresa. Zbrani škofje so pismeno protestirali v Vatikanu proti odcepitvi Reke od senjske škofije (ustanovitev reške škofije je pozneje prizadela tudi ljubljansko škofijo). Izrazili so upanje, da bo do pomladi rešeno vprašanje meja. Jeglič je glede usode ljubljanske škofije že februarja 1920 pisal papežu v Rim in mu predlagal, »da bi za Slovenijo ustanovili samostojno cerkveno pokrajino s sedežem v Ljubljani in sufraganom v Mariboru, ker se državne meje očitno ne bodo več menjale. Zavedali so se tudi, da bo na zasedenih ozemljih Italija skušala onemogočiti duhovnike, saj so bili steber narodne zavesti med ljudmi.«⁸³

Zaradi izgube štirih dekanij je Narodni svet za neosvobojeno domovino v Ljubljani decembra 1920 predlagal, »da bi se za Jugoslovane ustanovila posebna nadškofija v Gorici.« V župnijah, kjer prebivajo izključno Jugoslovani, naj bi bilo bogoslužje v »jugoslovanskem jeziku«, v mešanih župnijah pa izjemoma italijansko in »jugoslovansko«. »Končno so se glede cerkvene uprave na mejnem področju v Sloveniji stvari premaknile tudi na državni ravni«. Januarja 1921 je Poverjeništvo za uk in bogočastje sporočilo škofu Jegliču, da je minister vera 22. decembra 1920 sporočil zagrebškemu nadškofu, da je potrebno reorganizirati cerkveno upravo znotraj državnih meja. Po rapalski pogodbi so državne meje končno določene, zato naj se tudi meje škofij prilagodijo državnim mejam. Poverjeništvo je prosilo škofa Jegliča, naj sporoči svoje želje in predloge glede obeh župnij na Jezerskem ter glede župnij oz. delov župnij radovljiške, idrijske, vipavske, postojnske in trnovske dekanije, ki so pripadle Italiji; prav tako naj se izjasni glede vprašanja metropolita.⁸⁴

Nerešeno cerkvenopravno vprašanje jurisdikcije okupiranih župnij je povzročalo preglavice tudi goriškemu nadškofu Sedeju. V posebnem pismu je zato prosil škofa Jegliča za slovenske duhovnike, »da bi jih mogel nastaviti na

⁸¹ France Martin Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje, 1991), 317–331 (dalje: Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«).

⁸² Prav tam.

⁸³ Prav tam.

⁸⁴ Prav tam.

slovenskih župnijah v Italiji.« Aprila 1921 je škof Jeglič sporočil dekanom na zasedenem ozemlju, naj se v vseh zadevah obračajo na goriškega nadškofa.⁸⁵

Na pritisk fašističnih oblasti se je v razpravo o cerkveno-upravni ureditvi zasedenega ozemlja na italijansko jugoslovanski meji vključila tudi konzistorialna kongregacija v Rimu. Maja 1921 je škof Jeglič dobil dopis prefekta kongregacije, kardinala De Laia, ki ga je spraševal, če bi Jeglič nasprotoval temu, da župnije, ki jih je nova državna meja dodelila Italiji, priključi italijanskim škofijam. Jeglič je odgovoril, da priključitvi dela svoje škofije italijanskim škofijam ne bo nasprotoval, ker jih sam ne more upravljati. Kongregacijo je še obvestil, da sta dekaniji Vipava in Idrija do leta 1830 pripadali goriški, dekaniji Postojna in Trnovo pa tržaški škofiji. Ker je bil stik z metropolitom v Gorici, ki mu je bila Ljubljana še vedno podrejena, onemogočen, je Jeglič predlagal ustanovitev nove cerkvene pokrajine s sedežem v Ljubljani in sufragani v Mariboru ter škofijami ob Kvarnerskem zalivu. Če to ne bi bilo izvedljivo, je predlagal, da bi bila ljubljanska škofija neposredno podrejena Svetemu sedežu. Po tem dopisu je nastalo glede dokončne cerkvenopravne ureditve zasedenega dela ljubljanske škofije skoraj dveletno zatišje. Šele marca 1923 je Ministrstvo za notranje zadeve, Oddelek za Slovenijo obvestilo zunanje ministrstvo o župnijah, ki jih je nova državna meja oddelila od matičnih škofij. V ljubljanski škofiji so bile prizadete naslednje župnije: v okraju Radovljica župnija Rateče, v okraju Logatec župnija Žiri, Rovte, Hotedršica, Gorenji Logatec, Planina, Unec, Cerknica in Stari trg. Očitno ljubljanski škofijski ordinariat ni imel natančnih podatkov o tem, v kolikšni meri je italijanska zasedba prizadela tudi posamezne župnije ljubljanske škofije na mejnem območju. Na pobudo Ministrstva vera je maja 1923 Jeglič pisal župnijskim uradom Rateče - Planica, Žiri, Rovte, Hotedršica, Gorenji Logatec, Planina, Unec, Cerknica, Stari trg pri Ložu, Nova Oselica, Sorica in Leskovic, »naj mu čimprej sporočijo, katere vasi in selišča njihovih župnij so prišla na italijansko zasedbeno ozemlje, kdo jih sedaj dušnopastirsko oskrbuje, kdo vodi matične knjige in kateri župniji na italijanski strani meje bi se te vasi lahko priključile«. 29. maja 1923 mu je na dopis prvi odgovoril Janez Lovšin, **župnik v Planini**. Napisal je, da je z novo mejo prišlo pod Italijo 45 hiš trga Planina, tri hiše iz selišča Liplje, 15 hiš in podružna cerkev vasi Grčarevec ter podružnici Matere božje na Planinski gori in Svetega Duha na griču pri Planini. »Do sedaj je vodil dušnopastirstvo in matice sam, sedaj pa so italijanske obmejne straže poostrile nadzor. Nekaj otrok je bilo krščenih v župniji Studeno, en faran je bil tam tudi pokopan. Ljudje hodijo k maši še vedno v Planino. Najbližja župnija je Studeno, vendar imajo vaščani Grčarevca do nje dve uri hoda. V šoli na Planini poučuje verouk župnik iz Studenega, ker župnik Lovšin od Italijanov ni dobil dovoljenja za prehod čez mejo«. ⁸⁶

Župnik Janez Lavtižar iz **župnije Rateče-Planica** je konec maja 1923 ordinariatu sporočil, da so Italijani v župniji zasedli 9 hiš s približno 30 prebivalci. Ker je njemu prehod čez mejo prepovedan, te hiše dušnopastirsko oskrbuje župnik iz Bele Peči. »Zasedeni deli bi se lahko priključili župniji Bela Peč, vendar pa imamo utemeljeno upanje, da pripade vsa župnija in občina Jugoslaviji«.

Zelo zanimiv je bil odgovor župnika iz **Sorice**, ki v svojem dopisu 30. maja 1923 med drugim pravi, »da med Italijo in našo državo v Sorici še ni bilo

⁸⁵ Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, 317–331.

⁸⁶ Prav tam.

razmejitve«. Leta 1921 so se Lahi umaknili iz Sorice, pa so sami postavili novo mejo – »confine provvisorio«. Pripovedujejo tukaj, da mora biti meja določena do 15. junija tega leta, pa o jugoslovanski komisiji tukaj nič ne vemo... Iz župnije Sorica so zasedeni še trije kmetje in trije hišarji. Kmetje so večinoma dvolastniki, nekaj imajo v Italiji, nekaj sveta pa pri nas. Spadajo pa pod Porezen.« Dušnopastirstvo in matrike oskrbuje župnik iz Podbrda. Tudi skupen svet iz Zg. Sorice je nekaj tostran, nekaj onstran. Isto velja za planino Porezen. Navajal je še, da Davčo sedaj oskrbuje župnik iz Zalega Loga, in da meja tudi tam ni določena. Upajo, da pridejo v Jugoslavijo še tostran razvodja zasedene hiše. V slučaju, da ostane ta meja definitivna – v resnici je naravnost smešna – pride za Sorico v poštev župnik podbrški /.../.

Župnik iz **Cerknice** je 30. maja 1923 sporočil, »da vse vasi cerkniške župnije pripadajo kraljevini SHS, razen ene čuvajnice, ki pripada k vasi Zelše /.../«. Sporoča da »dušnopastirstvo oskrbuje za to čuvajnico on sam, otroci pa hodijo v šolo na Rakek«. Poudari še, da je meja začasna.

Veliko skrbi je nova razmejitev povzročila župniku iz **Žirov**, sporočil je, da je z novo mejo prišlo pod Italijo 8 vasi in sicer Breznica, Korita, Osojnica, Dolenji Vrsnik, Gorenji Vrsnik, Žirovnica, Ravne in Idršek. Duhovniško službo v teh vaseh je še vedno opravljal sam, razen v vasi Idršek (oskrboval jo je župnik iz Gore nad Idrijo). »Zadnji čas Italijani zahtevajo, naj bodo pogrebi na Ledinah, vendar ljudje svoje rajne še vedno vozijo na skrivaj v Žiri«. Če bi meja ostala, je predlagal, da bi se vas Idršek priključila k župniji Gore nad Idrijo, Žirovnica in Ravne k župniji Zavratac, ostale pa župniji Ledine. Že čez dva dni (1. junija) je žirovski župnik na škofijo poslal daljši zapis, v katerem je razmišljal o novi jugoslovansko-italijanski meji:

»Zvedelo se je, da zahteva Italija zaradi Idrije zopet Logatec. Za zaokrožitev svoje meje (kakor ji dovoljuje rapalska pogodba) pa hoče črto: Oselica-Kladje-Smrečje-Grič (med Vrhniko in Logatcem). Meja bi bila izpeljana po Žirovskem vrhu. V tem slučaju bi bila cela župnija Žiri odrezana od Jugoslavije. Tu se je sicer vse storilo, da se zainteresira zunanje ministrstvo, razmejitvena komisija in vlada za te ogrožene kraje. Toda, kakor je razvidno iz tamošnjega dopisa z dne 26. maja 1923, št. 1474 (ki govori o trajni prikloplitvi sedaj odcepljenih žirovskih vasi k župnijam onstran državne meje), ni mnogo upanja na rešitev razmejitvenega vprašanja v našo korist. Iz teh razlogov: 1) Trajno tako ne more ostati, ker s tem niso zadovoljni niti ljudje na naši strani, niti ljudje na oni strani. Ti dvolastniki bodo v tem slučaju (ako se naši diplomaciji ne posreči potisniti Italijane nazaj na razvodno črto) glasovali za priključitev svojega posestva k ostali svoji lasti v Italiji. Z našo agitacijo smo skoraj uspeli da ostanejo nevtralni. 2) Žile idrijskega rudnika segajo v kraje žirovske občine, kar Lahi vedo. 3) Pašić je izjavil svoječastni deputaciji, da je ta še neurejen pas za nadaljnja pogajanja z Italijani, ki bodo za neki popust pri Reki tu sedaj oškodovani. 4) Izjave članov razmejitvene komisije vse to dovolj jasno potrjujejo. Živahno delovanje nekaterih idrijskih krogov za gospodarsko pomoč Idriji s pridobitvijo primernega zaledja pa Italijane še bolj zanima za njih zahteve«.⁸⁷

Zdi se, nadaljuje župnik Logar v svojem dopisu, da bo jugoslovanska vlada popustila italijanskim zahtevam. »Trdi se, da se bodo Italijani pomaknili do Sore, da si pridobe naravno mejo. V tem primeru izgubi župna nadarbina staro cerkev,

⁸⁷ Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, 320–321.

staro župnišče in večino svojega sveta.« Zato prosi škofijski ordinariat, naj opozori ministrstvo vera, da naj vprašanja o trajni prikloplitvi odrezanih žirovskih vasi ne urgira, dokler se ne doseže trajna razmejitev, da ne bi »s tem prejudiciral zunanjemu ministrstvu, ki je na posredovanje jugoslovanskega kluba obljubilo svojo pomoč v za nas ugodnejšo rešitev.« Poleg tega je prosil, naj ordinariat v primeru, če bi se Italijani pomaknili do Sore, dovoli da en duhovnik ostane tostran vode v Jugoslaviji, drugi pa v Italiji. Navedel je tudi, »da je le neznaten del vasi Ravne pod Italijo.«

Zelo prizadeto je zvenel tudi odgovor župnika iz **Nove Oselice** 31. maja 1923. Sporočil je, da je Italija zasedla naslednje vasi župnije Nova Oselica: celotni vasi Hobovše in Podlaniše⁸⁸, deloma pa vasi Podjelovo, Laniše in Podplečo. Skupaj 49 hiš z 280 prebivalci. »Kolikor ga ne ovirajo obmejne straže, vodi dušnopastirstvo sam.« Nato nadaljuje: »*Italijanska oblast posebno zadnje tri mesece z brutalno silo nastopa proti ljudem iz gori omenjenih zasedenih vasi, ki hočejo iti k božji službi v svojo farno cerkev v Novi Oselici. Zapirajo jih in jim prete z denarnimi kaznimi. Prav tako nasilno ravnaajo s šolskimi otroki, ki bi radi hodili v šolo v Novo Oselico, ker druge šole v bližini sploh nimajo*«. ⁸⁹

Župnik izjavlja, da teh vasi ni mogoče »trajno priklopiti« nobeni župniji onstran meje, ker bi ljudje iz teh vasi potem »vsled krajevnih razmer sploh ne bi mogli hoditi k božji službi vsled velike oddaljenosti in težkih hribovskih potov, posebno pozimi«. »Do Nove Oselice imajo večinoma četrt do pol ure hoda, v Cerkno pa bi imeli uro in pol do dve uri težke hribovske poti, pozimi zametene s snežnimi zameti«. »Cerkno leži 385 m nad morjem, gori imenovane zasedene vasi pa večinoma 800 do 1000 m nad morjem«. Bil je proti temu, da bi se vasi priklopile kaki drugi župniji onstran meje, »dokler se razmejitev končno veljavno ne zvrši od razmejitvene komisije, ki še ni prišla nikoli v te obmejne kraje«.

»Vsaka druga razdelitev župnije Nova Oselica bi bila krivična in protizakonita, ker bi direktno nasprotovala Rapalski pogodbi, katere člen 1., odstavek 4. določa takole: Od zapadnega pobočja Blegoša (kota 1562) do vzhodnega pobočja gore Bevk (kota 1050) črta, ki se določi na terenu z občo smerjo od severovzhoda na jugozapad, pušča kraje Leskovica, Kopačnica in Zavrden kraljevini SHS, oba prelaza Podlanišča pa Italiji. Oba prelaza Podlanišča pa ležita ravno na bivši meji med Kranjsko in Primorsko in morajo potem vse gori omenjene zasedene hiše pripadati kraljevini SHS, oziroma župniji Nova Oselica. Vsak državljan ima po mednarodnih pogodbah pravico, da se more udeleževati božje službe in verskega pouka v šoli. Ako se pa gori navedeni zasedeni kraji odtrgajo od župnije Nova Oselica, se vzame dotičnim državljanom ta pravica, ker se vsled krajevnih razmer potem ti ljudje ne bi mogli udeleževati drugod božje službe«. ⁹⁰

Župnik iz župnije **Rovte** je sporočil, da je prišla pod Italijo »cela podobčina Medvedje Brdo, vasi Žibrše in Rovte, skupaj 70 hišnih števil, kar je mnogo več kakor zahteva rapalska pogodba«. Zasedene vasi sta oskrbovali župniji Godovič in Zavrtec; njima bi se te vasi tudi lahko priključile, če bo razdelitev ostala trajna.

⁸⁸ V *Atlasu Slovenije* (Ljubljana, 1996) sta naselji, ki ju je navajal župnik, poimenovani Podlanišče in Podjelovo Brdo.

⁸⁹ Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, str. 322.

⁹⁰ Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, str. 322.

Položaj v župniji **Stari trg pri Ložu** je v začetku junija leta 1923 opisal župnik Janez Kramar. Pod Italijo so prišla naslednja naselja: Vrhokorena, Stara Ogenca, Mašun, Leskova Dolina, Jurjeva Dolina, Gomanje. »Vasi trenutno upravlja župnik v Knežaku, ki bi pri dokončni razmejitvi te vasi sprejel v svojo župnijo. Edina izjema je vas Gomanje, ki je blizu župnije Klana v Istri«.

Župnik iz Unca je obvestil škofijski ordinariat, da je meja še vedno »provizorična«. Pod Italijo ni prišla nobena vas, Italija si lasti le štiri železniške čuvajnice, ki spadajo v njegovo župnijo.

Župnijski urad Gorenji Logatec je sporočil, da so prišle pod Italijo »ena hiša iz vasi Kalce in Hrušica in pet hiš iz vasi Novi Svet«. Za vse skrbi trenutno sam; pri dokončni razmejitvi bi prišle iz Hrušice pod župnijo Podkraj, ostale pa pod župnijo Godovič.

Župnik iz Hotedršice je sporočil, »da je po gozdu raztresenih okrog 30 hiš, ki so onstran provizorične meje«. Do maja so ljudje še hodili v cerkev in v šolo v Hotedršico. Sedaj pa so Italijani na svoji strani ustanovili šolo in otrok ne puščajo več čez mejo. »Če bo meja ostala stalna, bo ljudstvo hudo prizadeto, nekateri že mislijo na izselitev«. Najbližja župnija za zasedene zaselke je Godovič, kljub oddaljenosti bi jih lahko priključili k njej.

Zelo natančen je v svojem poročilu **župnik iz Leskovice**. Pod Italijo so prišle naslednje hiše: ena iz kraja Leskovicica, šest iz Davče, pet iz Krnice, šest iz Robidnice in pet hiš iz Tičjega Brda, skupaj 47 posestnikov z 281 prebivalci. V poročilu so navedene hišne številke teh posestnikov. Od maja leta 1923 je dele župnije oskrboval kurat iz Novakov, ki bi tudi v primeru trajne odcepitve, te kraje vključil v svojo župnijo. Župnik je napisal, da je bila odcepitev za te ljudi prava muka.

Jeglič je po razmejitvi opisal stanje v ljubljanski škofiji v dopisu Ministrstvu vera, julija 1923. V njem navaja, da bi teritorialno ljubljanska škofija od celovške škofije pridobila le dve župniji na Jezerskem. »Napram Italiji pa ljubljanska škofija ogromno izgubi«. Če ostane sedanja začasna meja, bodo razdeljene, poleg štirih dekanij, ki so v celoti prešle pod Italijo, še naslednje župnije:

- V okraju Logatec: župnije Cerknica, Gorenji Logatec, Hotedršica, Planina, Rovte, Stari trg pri Ložu in Žiri,
- v okraju Kranj: župnije Leskovicica, Nova Oselica, Sorica,
- v okraju Radovljica: župnija Rateče-Planica.

»Če bodo deli teh župnij onstran meje izgubljeni, bo treba te dele dodeliti krajevno najbližjim župnijam onstran meje«.

Goriški nadškof Sedej je 13. novembra ponovno prosil škofa Jegliča, da bi se duhovnike, ki so bili rojeni v sedanji Kraljevini Italiji, iz ljubljanske škofije poslalo v goriško, »da ljudje ne bodo ostali brez slovenskih duhovnikov«.⁹¹

»Na podlagi poročil jugoslovanskih škofov, ki jih je prizadela nova državna meja, se je tudi Ministrstvo vera v Beogradu zavedlo problema duhovne in materialne uprave razdeljenih župnij«. Tako je Jeglič 26. novembra 1923 prejel dopis ministrstva vera, ki mu sporazumno z zunanjim ministrstvom svetoval, naj glede dušnopastirske uprave zasedenih župnij skuša zadevo urediti s pristojnim goriškim škofom. »Če bi pri tem nastale težave, naj o tem obvesti ministrstvo, ki

⁹¹ Dolinar, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, 322–323.

bo nato zadeve skušalo urejati po diplomatski poti«. Vprašanje začasne jurisdikcije je Jeglič že uredil z goriškim nadškofom.

Na vedno večji pritisk italijanskih fašističnih oblasti se je končno tudi Vatikan odločil za dokončno rešitev cerkveno-upravnega položaja ozemlja, ki so ga zasedli Italijani. Z dekretom konzistorialne kongregacije z dne 13. februarja 1924 je bil za apostolskega administratorja z vsemi pravicami ordinarija za dekanije Idrija, Postojna, Trnovo in Vipava ter za župnijo Bela Peč imenovan goriški knezonadškof Frančišek Borgia Sedej⁹².

Ko je bila z rimskim sporazumom 27. januarja 1924 Reka dokončno priključena Italiji in osnovana reška provinca je 27. aprila 1925 konzistorialna kongregacija obvestila škofa Jegliča o ustanovitvi reške škofije. K reški škofiji je bila iz ljubljanske škofije priključena dekanija Trnovo (z župnijami Knežak, Prem, Trnovo s Podstejem in Harijami) ter vikariat Zagorje. Nova škofija je pravno zaživela 31. maja 1925.

Po konkordatu med Italijo in Svetim sedežem 11. februarja 1929 (*Patti Lateranensi*) je koncilski kongregacija obravnavala predlog, da bi se dekanije, ki so bile 14. februarja 1924 dodeljene v upravo goriški nadškofiji, k njej trajno priključile. Kongregacija je 3. maja 1929 Jegliča vprašala, če bi taki priključitvi nasprotoval, Jeglič je odgovoril, da »iz dušnopastirskih razlogov priključitvi ne bo nasprotoval«. Kongregacija je nato 2. februarja 1933 izdala odlok (v veljavi od 1. julija), s katerim je pridružila goriški škofiji ozemlje ljubljanskih dekanij Idrija in Vipava. Tržaški škofiji je pripojila ljubljansko dekanijo Postojna in manjši del dekanije Trnovo (župniji Vreme in Košana ter kaplaniji Nadanje selo in Suhorje). Belo Peč (del ljubljanske škofije) je dodelila videmski nadškofiji. 25. novembra je izšel odlok, s katerim je bila ljubljanska škofija izločena iz goriške metropolije in neposredno podrejena Svetemu sedežu.

3.4 OZNAČEVANJE RAPALSKE MEJE NA TERENU

Pavšič piše, da je po sporazumu v Rapallu prišla na vrsto označitev meje z betonskimi mejniki. Rapalska meja je bila od vrha Peč (1510 m) nad Ratečami do kraja Rubeši pri Reki dolga dobrih 245 km; od Rubešev do Reke pa je bilo še slabih 20 km – celotna mejna črta je bila dolga 264 km. Od Peči do Rubešev je bilo mejnikov 4615, od tega je bilo 69 glavnih (en tromejnik), 4508 sekundarnih (vmesnih), 38 posebnih (na cestnih mejnih prehodih). Od Rubešev do Reke (izliv Rečine) – odsek določen po Rimski pogodbi (leta 1924) – je bilo mejnikov 599; 9 glavnih, 590 vmesnih. Na celotni meji od Peči do morja je bilo torej 5214 mejnikov (78 glavnih, 5098 vmesnih, 38 posebnih).⁹³

»Na trimeji nad Ratečami v Karavankah (Peč, 1509 m; nem. *Ofen*, it. *Monte Forno*) se je začel odsek s številko 1, ki je tekel do naslednjega glavnega mejnika 2«. **Glavni mejniki** (višina 100 cm) so ponavadi stali na daleč vidnih točkah (Triglav je imel pod vrhom glavni mejnik s številko 10). **Vmesni mejniki** (višina 60 cm) so določali mejo med enim in drugim glavnim mejnikom, nosili so številko odseka, pod črto (kot pri ulomku) pa še zapovrstno rimsko številko. Takih malih kamnov je bilo na posameznih odsekih različno število, od 60 (LX) pa tja

⁹² Frančišek B. Sedej je moral, po večletnem pritisku fašističnega režima, 23. oktobra 1931 odstopiti. Sveti sedež je za njegovega naslednika imenoval Giovannija Sirottija.

⁹³ Tomaž Pavšič, »Mejniki so pričevalci zgodovine«, *Demokracija*, 7. junij 2012, št. 23, str. 49.

do 90 (XC) ali 100 (C). Na pomembnih cestnih prehodih so stali **posebni mejniki** (*cippo speciale*), visoki 150 cm, ki pa niso imeli posebnega štetja⁹⁴ kot glavni, temveč so sledili zaporednosti. Vzdož vse meje jih je bilo 19 parov, torej 38.⁹⁵

Pavšič⁹⁶ podrobno navaja položaje mejnih kamnov na Cerkljanskem in Idrijskem, in sicer osrednje področje šestnajstih sektorjev, ki so jih razmejevali glavni mejniki od 29 do vključno 44 (Porezen – Hotedršica):

»Na Hoču (kota 1514), vrhu v pogorju Porezna, stoji glavni mejnik 29; naslednji (30) je na severnem pobočju Huma (1428), dobrih 300 metrov nižje pod vrhom, in sicer nad Kozjim brdom oz. nad davško domačijo pri Jakobču; mejnik 31 je bil postavljen nad Gorenjimi Novaki na višinski točki 1100, nekako na sredi nad davškima domačijama pri Čumarju in pri Bičkarju. /.../; glavni mejnik 32 pa je stal na severnem pobočju Črnega Vrha (1288) med grapama, ki se stekata pod domačijo Kendova bajta v Davči. /.../ Na Kovku pod Blegošem (kota 1203) je bil glavni mejni kamen 33; na vzpetini nad Krnicami pri Novakih (Mrovljev mah) še stoji glavni mejnik 34; /.../ Pri Vrhovcu v Podlaniščah je na koti 1006 stal glavni mejnik 35, /.../. Glavni mejnik 36, že precej načet, očitno tudi zaradi udarcev s krampom, še nekako kljubuje naravi v zarasli gošči in skrit med smrekami na koti 842 nad cesto, ki iz Nove Oselice vodi na Cerkljanski Vrh, nad domačijo pri Pagonu. Glavnega mejnika 37, ki je stal pri domačiji v Kocjanovšu (Jazne 25) na koti 758, tudi ni več; /.../. Kamen, ki začinja odsek 38, še ponosno stoji vrh Javorjevega Dola v Mrzlem Vrhu nad Ledinami, na koti 938, tik ob cesti in na idrijski občinski meji, /.../ Prav tako še sameva v nekoliko zaraščenem okolju glavni mejni kamen 39 na višini 732 m severovzhodno od vasi Breznica pri Žireh, /.../. Ohranjen je tudi tisti s številko 40, ki je stal ob gozdni poti pod Vidicem pri Gorenjem Vrsniku (kota 724), /.../ Tudi kamna 41 ni več na starem mestu, stal je levo nad potjo, ki ob jugovzhodnem pobočju Kovka vodi v Dole, na koti 640 in blizu nekdanje, sedaj porušene in razpadle, jugoslovanske karavle. Nad Lomom pri Zavrattu, v bregu na koti 665 še stoji mejnik 42, le nekoliko poškodovan; njegov naslednji »sosed«, glavni mejni kamen 43 je stal na levi strani ceste na mejnem prehodu na Tratah ob gostilni in trgovini Pr' Birtu (Medvedje Brdo 6), njegov enako velik par 43/I pa na drugi strani ceste. /.../ Samo na Tratah se je namerilo, da se je glavni mejnik ujemal z enim od posebnih./.../ Naslednji je mejnik 44 na neki vzpetini južno od Žejne doline in južno od Kmetovega brezna, med Medvedjim Brdom in Hotedršico, na koti 606 med vrhovoma Kobilica (639) na zahodu in Breščevim hribom (735) na vzhodu. /.../ Temu seveda sledi glavni mejnik št. 45 – ta je v gozdičku zraven hiše Hotedršica 1 a in 2 b, v zaselku Log, kakih 150 metrov iz ovinka, kjer stoji kašipot za Novi Sveti. Zadnji glavni mejnik našega opisa (46) je v gozdu kakih 300 metrov severno od ceste Kalce – Hrušica, na višini 527 m, skoraj enako oddaljen od križišča pri Kalcah kot od domačije pri Grudnu ob cesti proti Hrušici.«⁹⁷

Na strani, ki je gledala proti Italiji, so mejniki imeli vdolbeno rdeče obarvano črko I; pod njo je bila črta, pod črto pa letnica 1920 in pod letnico spet črta. Podobno je bilo na jugoslovanski strani, le da je Jugoslavijo predstavljala velika črka J. Do spremembe jugoslovanske ustave, ko se je do leta 1929 ta država imenovala Kraljevina SHS, so bile oznake na kamnih SHS, pozneje pa so vse

⁹⁴ Posebna mejnika na cesti Kladje – Sovodenj na primer nosita oznako 35/LX in 35/LXI.

⁹⁵ Prav tam; Pavšič, *Ob stari meji*, 27.

⁹⁶ Prav tam, 27–31.

⁹⁷ Pavšič, *Ob stari meji*, 27–29.

male mejnike popravili, tako da so zadelali prejšnje oznake in izdoblili črko J, a zadelani ostanki simbola SHS so še ostali vidni. V smeri mejne črte so bile spredaj in zadaj številčne oznake. Na vrhu je bila arabska številka, ki je označevala številko odseka oz. številko začetnega (glavnega) mejnika na tistem odseku, pod črto pa še rimska zaporedna številka vmesnega mejnika na določenem odseku. Kamni so se morali videti naprej in nazaj; razdalja med njimi je bila lahko enotna ali enaka le na ravnem terenu, drugod pa sta se število kamnov in njihova razporeditev ravnala odvisno od oblike tal. Na temenu so mejniki imeli orientacijske oznake: iz sredine sta bili zarežani črti v smeri obeh sosednjih mejnikov, tistega pred njim in onega zadaj. Iz iste središčne točke na vrhu (temenu) mejnika je šla še rdeče pobarvana zarežana puščica, ki je kazala smer severa. Glavni mejniki so bili hkrati tudi trigonometrične točke, od katerih so bili izračunani in odmerjeni položaji vseh vmesnih mejnikov.⁹⁸

Nadalje nam bo kot vir služil *Krajevni leksikon Dravske banovine*, navedli bomo sreze in občine, ki so ležale ob rapalski meji. Zanimalo nas je, katera naselja je meja leta 1920 razdelila. Vsebine, ki se nanašajo na področje raziskovanja smo geografsko povzeli od severa proti jugu: začeli smo z Radovljiškim srezom, nadaljevali s Škofjeloškim in končali z Logaškim. Našteli smo vse občine, ki so bile na takratni meji z Italijo ter izpostavili tiste občine in tudi naselja, pri katerih je leksikon omenjal zahodno državno mejo.

Po letu 1931 so bile v Dravski banovini na meji z Italijo naslednje občine (po srezih):

Radovljica: Rateče Planica, Kranjska Gora, Dovje, Mojstrana, Bohinjska Srednja vas, Bohinjska Bistrica;

Škofja Loka (po letu 1937, prej Kranj): Sorica, Oslica;

Logatec: Žiri, Rovte, Hotedršica, Gor. Logatec, Planina pri Rakeku, Rakek, Cerknica, Stari trg.⁹⁹

3.5 PRIMERJAVA POTEKA RAPALSKE MEJNE ČRTE S POTEKOM MEJE NEKDANJE DEŽELE KRANJSKE

Rapalska meja je večji del potekala na območju nekdanje dežele Kranjske. Rapalsko mejo je na območju Kranjske smiselno primerjati z zahodno mejo radovljiškega in kranjskega okrajnega glavarstva, zato bomo za ta dva okraja primerjavo naredili ločeno. Izhajali bomo iz Leksikona Dravske banovine in pričeli z radovljiškim okrajem:

»Dobri dve tretjini »zamotane mejne črte« radovljiškega sreza, (ki je bil po velikosti drugi največji v banovini (1.064 km²) in najpomembnejši glede lege, reliefa in gospodarstva), je postala po rapalski pogodbi hkrati tudi državna meja proti Italiji. Ta meja se je pričela v zemljepisno pomembni Suhi dolini iz Bohinja v Selško dolino, na robu južnega bohinjskega grebena (kota 1287 m pod Možicem 1602 m, ki je bil v Italiji), spremljala nato ves zunanji rob Bohinjske kotline do vrha Triglava, napravila tu nov zavoje pri Jalovcu, od Jalovca segla skoraj premočrtno do tromeje na Peči (1511 m). Povsod je bila mejna črta tudi razvodnica med Črnim in Jadranskim morjem. Visoko gorstvo je pripadalo na

⁹⁸ Pavšič, *Ob stari meji*, 30–31.

⁹⁹ Dravska banovina, pregled srezov, sodnih okrajev in krajevnih občin, 1930, NUK.

zahodu vzhodnim Julijskim Alpam, ki jih v osrčju predstavlja Triglav (2863 m), najvišji vrh Slovenije (in Jugoslavije). Neznaten del ozemlja na severozahodu od vrha Triglava je bil v italijanski posesti.¹⁰⁰ V Leksikonu Dravske banovine najdemo še podatek, da je bilo od sedmih Triglavskih jezer prvo v Italiji, drugo pa ob meji.¹⁰¹ Ravno takšen je bil tudi potek meje med nekdanjo Kranjsko in Avstrijskim Primorjem.

Nova mejna črta je leta 1920, ki je od vrha Peč do vrha z imenom V koncu špica (2350 m) na novo zarezala v radovljiški okraj, je od njega vzela polovico občine Rateče (nekdaj je meja občine segala do Mangartskih jezer) in celo občino Bela Peč.

Peč (vrh v Karavankah nad Ratečami), je bil nekdanj vrh na meji med Kranjsko in Koroško, po rapalski pogodbi je postal tromeja med Kraljevino Srbov, Hrvatov in Slovencev (Jugoslavijo, Slovenijo), Italijo in Avstrijo. Preko vrha V koncu špica je v Avstro-Ogrski tekla razmejitev med Kranjsko in Goriško (tromeja s Koroško je bila na Vršiču, vrhu med Mangartom in Predelom). Po prvi svetovni vojni je V koncu špica postala mejna gora med Kraljevino SHS in Italijo.¹⁰²

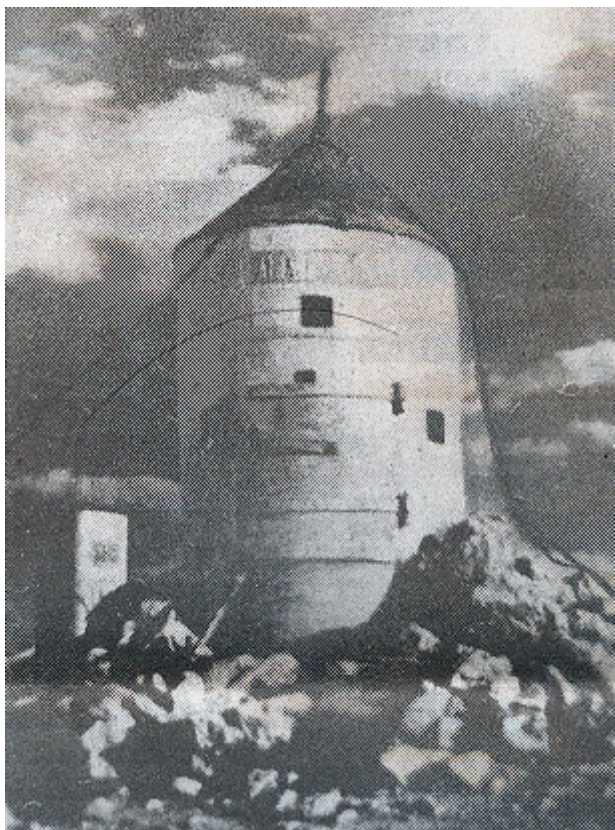
Meja je šla tudi čez sam vrh Triglava. Z območnega zbora Slovenskega planinskega društva so marca 1922 v Beograd poslali resolucijo, v kateri so zahtevali, da »vrh Triglava s stolpom vred ostane popolnoma na naši strani«. »Po daljših diplomatskih prerekanjih so v Rimu dosegli kompromisno mejo tik ob Aljaževem stolpu, tako da je ta ostal na slovenski strani. V dvajsetletni zgodovini se je mejnik tudi selil«. Na razglednici iz leta 1934 je stal tik ob Aljaževem stolpu. Tam je ostal do leta 1941, ko so ga Nemci povečali in mu na naši strani dodali črko D (*Deutschland*).¹⁰³

¹⁰⁰ Krajevni leksikon Dravske banovine, 979.

¹⁰¹ Prav tam, 994.

¹⁰² Gorazd Gorišek, S Kotove špice na Mangart in čez Ponce na Jalovec, (<http://www.gore-ljudje.net/novosti/58236/>) (pridobljeno: 15.11.2012)).

¹⁰³ Jože Čurin, Na Triglavu nikoli več meje! (<http://www.gore-ljudje.net/novosti/10385/>).

Slika 6: Vrh Triglava z mejnim kamnom na razglednici iz leta 1934 (<http://www.gore-ljudje.net/novosti/80293/>)

Valentinčič piše, da je »okoli Podbrda meja tekla po najbližjih gorskih vrhovih: Črna Prst – Kobla – Šavnik – Možic – Lajnar – Porezen, vendar na vseh strateško pomembnih točkah toliko za gorskim grebenom, kolikor je Italijanom ustrezalo«.¹⁰⁴

France Planina je v spominih na svoje letovanje v Sorici leta 1938 zapisal naslednje:

Že prvi dan smo šli do izvira Sore, ki v neznatnih curkih priteka iz tal tam, kjer se cesta deli v tri krake – v Danje, na Soriško planino in po južnih pobočjih Dravha in Lajnarja v Petrovo Brdo. /.../ Drugič na Dravh, 1547 m, mimo graničarske stražarnice [z vrha Dravha se je meja spustila na slap, od tod pa na greben Ravtek – Lajnar¹⁰⁵] /.../ Med razgovorom se je kaplar izrazil o državni meji, da je »tako speljana kakor bi nas pri mirovnih pogajanjih zastopal kak otrok«. /.../ Vsi vrhovi so bili italijanski, meja je tekla pod njimi in pod slemeni po naši strani. Z Dravha smo imeli lep razgled na sosednji Lajnar, Slatnik, Soriško planino, Triglav, Karavanke in Kamniške Alpe, na Porezen in kraške planote.¹⁰⁶

Meja soriške občine se je začela v ozki zaviti soteski zahodno od Železnikov, tako da je občina obsegala od tu dalje vse povirje Sore do nekdanje državne meje,

¹⁰⁴ Janko Valentinčič, Po poteh rapalske meje, (<http://www.angelfire.com/folk/Podbrdo/HTMLFile/RapalP.htm>) (pridobljeno: 15.11.2012).

¹⁰⁵ Ivan Kejžar, »Sorica, njene vode in življenje ob njih«, *Loški razgledi*, št. 51 (2004), 172.

¹⁰⁶ France Planina, »Po Groharjevi domačiji«, *Loški razgledi*, letn. 26 (1979) (<http://www.dlib.si>).

ki jo je dosegla vzhodno od Možica (nekdanja meja med radovljiškim in kranjskim okrajem na Kranjskem se je od deželne odcepila na Slatniku in nato šla preko Možica na Črni vrh in naprej proti Ratitovcu) in jo spremljala vzhodno od prelaza Petrovo Brdo (vhod v dolino Bače, 804 m) na pobočje Porezna (1622 m) in planjavo nad Črnim vrhom (1288, 1304 m), nakar se je ločila od nje in razvodnice v loku na Mali Blegoš (1079 m).¹⁰⁷

Leksikon Dravske banovine navaja še, da naselje Davča (v občini Sorica) združuje široko razpostavljene samotne kmetije na visoki planoti nad Poreznom (1622) in Črnim vrhom (1288). Vaško ozemlje je segalo od ovinka Zadnje Sore na jugu do državne meje. Po rapalski pogodbi je del ekspoziure prešel iz goriške nadškofije (župnija Novake) v administracijo ljubljanskega škofa.¹⁰⁸

Italijani so iz strateških razlogov obdržali vrh, slemena in vzhodna pobočja Porezna, tako da je meja po rapalski pogodbi šla s Hoča (ki je bil, kot omenja Leksikon Dravske banovine, edini jugoslovanski vrh v Poreznu), na Konjsko Brdo (1344 m) in od tam naprej na Prvič, kjer je zopet prišla na staro deželno mejo. Davča je bila z južne strani obkrožena z Italijo. Stara deželna meja Kranjske in občine Sorica je potekala s Hoča na Porezen, s Porezna na Medrece, tako da se je na tem mestu, za razliko od rapalske, spustila južneje proti Počam (Vrh Hum, 1423 m, je bil na Kranjskem) in potem je šla preko Kope (1360 m) na Prvič (1253 m).¹⁰⁹

Meja med Kranjsko in Primorjem je šla čez Črni vrh (1291 m) in Pretovč (1217 m), rapalska meja, ki je bila tukaj, za razliko od deželne, pomaknjena bližje proti Blegošu, pa je oba vrhova odrezala na italijansko stran in tudi še Smoletovše (1300). Tako da je potem, ko je obrnila smer proti jugu, pri Leskovici od nekdanje Kranjske (občina Oslica) odrezala naselja Robidnica, Laze, Lajše in Krnice pri Novakih. Nižje pa še: Tičje Brdo, Podpleče, Podlanišče, Hobovše pri Novi Oselici, razdelila je Podjelovo Brdo in Laniše.

O premiku meje na tem območju lahko na internetu najdemo članek Štefana Rutarja z naslovom »Pred rapalska deželna kamna na Kladju in Vrhulce«, iz katerega izvemo, da je meja v času Avstro-Ogrske monarhije šla na tem delu približno po jadransko črnemorski razvodnici z redkimi izjemami. V nadaljevanju avtor članka piše o pristojnosti do rapalskega sporazuma in o deželnih kamnih:

Zaselki naklonjeni na cerkljansko stran so spadali v občino Cerkno in k fari sv. Ane v Cerknem. K fari Oslica so spadali zaselki: pol Podlanišča, Podjelovo brdo in hiše v Cerkljanskem vrhu, ki so čez razvodnico, v Leskovico pa vse hiše na podpleški strani. Z označitvijo rapalske meje, ker si je Italija prigovorila izteke, se je meja na podlaniški strani premaknila s Kladja k Grogu, na podpleški strani pa z Vrhulce k Joškovcu. Upoštevati je tudi dejstvo, da je bila pod Avstrijo in tudi pod Italijo to glavna cesta za prehod iz Cerkljanske kotline v Poljansko dolino po cesti skozi Kopačnico, zato so na njej razširjeni vsi ovinki spusta z Vrhulce v dolino do Tomažka, bila je laštana vse do kamna na Vrhulce, kjer je bila občinska meja in ne čez Kladje, kot je to danes /.../ Pred Rapalom sta kamna določala upravno in cerkveno mejo med škofijama.

¹⁰⁷ Leksikon dravske banovine, 1087.

¹⁰⁸ Prav tam, 1088.

¹⁰⁹ Pavšič, *Ob stari meji*, 55 ; Krajevni leksikon Dravske banovine, 1088; Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1:75.000 Bischoflack und Idria 1920-1928 (<http://dlib.si>).

Z vzpostavitvijo novega obmejnega reda (dogovorjeno italijansko razširitev državne in cerkvene meje) je nastala prava zmeda pri hišah, ki so bile s škofjeloške strani vključene na italijansko stran, npr. te so imele grobove v Novi ali Stari Oslici oz. Leskovci, zato so marsikaterega pokojnega na skrivaj pokopali čez mejo in ne v zapovedanem Cerknemu in še polno drugih težav.

Z postavitvijo nove državne meje je kamnu na Kladju prenehala veljava, zato je postal italijanskim oblastem napoto in so ga odstranile. Srečo je imel, da je bil »štirioglat«, takih reči ljudje tistega časa niso zametovali, zato je ostal na bližnji kmetiji za obteževanje kisle repe in zelja. Zagotovo upam trditi, da ni ostal zaradi vrednostnih razumevanj, rešila ga je samo praktičnost uporabe. Po Priključitvi je rapalska meja postala občinska, cerkvena pa se je premaknila nazaj na Kladje. Pred dvema letoma (po 88. letih) sem ga dal postaviti na staro mesto, a ga načenja zob časa zaradi prepojenosti s soljo in ne bo dolgo zdržal izpostavljenosti zmrzali.¹¹⁰

Italijani so si tako prilastili predalpska prelaza, preko katerih je bila speljana cesta z Gorenjske (Kranjske) na primorsko stran, iz Selške doline v Baško grapo (Petrovo Brdo, *Passo di Piedicolle*) in iz Poljanske doline v Cerčno (sedlo Kladje v Podlanišču, *Passo di Circhina*).¹¹¹

Naj še omenimo, da sta bili občini Oslica in Sorica, ki sta bili v Avstro-Ogrski del kranjskega okrajnega glavarstva in nato v kranjskem srezu, po letu 1936 del sreza Škofja Loka. Leta 1927 so v Škofji Loki za zahodno polovico kranjskega sreza ustanovili ekspozituro, ki so ji leta 1932 povečali stvarno pristojnost. Od leta 1936 je bila neodvisna.¹¹²

3.6 VPLIV RAPALSKE MEJNE ČRTE NA NEKDANJO RAZMEJITEV MED OKRAJI V NEKDANJI AVSTRO-OGRSKI

V prejšnjem poglavju smo primerjali mejo Kranjske z rapalsko mejo. Primerjali smo obe razmejitvi na območju Radovljiškega in Kranjskega (Škofjeloškega) okraja, kjer je bil potek zahodne meje Kranjske podoben poteku rapalske meje. Kot smo že uvodoma povedali, je rapalska meja leta 1920 odrezala polovico logaškega okraja, ki je bil del Kranjske, zato je na tem delu rapalska meja šla povsem v drugo smer kot nekdanja deželna, ki je šla proti zahodu in je delila deželo Kranjsko od Avstrijskega Primorja.

Logaški okraj (srez) je bil po razmejitvi leta 1920 velik 606 km². Spadal je med manjše sreze Dravske banovine. Razprostiral se je v jugozahodnem delu banovine v dolžini kakih 70 km in je zavzemal razmeroma ozek pas ozemlja, ki se je močno razširil le v osrednjem delu med Planino in Bloško planoto. Zahodna meja sreza se je pokrivala z državno mejo z Italijo. Ta je potekala v skoraj premi črti od Žirovskih hribov (Praprotno brdo 1006 m, ki je bilo že v Italiji) do planot Hrušice, Javornikov in Snežnika, ki so bile na italijanskih tleh, do Bele vode. Od Bele vode je krenila meja sreza preko zahodnega pobočja Prezidanskega Berinška

¹¹⁰ Rutar Štefan, Pred rapalska deželna kamna na Kladju in Vrhulce, (http://www.rutar.net/sr_01_stefan_rutar/sr_2700_razlctekst/sr_27009_rapallmeja/dezelni_kamen.htm).

¹¹¹ Miha Naglič, Četrto stoletja tisočletne meje, (http://www.gorenjskiglas.si/novice/priloga_letopis/index.php?action=clanek&id=2444), pridobljeno 30.11.2012.

¹¹² Krajevni leksikon Dravske banovine, 1069.

(1160 m) in Skalovca (1019 m) na koto 1067m (jugovzhodno od Petelinovega vrha, 1212 m), ta del meje je bil hkrati meja med Dravsko in Savsko banovino.¹¹³

Rapalska meja je v logaškem okrajnem glavarstvu razdelila vse štiri sodne okraje: Idrijo, Logatec, Cerknico in Lož.¹¹⁴

V idrijskem sodnem okraju je na novo začrtana meja leta 1920 potekala preko ozemlja žirovske občine in ji odrezala velik del ozemlja, ki je nekoč pripadalo žirovski fari ali pa je kakorkoli težilo na ta pomemben kraj.¹¹⁵

Slika 7: Fotografija jugoslovanskega graničarja in italijanskega financarja na cesti Žiri-Idrija v Osojnici, stojita med mejnikoma 39/XXIX in 39/XXX (Ilustrirani Slovenec, 1. november 1925) (http://rutars.net/sr_01_stefan_rutar/sr_2700_razlctekst/sr_27009_rapallmeja/)

Od občine Žiri je rapalska meja tako odrezala naslednja naselja: Breznico, Govejk in Srnjak, Gorenji Vrsnik, Korita, Ledine, Ledinske Krnice (nekoč Žirovske), Osojnico, Pečnik, Spodnji Vrsnik, Žirovnico in tudi del naselja Javorjev Dol.¹¹⁶

»S prelaza, ki vodi iz Žirov v Idrijo (Ledinsko Razpotje – *Passo d'Idria*) so se tako Italijani stegnili kakih pet kilometrov od razvodniške in več kot 900 let stare meje med loškim gospostvom freisinških škofov in posestjo idrijskega rudnika živega srebra, z namenom, da bi ga vojaško čim boljše zavarovali.«¹¹⁷

¹¹³ Krajevni leksikon *Dravske banovine* (Ljubljana, 1937), 693.

¹¹⁴ Gazetteer; Grafenauer, zemljevid okrajnih glavarstev na Kranjskem.

¹¹⁵ Pavšič, *Ob stari meji*, 132.

¹¹⁶ Lojze Potočnik, Lojzetov blog: Potopis – Rapalska meja na Žirovskem (V. del) (<http://lojze68.blogspot.com/2010/09/potopis-rapalska-meja-na-zirovskem-v.html>); *Pozdravljeni ljubitelji utrdb! Zemljevid meja, vojaških objektov in drugih znamenitosti na Žirovskem* (Žiri, 2007).

¹¹⁷ Lojze Potočnik, Lojzetov blog: Potopis – Rapalska meja na Žirovskem (V. del); *Übersichtskarte der katastralgemeinden und bezirke von Krain, 1890.*

Občina Žiri je v Avstro-Ogrski obsegala ozemlje katastrskih občin Dobračeva, Javorjev Dol, Ledine, Ledinica, Opale, Vrh, Vrsnik, Žiri in Žirovski Vrh. Katastrska občina Javorjev Dol, ki je bila del občine Žiri (vendar ozemeljsko ločena od njega) je bila v večjem delu obkrožena s Kranjskim okrajnim glavarstvom (s katastrsko občino Koprivnik, ki je na jugu obsegala še območje naselja Mrzli Vrh), na zahodu je mejila na katastrsko občino Spodnja Kanomlja. Rapalska meja je na žirovskem najprej odrezala del katastrske občine Javorjev Dol na zahodu, potem pa je zopet prišla na območje kranjskega okrajnega glavarstva in nekdanje občine Oslica, kjer je šla skozi naselje Mrzli Vrh, tako da ga je del prišlo pod Italijo. Z Mrzlega Vrha se je meja spustila na Breznico in prečila dolino Osojnice tako, da je bila ta že v Italiji. Iz Osojnice se je dvignila na rob Vrsniške planote in se z nje spustila v dolino potoka Žirovnice (Sovra je bila v Jugoslaviji, Žirovnica in oba Vrsnika pa v Italiji). Iz slednje se je (ob vaseh Ravne in Podklanec, ki sta ostali v Kraljevini SHS) dvignila na Kovk (824 m), z njega padla v spodnji del doline potoka Črna in se vzpela iz nje na rob završke planote (Zavratec), Jugoslaviji je pustila dno ozke doline reke Sore in cesto iz Žirov proti Logatcu. Tako je poleg katastrske občine Javorjev Dol rapalska meja na Žirovskem razdelila še katastrski občini Žiri in Vrsnik.¹¹⁸

Glede Javorjevega Dola naj kot zanimivost omenimo, da z novo mejo po letu 1920 Javorjev Dol ni bil več samo eksklava občine Žiri kot prej, ampak je postal tudi eksklava logaškega okraja. Leksikon Dravske banovine navaja, da bi bilo škofjeloškemu okraju, potem ko je leta 1936 postal samostojen, smiselno dodeliti še občino Žiri (ker je logaški srez predolg), da bi izboljšali in okrepili novo upravno enoto ter združili vse porečje Sore. Nadalje še predlaga odstranitev nesmiselne eksklave Javorjev Dol, saj ga je s treh strani obkrožal škofjeloški okraj, s četrte pa državna meja.¹¹⁹

Na območje občine Rovte (v sodnem okraju Logatec) je meja v času Avstro-Ogrske prestopila pri Sopotu, rapalska se je spustila zahodno iznad Loma do Sore (Brnikov Log) in ob njej šla do Lanevš, kjer je zavila proti zaselku Trate, (del kraja Medvedje Brdo), skozi katerega je meja med kraljevinama tekla po sredi naselja.¹²⁰

Rapalska meja je južno od Žirov potekala tako, da je pustila kraljevini SHS še del (katastrske) občine Dole (iz idrijskega sodnega okraja). Ta majhen, vzhodni, del občine Dole je zajemal območje okoli Mlačnega griča (Brnikov Log¹²¹ in Lom). Katastrsko občino Dole zato lahko vidimo tudi še na karti *Ljubljanske oblasti iz leta 1925*, na kateri so vrisane katastrske občine. Na tej karti je razvidna tudi katastrska občina Medvedje Brdo.¹²²

¹¹⁸ Lojze Potočnik, Lojzetov blog: Potopis – Rapalska meja na Žirovskem (V. del); Übersichtskarte der katastralgemeinden und bezirke von Krain, 1890.

¹¹⁹ Krajevni leksikon Dravske banovine, 1070.

¹²⁰ Pavšič, *Ob stari meji*, 149, 157–158.

¹²¹ Zaselek Brnikov Log je v LDB omenjen pri opisu naselja Rovte na str. 720.

¹²² Übersichtskarte der katastralgemeinden und bezirke von Krain, 1890; Ljubljanska oblast, 1925. Op. a.: Zemljevid je nenatančen, ne zajema sreza Kastav in sreza Laško v celoti.

Slika 8: Ostanek (katastrske) občine Dole v Kraljevini SHS se nahaja na območju, kjer je označena jugoslovanska karavla (Miha Naglič, *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! Zemljevid meja, vojaških objektov in drugih znamenitosti na Žirovskem* (Žiri, 2007))

Slika 9: Trate, nekaj po letu 1930. »Devetnajst italijanskih obmejnih stražarjev stoji na mejni črti, vojaške osebe so finančni stražniki, pet je članov fašistične mejne milice. V ozadju se vidi »Jakotova« hiša z gostilno in trgovino (v Jugoslaviji). Na leseni baraki na levi je tabla z italijanskim državnim grbom in napisom »Kraljevina Italija /Carinski mejni prehod/ na Tratah«. Glavni mejnik 43 je tik za vogalom barake, mejnik 43/I je pod kostanjem.« (Tomaž Pavšič, *Ob stari meji* (Idrija, 2006))

Leksikon Dravske banovine naselja Medvedje Brdo ne beleži, zaselek Trate pa omenja kot sestavni del Žibrš (Rovtarske Žibrše).¹²³

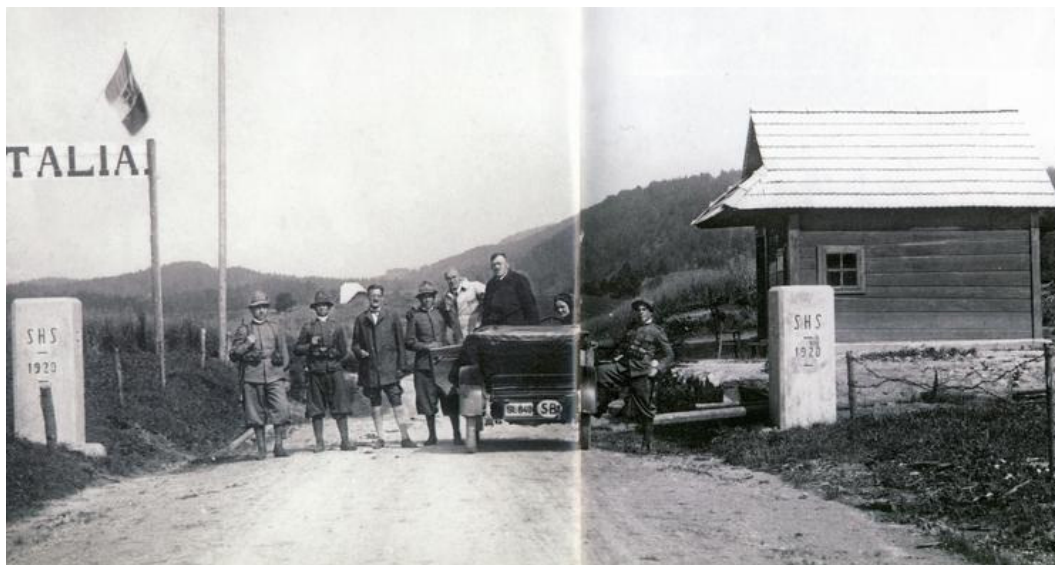
Na območju **občine Rovte** so bile v času Avstro-Ogrske katastrske občine: Rovte, Petkovec, Medvedje Brdo in Žibrše.¹²⁴

Rapalska meja je nadalje razdelila še k. o. Hotedršica (vas Hotedršica je ležala ob državni meji) in k.o. Ravnik (v **občini Hotedršica**). Od **občine Logatec** je odrezala njen zahodni del na območju Hrušice, pod Italijo sta tako prišli naselji Novi Svet in Hrušica.¹²⁵

¹²³ LDB, 721.

¹²⁴ Übersichtskarte der katastralgemeinden und bezirke von Krain, 1890; Gazetteer.

¹²⁵ LDB, 713.

Slika 10: Mejni prehod Hotedršica (Vodnik po razstavnih prostorih v gradu Gewerkenegg, Mestni muzej Idrija, Idrija 2009)

Jugoslovansko-italijanska meja je v **občini Planina** potekala po njenem hribovitem pasu ob cesti, ki je peljala iz Kalc proti Planini. Tik ob italijanski meji sta ležali naselji Grčarevec (na severnem robu Planinskega polja) in Liplje, državna meja je tod potekala na vznožju Grmade. »Naselji Planina in Liplje sta zaradi izpostavljenosti poplavam odmaknjeni na višji zahodni rob Planinskega polja. Severozahodno od polja je Mesarjev vrh (795 m), na jugu pa Mrzli dol (605 m) in Stari grad. Vas Planina leži na skrajnem jugozahodnem delu Planinskega polja, nad njo je Planinska gora (789 m)«. ¹²⁶ Meja občine je segala na severozahodu do vrha Srnjak, nato šla severno in vzhodno okrog vasi Strmica in se spustila proti jugu preko Postojnskih vrat. Občina je na jugu segala do Počivalnika (721). Nova meja leta 1920 pa je bila potisnjena tik ob Planino. Razdeljene so bile katastrske občine Grčarevec, Dolenja Planina in Gorenja Planina. Že omenjeni vrhovi – Mesarjev vrh, Mrzli dol, Planinska gora in tudi Počivalnik – so bili po rapalski pogodbi v Italiji. ¹²⁷

V neposredni bližini Planine je nekdanj stal grad Haasberg, katerega lastnik je bil Hugo Windischgrätz. Meje njegove posesti naj bi vplivale tudi na potek rapalske meje. ¹²⁸ Na spletni strani www.planina.si smo našli zapis, ki govori o spremembi rapalske meje:

»Ko so leta 1918 Italijani zasedli naše kraje, je bila prvotna meja na Vrhniškem vrhu onkraj Logatca. Kmalu se je premaknila na Planino. Leta 1922 je bila tudi to še začasna meja in zaradi tega je vse upalo, da ne bo tako ostalo; tembolj tudi, ker je meja odtrgala od Planine 35 hiš s približno 80 prebivalci. Res se je meja kmalu potem premaknila, a samo toliko, da je prešel grad Haasberg pod Italijo. Jugoslavija je dobila nazaj nekaj hiš v Griču.« ¹²⁹

¹²⁶ LDB, 716.

¹²⁷ Übersichtskarte der katastralgemeinden und bezirke von Krain.

¹²⁸ LDB, 718; <http://sl.wikipedia.org/wiki/Windischgr%C3%A4tzi>.

¹²⁹ Janko Katern, Kapela v Kačji vasi (<http://www.planina.si/modules/vsebina/item.php?itemid=13>).

Ob državni meji z Italijo so ležale, nad izvirkom Unice, razvaline nekdanjega Malega ali Starega gradu (Stari grad, 703 m, nad Uncem). Grad je bil po tradiciji predhodnik gradu Haasberg.¹³⁰

Unec (v občini Rakek, sodni okraj Cerknica) je bil od rapalske meje oddaljen 2 km. Pod Italijo je prišel večji del katastrske občine Unec, ki je prej segala na jugu skoraj do V. Javornika in na zahodu do Kaliča, ter je zajemala območje Rakovega Škocjana.¹³¹

Državna meja je južno od Rakeka potekala preko Stražnika (645 m). Naselje Zelše pod Stražnikom (bilo je tik ob italijanski meji), sodilo je v **občino Cerknica**. V cerkniški občini je rapalska meja razdelila k. o. Dolenja vas, ki je v času Avstro-Ogrske segala do V. Javornika. Na skrajni jugozahodni točki katastrske občine Dolenja vas (in občine Cerknica) je bil vrh V. Kožljek (1240 m).¹³²

Od tod dalje je rapalska meja prečila k. o. Otok, Dane, Nadlesk, Kozarišče in Vrh, ki so bile sestavni del **občine Stari trg** (v sodnem okraju Lož) ter jih velik del pripojila Italiji (Leksikon Dravske banovine pri naselju Kozarišče omenja graščinska posestva). K. o. Vrh (v okrajnem glavarstvu Logatec) je na jugu segla vse do tromeje med Kranjsko, Ogrsko in Avstrijskim Primorjem. Južna meja katastrske občine Kozarišče je bila na jugu hkrati tudi meja med Kranjsko in Avstrijskim Primorjem. Zahodne meje k. o. Nadlesk, Dane in Otok so bile hkrati meje med Logaškim in Postojnskim okrajnim glavarstvom.¹³³

Rapalska meja je nekdanjo mejo dežele Kranjske dosegla pri Beli Vodi. Meja Kranjske z Ogrsko in tudi rapalska meja, je nato potekala proti jugu preko Praprotnih Drag in Jelenjih Drag do Čabranske Police (okraj Logatec je na tem delu mejil na okraj Čabar, ki je bil del Modruško-Reške županije). Meja, ki je šla od tod naprej preko Gomanc, je bila meja z okrajnim glavarstvom Volosko (Avstrijsko Primorje).

Na tem delu razmejitve Kranjske z Ogrsko (od Škodovnika do Klanske police) je pogosto prihajalo do sporov glede meje med posestvoma Snežnik in Čabar (že za časa grofov Lichtenberg). Po vsakem sporu je posestvo Snežnik, na podlagi posvetovanj s sosedi, postavilo meje na novo, kar pa je bilo vedno zaman, saj, »če so si čabrski gozdarji zaželeli drevo ali trato v bližini meje na snežniških tleh, so že trdili, da meja poteka onkraj tega mesta«. Mejno vprašanje ni bilo rešeno vse do leta 1913, ko je bila ustanovljena neodvisna državna komisija, ki je določila državne meje in hkrati meje med posestvoma Snežnik¹³⁴ in Čabar. V juliju 1913 je komisija potrdila staro mejo, manjši popravki so bili narejeni v Praprotni Dragi v korist Snežnika in v Jelenji Dragi v korist Čabra (izvirnik te razmejitve hrani Triangulacijski kalkulacijski urad na Dunaju).¹³⁵

Na tem območju se nahaja tudi t. i. Tomšičeva parcela. Članek v Delu navaja, da naj bi Italijani »zaradi preprostosti« rapalsko mejno črto zarisali po lažje prehodni, dolinski, vzhodni meji posestva, namesto da bi se vzpeli na težje

¹³⁰ LDB, 718 in 719.

¹³¹ LDB, 719; Gazetteer.

¹³² LDB, 708.

¹³³ Übersichtskarte der katastralgemeinden und bezirke von Krain, 1890.

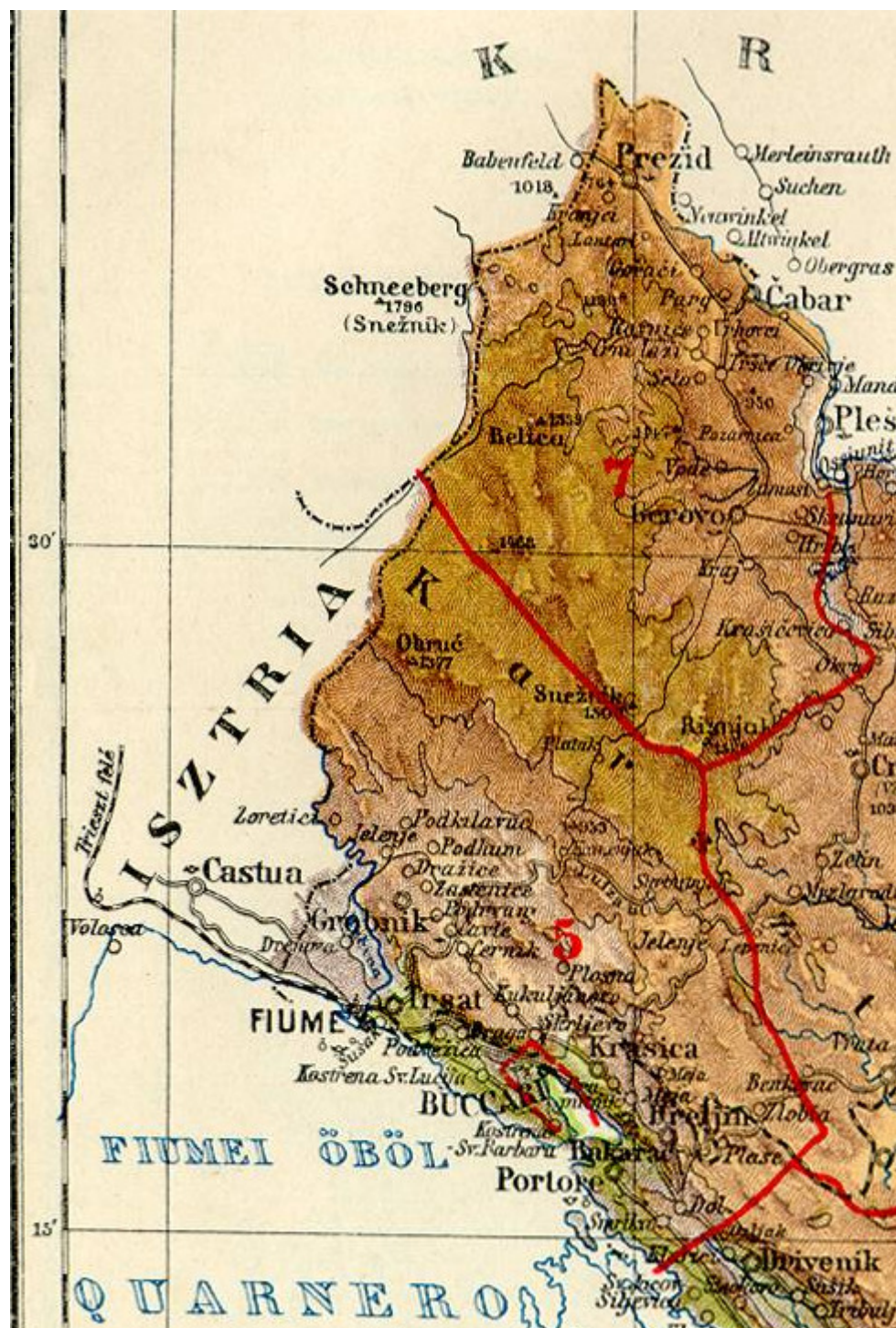
¹³⁴ Na tem območju sta ob meji ležali k.o. Babna Polica in Vrh.

¹³⁵ Dragica Jaksetič, Velika Tomšičeva parcela v snežniških gozdovih je tudi veliki mejni problem (www.delo.si/clanek/107026).

dostopno zahodno mejo posestva, ki je bila hkrati meja med katastrskima občinama Snežnik in Čabar. Tako je posest pripadla Kraljevini Italiji, in ne Jugoslaviji.¹³⁶ Glede na to menimo, da je sporna mejna situacija med Slovenijo in Hrvaško posledica rapalske pogodbe. Domnevamo, da se je rapalska meja na tem delu pravzaprav ujemala z nekdanjo mejo med Avstrijo in Ogrsko (po letu 1913). Vzrok za današnji mejni spor bi lahko bil v tem, da Hrvaška ne upošteva spremembe iz leta 1913. Našo domnevo nam potrди primerjava meje leta 1881 med okrajema Logatec in Čabar s potekom današnje državne meje kot jo riše Hrvaška na tem območju.

Okraj Čabar je imel stik z Avstrijskim Primorjem (z okrajnim glavarstvom Volosko) samo na skrajnem zahodu. Dalje je z Avstrijskim Primorjem mejil hrvaški (ogrski) **okraj Sušak** – njegova zahodna meja z rapalsko pogodbo ni bila spremenjena, vsaj bistveno ne. Južno od Trstenika (1243) je meja okraja prišla na reko Rečino, ki je od tam dalje tvorila tudi mejno reko z občino Kastav (del Avstrijskega Primorja v okrajnem glavarstvu Volosko). Južno od naselja Jelenje je Rečina bila, vse do svojega izliva, mejna reka sušaškega okraja s Corpus separatumom Reko.

¹³⁶ Laas und Čabar, 1881; Google zemljevidi; Dragica Jaksetič, Velika Tomšičeva parcela v snežniških gozdovih je tudi veliki mejni problem (www.delo.si/clanek/107026).

Slika 11: Okraj Čabar (7) in okraj Sušak (5) na zahodu Modruško-Reške županije (Modrus–Fiume vármegye, http://hr.wikipedia.org/wiki/Modru%C5%A1korije%C4%8Dka_%C5%BEupanja)

Rapalska meja se je, predno se je spustila v Kvarnerski zaliv, za razliko od nekdanje meje med Avstrijo in Ogrsko, zarezala v območje nekdanje istrske občine **Kastav**. Nova meja leta 1920 se nad izlivom reke Rečine ni spustila na njen tok, ampak je potekala severozahodno od Studene in dalje preko Lužine (zahodno od vrha Griža), zahodno od naselij Miseri in Trinajstiči in se spustila (po rapalski pogodbi) pri Preluki v Jadransko morje (tako da je bila Italija od

nekdanjega Corpus Separatuma ločena). Vendar so že v rapalski pogodbi določili tudi mejo pasu, ki je ob morju, južno od Kastava, povezal Corpus separatum s Kraljevino Italijo. O tem govori 1. člen Rapalske pogodbe:

Od Griža (k. 502) do granice sa državom Rijeke linija koja će biti određena na terenu i koja ima opšti pravac sever-jug do kolskog puta Rupa-Kastav, od prilike na pola puta između Jušića in Spinčića, zatim seče ovaj put i obuhvata sa zapada naseljena mesta Mizeri i Trinaestići, koja ostaju Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca, izlazi na kolini put Matulje-Kastav uzvodno od račve istočno od Matulje. Izlazi zatim na put Rijeka- Kastav na severnu granicu slobodne države Rijeke, a tačno na severnu ivicu naseljeno mesta Rubeši (račva seoskog puta kot Tomatića, od prilike 500 m južno od raskrsnice zapadno od Kastva).¹³⁷

In nadalje 4. člen Rapalske pogodbe:

Kraljevina Srba, Hrvata i Slovenaca i Kraljevina Italija priznaju potpunu slobodu i nezavisnost Države Rijeke (Fiume) i obvezuju se da će to večno poštovati.

Državu Rijeke sačinjavaju:

- a) *Corpus separatum, u sadašnjim granicama grada i kotara Rijeke (Fiume).*
- b) *Deo bivše teritorije Istre, ograničen kako sleduje: na severu linijom koja će biti određena na terenu i koja, polazeći neposredno od naseljenog mesta Kastav, izlazi na granicu Corpus Separatum-a na drumu Sv. Matija – Rijeka, ostavljajući naseljena mesta Srdoči i Hosti Kraljevini Srba, Hrvata i Slovenaca i ceo kolski put severno od železnice koja preko Matulja (Mattuglie) i raskrsnice kod kote 377 zapadno od Kastva vodi ka Rupi u državu Rijeku.*

Na zapadu linijom koja od Matulja silazi ka moru kod Preluke, ostavljajući željezničku stanicu i mesto Matulje na Italijanskoj teritoriji.¹³⁸

Leta 1918 je občina Kastav obsegala 33 k. o., po Rapalskem sporazumu je občina obsegala 16 k. o. Ostale katastrske občine so prišle pod Italijo. Po razmejitvi je bil kastavski občini odvzet dostop do morja, razdeljena je bila med Jugoslavijo in Italijo, nekatera njena območja so bila vključena tudi v reško državo, ki je obsegala nekdanji Corpus Separatum Reka in kastavsko območje med krajema Rubeši in Zamet ter vso obalo od Preluke do Kantride.¹³⁹

V Kraljevini SHS se je nahajal samo jugovzhodni del nekdanje občine Kastav. Naselja Rukavac, Matulji, Zvoneće, Brgud, Klana, Škalnica, Lisac, Permani, Jurdani, Jušići ter druga manjša, ki so bila prej del kastavske občine, so skupaj z ostalo Istro pripadla Italiji. Pod Italijo je prišla tudi železnica ter cesta Matulji-Sv. Peter. Prebivalstvo v teh naseljih je bilo hrvaško; z rapalsko pogodbo je bilo politično, kulturno in gospodarsko odrezano od središča. Po novi razmejitvi leta 1920 je občina tako izgubila glavne prihodke (občinske gozdove, obalo od Preluke do Kantride s kamnolomi, tunolov v Preluki in velike prihodke iz trošarin od pijač v Matuljih). Bili so ob mesto in železniško postajo za vzhodno istrsko riviero (Opatija, Lovran) kot tudi Kantrido (predmestje grada Reke), kjer je bil velik promet. Poleg tega je izostal tudi prihodek od davka na zemljišče, saj ga občina ni mogla odrediti, ker je imela po razmejitvi pomanjkljivo urejen kataster.

¹³⁷ Rapalski ugovor: sporazum i konvencije između Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca i kraljevine Italije (Beograd, 1923), 5.

¹³⁸ Prav tam, 6.

¹³⁹ Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti, 16.

Občina namreč ni posedovala katastrskih map svojega območja, zato ker se je ta še vedno nahajal v katastrskem uradu v Voloskem, ki je bil pod Italijo.¹⁴⁰

Državna upravna oblast je začela z delom na osvobojenem delu Kastavskega področja v Sv. Mateju (Viškovo) 14. maja 1921, kasneje 26. maja pa v Kastavu v uradu občinskega poglavarstva. Za kastavsko območje je bila z uredbo vlade v Zagrebu (25. 3. 1921) urejena začasna uprava v Kastvu z okrajno izpostavo okrajne oblasti v Aleksandrovu (Punat) na otoku Krku. Po Uredbi o razdelitvi države na oblasti (25. 4. 1922) je območje kastavske občine pripadlo Ljubljanski oblasti. Po tej uredbi je občina in srez Kastav prišel v sestav Ljubljanske oblasti maja leta 1924. Okrajna izpostava v Kastavu je bila samostojna okrajna oblast (sresko načelstvo) s sedežem v Kastavu (po uredbi ministrskega sveta) od 19. 8. 1924. Po Zakonu o pripojitvi nekaterih občin Splitske in Ljubljanske oblasti Primorsko-krajiški oblasti v Karlovcu od 10. 5. 1928 je območje Kastavske občine prišlo v sestav primorsko-krajiške oblasti 6. 7. 1928. Po Zakonu o nazivu in razdelitvi Jugoslavije na upravna območja od 3. 10. 1929 je kastavsko območje prišlo v sestav Savske banovine s sedežem v Zagrebu.

Občina Kastav je upravno spadala pod okrajno oblast v Voloskem, kjer je bilo tudi okrajno sodišče. Drenovsko Pehljinsko območje (Lopača, Grohovo, Drenova-Podbreg, D. Škurinja, Pehljn Sv. Ivan in del Plas Sv. Nikola) je bilo v pristojnosti sodišča na Reki. Po osvoboditvi dela kastavske občine po rapalskem in rimskem sporazumu, sta bili na območju kastavske občine po letu 1930, dve sodni območji: območji okrajnega sodišča v Kastvu. Po osvoboditvi dela območja Kastavske občine po rapalskem sporazumu (Rječina-Sv. Matej-Kastav, 1921) je po navodilu ministrstva za pravosodje od 14. julija 1921 to območje sodilo pod okrajno sodišče s sedežem v Kastavu (ki je spadalo v področje višjega državnega sodišča v Splitu, z okrožnim državnim sodiščem v Šibeniku). Okrajno sodišče v Kastavu je pričelo z delovanjem 15. avgusta leta 1921. Ko je bil leta 1924 osvobojen še del kastavskega območja (Rubeši-Zamet) je bila razširjena pristojnost sodišča v Kastvu še na to področje (ki je že prej bilo del kastavske občine). Zemljiške knjige za celotno območje so bile na sodišču v Voloskem; knjige je nato dobilo kastavsko sodišče po podpisanih konvencijah v Rimu 1922 in Nettunu 1925. Po delu mešane komisije za delitev arhiva je okrajno sodišče v Kastvu prejelo samo zemljiške knjige in mape za tiste občine, ki se niso delile, in sicer katastrske občine Kastav, Brnčići, Sroki, Marčelji, Saršoni, Rječina, Hosti, Blažiči in Brnasi (območje okrajnega sodišča v Sušaku). Poleg območja prejšnje kastavske občine Rubeši-Zamet, je pripadlo Jugoslaviji po rimskem sporazumu leta 1924 tudi drenovsko-pehljinsko območje od Corpus Separatuma Reke (Grohov, Lopača, Drenova-Podbreg, Pehljn Sv. Ivan in del Plas Sv. Nikola). To območje je bilo od 10. 7. 1924 oddeljeno v pristojnost okrajnega sodišča v Sušaku (spadalo je v območje višjega sodišča v Zagrebu z okrožnim sodiščem, višjim sodiščem v Ogulinu). Okrajno sodišče v Sušaku je prejelo zemljiške knjige in mape za reško področje.

Na delu Kastava, ki je pripadel Kraljevini SHS, se je nahajal največji gozd na območju Lužine, a večji del ga je pripadel Kraljevini Italiji.

Vzhodno od Studene izvira Rečina, ki je bila naravna in politična meja med Istro in Hrvaško. Po letu 1924 je bila Rečina v svojem spodnjem toku mejna reka

¹⁴⁰ Ivan Dorčić in Marijan Tomašić, *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti* (Samobor, 1931), 134.

med Jugoslavijo in Italijo (pred letom 1918 med Hrvaško in Corpus Separatumom Reko).

Po rapalski pogodbi je bil del občine Kastav (Kastav z okolišem, območje od Rječine proti zahodu s Halubljem, Sv. Matejem do sela Široki) v drugi polovici maja 1921 osvojen. 14. 5. 1921 je začetek kastavskega sreza. Za kastavsko področje je bila 25. 3. 1921 odrejena začasna uprava v Kastvu z Okrajno izpostavo okrajne oblasti v Aleksandrovu (Punat) na otoku Krku.¹⁴¹

Občina Kastav je bila z rapalsko pogodbo razkosana in odrezana od obale in od Istre. Del območja te občine je sprva prišel tudi v okvir reške države. Po izmenjanih ratifikacijah rapalskega sporazuma 2. 2. 1921 je mejo mešana jugoslovansko-italijanska komisija odredila na terenu. Mejna linija je bila začrtana po političnih in strateških interesih Italije, zato so bili le redki primeri, ko so se želje prebivalstva upoštevale.

3.7 POSEGI KRALJEVINE SHS/JUGOSLAVIJE V UPRAVNO-TERITORIALNO RAZDELITEV

Narodna vlada SHS v Ljubljani je prevzela avstrijsko organizacijo okrajnih glavarstev ter jih z razglasom z dne 31. oktobra 1918 uzakonila. Njeno poverjeništvu za notranje zadeve je z uredbo z dne 5. novembra 1918 določilo, da mora vsa izvršna oblast zopet preiti izključno v roke javnih oblasti. Vse bivše c. kr. oblasti, posebno okrajna glavarstva, davčni uradi itd., so bili dolžni brez odlašanja začeti zopet poslovati oz. nadaljevati z delom. V skladu s tem je na podlagi sklepa ministrskega sveta v Beogradu z dne 22. decembra 1918 celotna Narodna vlada SHS v Ljubljani 10. januarja razpustila vse narodne svete in narodne straže. Vsi uradniki okrajnih glavarstev so morali podpisati izjavo, da bodo zvesti in pokorni Narodni vladi SHS v Ljubljani. Kot uradni jezik je bila predpisana slovenščina. Vsi napisi na uradnih poslopih so morali biti v uradnem jeziku.¹⁴²

Vidovdanska ustava (1921) je predvidela lokalne organe državne uprave na stopnji okrožij in okrajev (srezov). Ustava je določila, da je treba upravno oblast v vsej kraljevini izvajati na enak način, to je po posameznih upravno-teritorialnih enotah (t. i. oblasteh), oblikovanih po naravnih, socialnih in gospodarskih merilih in z največ 800.000 prebivalci. Določala je tudi, da je na čelu vsake oblasti t. i. veliki župan, ki ga postavlja kralj in ki prek državnih organov opravlja vse posle državne uprave v posamezni oblasti.

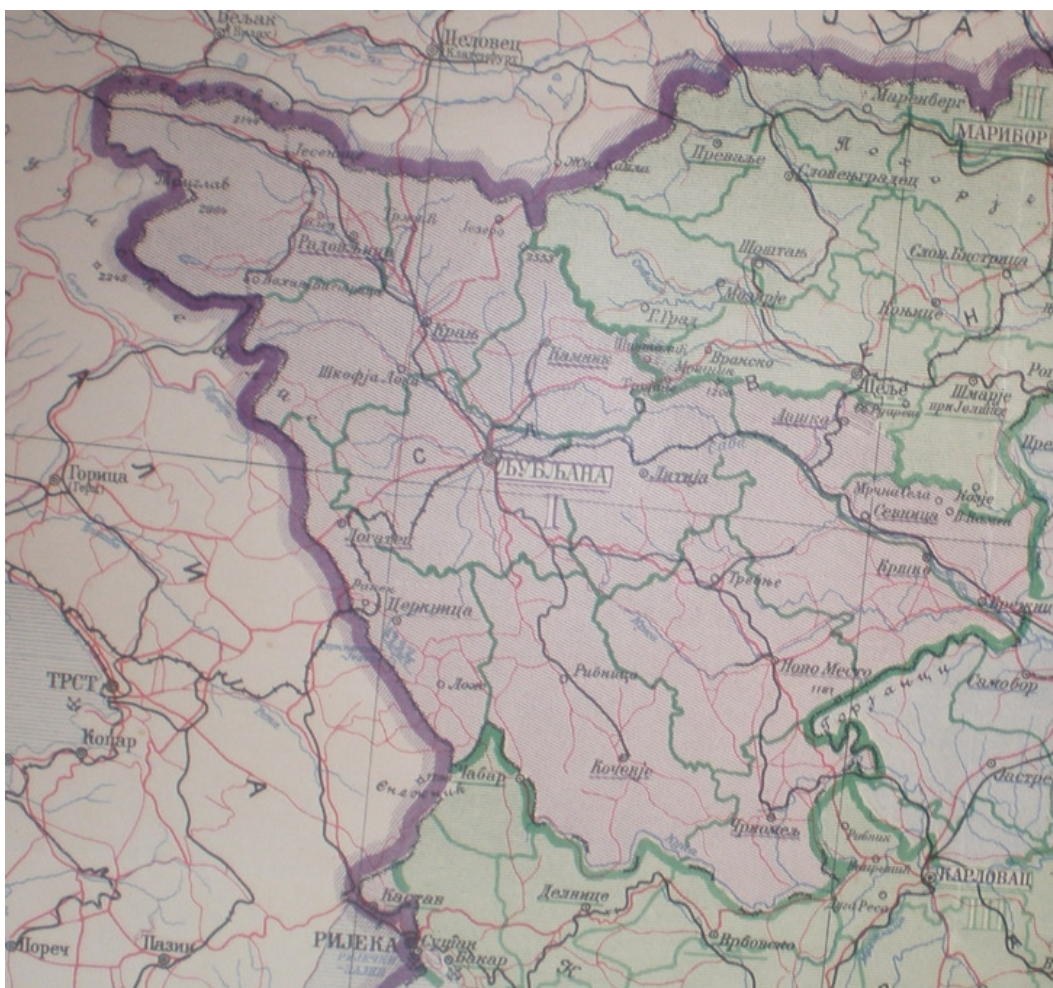
Po Uredbi o razdelitvi države na oblasti z dne 26. aprila 1922 je bila Kraljevina SHS, mimo vseh narodnih in zgodovinskih meril, razdeljena na 33 upravnih oblasti. Med temi sta bili dve na slovenskem ozemlju: ljubljanska (s sedežem v Ljubljani) in mariborska (s sedežem v Mariboru). Ljubljanska oblast je obsegala jugoslovanski del nekdanje Kranjske z Jezerskim ter sodne okraje Laško, Brežice in Sevnica (iz nekdanje Štajerske) ter okraj Kastav. Mariborska oblast je

¹⁴¹ Ivan Dorčić in Marijan Tomašić, *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti* (Samobor, 1931), 135.

¹⁴² Jože Žontar, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941«, *Arhivi* 26, št. 1 (2003): 133.

poleg preostalega dela jugoslovanske Štajerske obsegala tudi (nekdanj koroški) prevaljski okraj ter Prekmurje in Medžimurje.¹⁴³

V pristojnost sreskih poglavarstev so spadale vse naloge splošne uprave, ki niso bile naložene višjemu oblastvu. V večjih srezih je smel minister za notranje zadeve ustanoviti sreske izpostave, ki so samostojno opravljale zadeve sreskega upravnega oblastva. Leta 1922 je bilo na območju ljubljanske oblasti 12 sreskih poglavarstev.

Slika 12: Ljubljanska oblast razdeljena na sreze (Petar Madžarević, *Karta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca* (Beograd, 1924))

Na podlagi uredbe o razdelitvi države na oblasti z dne 26. aprila 1922 je Ljubljanska oblast obsegala sreze, ki so jih izoblikovali iz dotedanjih političnih okrajev: Čnomelj, Kamnik (razen občin Motnik, Trojane in Špitalič, ki so bile dodeljene srezu Celje, z odlokom z dne 28. aprila 1927 pa spet srezu Kamnik), Kranj (s koroško občino Jezersko), Krško, Litija, Ljubljana-okolica, Logatec, Novo mesto, Radovljica in Kastav. Ozemlje nekdanje Štajerske, ki je prišlo v sklop Ljubljanske oblasti, so razdelili med dva sreza:

- Brežice: sodna okraja Brežice in Sevnica ter občini Veliki Kamen in Mrčna sela iz sodnega okraja Kozje.

¹⁴³ SNZ 1, 248.

- Laško (srez je bil na novo oblikovan): sodni okraj Laško (razen občine Sv. Rupert) ter sodni okraj Radeče z območja nekdanje Kranjske.¹⁴⁴

Primorsko-krajiška oblast je obsegala ozemlje nekdanje modruško reške županije, Liško-krbavske županije in del Zagrebške županije.¹⁴⁵

Ob rapalski meji sta bila sprva sreza Sušak in Čabar. Po rimskem sporazumu je Primorsko-krajiška oblast obsegala tudi dele nekdanjega Corpus separatuma Reke. Po letu 1928 še srez Kastav, srez Krk in otoka Rab in Pag.¹⁴⁶ Srez Kastav je bil namreč z zakonom, z dne 20. maja 1928, dodeljen Primorsko-Krajiški oblasti v Karlovcu.¹⁴⁷

O Kastvu je pisal tudi časopis Domovina. Navajal je, da je za 9. apr. 1927 v Karlovcu sklicana izredna seja oblastne skupščine primorsko-krajiške oblasti z edino točko dnevnega reda: »Pripojitev sreza Kastav in otokov Krk, Pag in Rab k primorsko-krajiški oblasti«. ¹⁴⁸

Na podlagi uredbe o organizaciji finančne stroke in službe finančnega upravnega oblastva z dne 9. 10. 1928, so ločili upravo davkov na prvi stopnji od sreskih poglavarstev. Zakon o notranji upravi z dne 19. 6. 1929 ni več poznal upravne stopnje okrožja, sreska poglavarstva je preimenoval v sreska načelstva.

¹⁴⁴ Jože Žontar, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918–1941«, *Arhivi* 26 (2003), št. 1, 136.

¹⁴⁵ Primorsko-krajiška oblast, (http://arhinet.arhiv.hr/_Generated/Pages/Stvarateljci_PublicDetails.aspx?ItemId=1240).

¹⁴⁶ Otoka Rab in Pag sta na karti Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca iz leta 1924 del Prekobiogradskega sreza. Iz statistike volitev v maju leta 1935 pa je razvidno, da je bil srez Rab samostojen, obsegal je območje otokov Rab in Pag. (Статистика избора народних посланика за народну скупштину Краљевине Југославије извршених 5 маја 1935 године - Statistika izbora narodnih poslanika za narodnu skupštinu Kraljevine Jugoslavije izvršenih 5. maja 1935, (www.dlib.si)).

¹⁴⁷ Jože Žontar, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941«, *Arhivi* 26, št. 1 (2003), str. 136.

¹⁴⁸ »Kastav hoče od Ljubljane proč«, *Domovina*, let. X., št. 14, 7. april 1927, str. 8.

Slika 13: Ob južnem delu rapalske meje, nad Reko, se je nahajal okraj Kastav (do leta 1928 je bil del Ljubljanske oblasti) (Slavoj Dimnik, *Ročni šolski zemljevid Ljubljanske in Mariborske oblasti in obmejnega slovenskega ozemlja* (Učiteljski dom, 1926))

Z *Zakonom o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja* je bila uvedena tudi nova upravna razdelitev države. Kraljevina Jugoslavija je bila razdeljena na devet banovin. Dotedanja ljubljanska in mariborska oblast sta bili združeni v enotno Dravsko banovino¹⁴⁹ s sedežem v Ljubljani. Banovine niso bile oblikovane po tradicionalnih zgodovinskih državnopravnih merilih, temveč po političnih. Njihovo oblikovanje je temeljilo na prizadevanju centralističnih oblasti, da izbrišejo nekdanje politične meje med jugoslovanskimi pokrajinami in prelomijo z vsemi zgodovinskimi državnopravnimi tradicijami. Ban, ki je v

¹⁴⁹ V Dravski banovini je bil upravno združen ves jugoslovanski del Slovenije z izjemo Bele krajine, ki je bila do leta 1931 v Savski banovini.

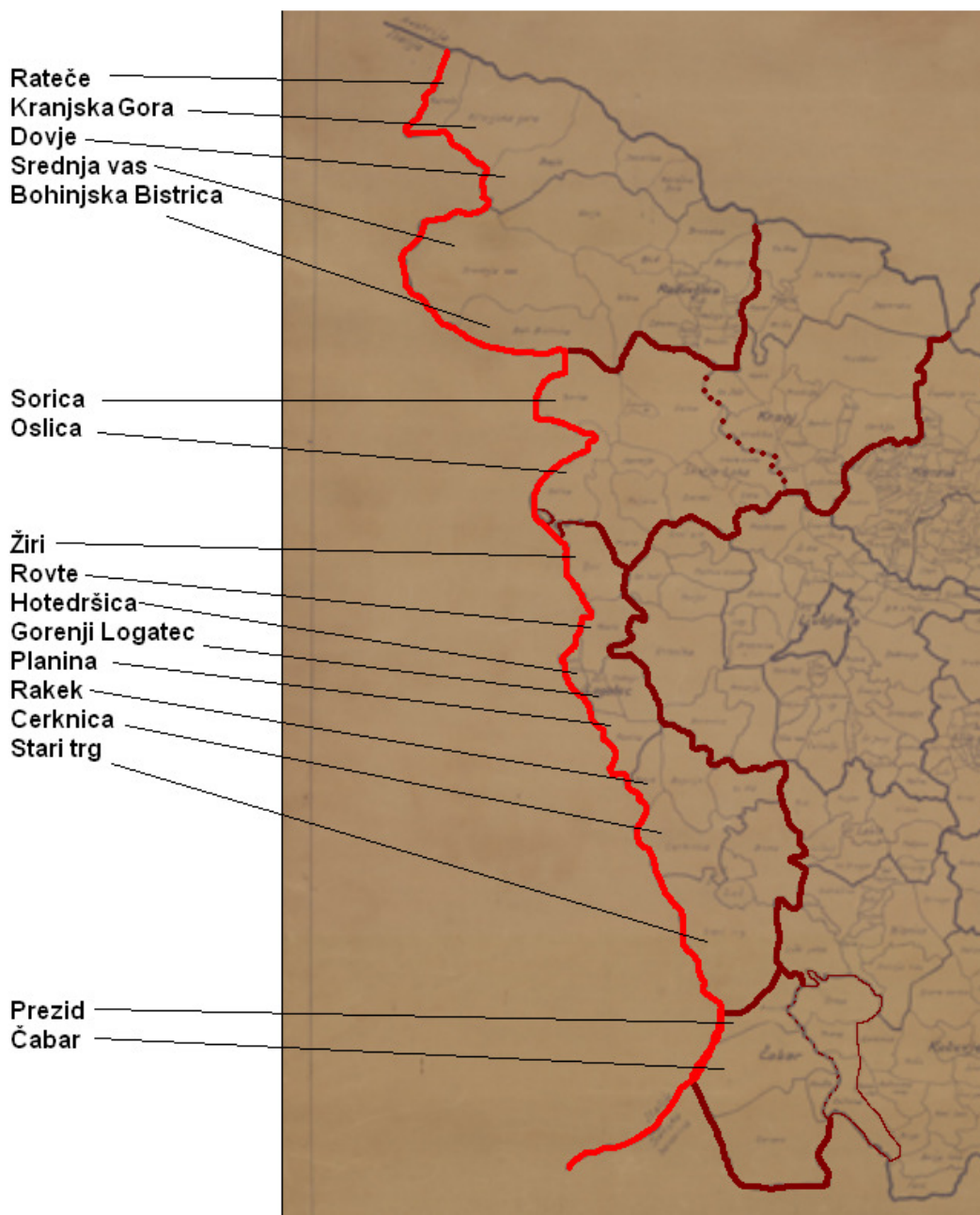
banovini izvajal najvišjo politično in občo upravno oblast, je bil po Zakonu o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna območja »predstavnik kraljevske vlade v banovini«. Na predlog ministra za notranje zadeve ga je ob soglasju predsednika vlade imenoval kralj. Prav tako je kralj – po Zakonu o banski upravi, uveljavljenim 7. novembra 1929 – na predlog resornega ministra imenoval načelnike oddelkov banske uprave. Člane banskega sveta, to je posvetovalnega organa bana, je na banov predlog postavljaj in zamenjeval minister za notranje zadeve. Tako banovine niso zanikale centralizma, čeprav so predstavljale specifičen način upravne decentralizacije jugoslovanske države.¹⁵⁰

Ob razdelitvi države na banovine (oktobra 1929) se razdelitev na sreze ni spremenila, le da je v Dravsko banovino prišel srez Čabar, medtem ko so sreze Čakovec, Prelog ter Črnomelj dodelili Savski banovini. Pač pa so aprila 1931 iz dela črnomaljskega sreza (območje okrajnega sodišča Metlika) ter občine Radatoviči iz jastrebarskega sreza, ustanovili metliški srez.

Ustava leta 1931 ni prinesla sprememb v ureditvi lokalne državne uprave. Leta 1940 je bilo na območju Dravske banovine 25 sreskih načelstev. Ob okupaciji leta 1941 so sreska načelstva na zasedenih območjih Gorenjske prenehala z delom, na območju Ljubljanske pokrajine so poslovala naprej pod imenom okrajna načelstva, ki so jim načelovali civilni komisarji (razglas duceja z dne 17. 5. 1941). Ljubljanska pokrajina je bila razdeljena na 5 okrajev (Ljubljana okolica, Logatec, Novo mesto, Črnomelj, Kočevje).¹⁵¹

¹⁵⁰ SNZ 1, 322–323.

¹⁵¹ Okrajna glavarstva, okrajni uradi, srezi (1849–1945), (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=84862>).

Slika 14: Občine Dravske banovine ob rapalski meji med letoma 1929 in 1931 (Digitalna knjižnica Slovenije).

Kralj je 28. avg. 1931 na Bledu podpisal Zakon o spremembi in dopolnitvi zakona o nazivu in razdelitvi kraljevine na upravna področja. S tem zakonom so bile popravljene meje nekaterih banovin »po izraženih in upravičenih željah posameznih krajev, ki so bile v skladu z gospodarskimi interesi in s potrebami čim lažjega prometa med kraji dotičnih banovin«. Sreza Črnomelj in Metlika ter občina Štrigova¹⁵² (iz sreza Čakovec) sta pripadla Dravski banovini. Srez Čabar je

¹⁵² Del občine Štrigova je bil priključen dolnjelendavskemu srezu, del pa k ljutomerskemu srezu. Priključitev nekaj vasi iz varaždinskega ter čakovskega sreza k ptujskemu srezu pa so preklicali. (Jože Žontar, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941«, *Arhivi* 26, št. 1 (2003): 138.

bil dodeljen Savski banovini. Poleg tega so bile združene še nekatere občine z banovinami, s katerimi so bile v tesnejši geografski zvezi.¹⁵³

Upravna meja je bila od leta 1931 v bistvu takšna, kakršna je bila v času Avstro-Ogrske meja Štajerske in Kranjske s Hrvaško, z naslednjimi izjemami: skupaj s čabrskim okrajem so pripadle savski banovini občine Osilnica, Draga in Trava, ki so bile prej v kočevskem okraju; z metliškim okrajem je prišla v Dravsko banovino občina Radatoviči (iz okraja Jastrebarskega); iz čakovskega okraja je del občine Štrigova (na levem bregu Mure) pripadel okraju Dol. Lendava, ostali del občine Štrigova (na desnem bregu Mure) je kot samostojna občina Štrigova pripadel ljutomerskemu okraju. Tri vasi iz čakovskega okraja so pripadle ptujskemu okraju.¹⁵⁴

Do komasacije občin leta 1933 v Dravski Banovini je prišlo zato, ker so ugotavljali, da je majhnost občin ovira za njihovo uspešno delovanje. Na osnovi *Zakona o občinah* so se dotedanje občine združile v nove večje občine. Določilo je bilo, da se morajo občine, ki nimajo 3.000 prebivalcev, združiti. Zakon je pooblastil bana, da pridobi predloge občin ter nato poda predlog ministru za notranje zadeve, ki odloči o združitvah. Občine, ki niso imele 3.000 prebivalcev, so ostale samostojne, če je tako odločil občinski odbor in odobril minister za notranje zadeve. Pravna osnova za izvedbo združitvev (komasacije) je bila nato *Uredba o spojitvi občin v Dravski banovini*. Na izvedeno komasacijo občin je bila cela vrsta pripomb, zato je že v letu 1934 prišlo do nekaterih popravkov. V dravski banovini se je število občin zmanjšalo s 1072 v letu 1931, na 366 občin leta 1934.¹⁵⁵

3.8 SREZ LOGATEC PO LETU 1933

Po izvršeni komasaciji občin leta 1933 je logaški srez obsegal 12 občin, in sicer:

- **Begunje** (občina Begunje, občina Sv. Vid),
- **Bloke** (občina Bloke, kraji Slemen, Ulaka, Rožanče in Hribarjevo od k.o. Ulaka od občine Cerknica),
- **Cerknica** (občina Cerknica brez krajev Slemen, Rožanče in Hribarjevo od k. o. Ulaka),
- **Dolnji Logatec** (občina Dolnji Logatec, k. o. Laze od občine Planina),
- **Gornji Logatec** (občina Gornji Logatec, k. o. Grčarevec od občine Planina, del k. o. Žibrše, t. i. Logaške Žibrše, ki so spadale pod župni okoliš Gornji Logatec),
- **Hotedršica** (občina Hotedršica, del k. o. Žibrše, t. i. Hotenjske Žibrše, ki so spadale pod župni okoliš Hotedršica),
- **Lož** (občina Lož, k. o. Bločice in Lipsenj od občine Stari trg),
- **Planina** (k. o. Dolnja Planina od občine Planina, k.o. Gornja Planina od občine Planina),
- **Rakek** (občina Rakek),

¹⁵³ »Delna sprememba banovinskih mej«, *Jutro*, let. XII., št. 200, 1. sept. 1931.

¹⁵⁴ LDB, 7.

¹⁵⁵ Grafenauer, 230–231.

- **Rovte** (občina Rovte brez delov k. o. Žibrše, t. i. Logaške in Hotenjske Žibrše, ki so spadale pod župna okoliša Logatec in Hotedršica, k. o. Vrh od občine Žiri),
- **Stari trg** (občina Stari trg brez k. o. Lipsenj in Bločice) in
- **Žiri** (občina Žiri brez k. o. Vrh).

Leta 1937 je bila ustanovljena nova samostojna občina **Sv. Vid nad Cerknico** (iz občine Begunje). Združili sta se tudi občini Lož in Stari trg v občino Stari trg pri Ložu. Tako je leta 1939 okraj Logatec obsegal 12 občin:

- **Begunje pri Cerknici** (Begunje pri Cerknici, Bezuljak, Kožljek, Otave, Selšček),
- **Bloke** (Benete, Gradiško, Hiteno, Hudi vrh, Metulje, Nova vas, Radlek, Ravne, Ravnik, Runarsko, Strmca, Studenec, Studeno, Sveti duh, Topol, Ulaka, Velike Bloke, Veliki vrh, Volčje, Zales),
- **Cerknica** (Cerknica, Dolenja vas, Grahovo, Otok II, Podslivnica, Žerovnica),
- **Dolenji Logatec** (Brod, Dolenji Logatec),
- **Gorenji Logatec** (Blekova vas, Gorenji Logatec, Žibrše II),
- **Hotedršica** (Hotedršica, Ravnik, Žibrše III),
- **Planina pri Rakeku** (Grčarevec, Laze, Planina Dolenja in Gorenja),
- **Rakek** (Rakek, Unec),
- **Rovte** (Petkovec, Rovte, Vrh, Žibrše I),
- **Stari trg pri Ložu** (Babina polica, Babino polje, Bločice, Dane, Gorenje Jezero, Iga vas, Knežja njiva, Kozarišče, Lipsenj, Nadlesk, Otok I, Podcerkev, Poljane, Pudob, Stari trg pri Ložu, Viševak, Vrh, Vrhnika),
- **Sveti Vid nad Cerknico** (Cajnarje, Jeršiče, Krajnče, Kremenca, Osredek, Ravne, Sveti Vid nad Cerknico, Štrukljeva vas) in
- **Žiri** (Dobračeva, Javorjev Dol, Ledinica, Opale, Vrsnik, Žiri, Žirovski vrh).

Leta 1942 sta se združili še občini Spodnji in Gorenji Logatec v eno samo občino z imenom Logatec.¹⁵⁶

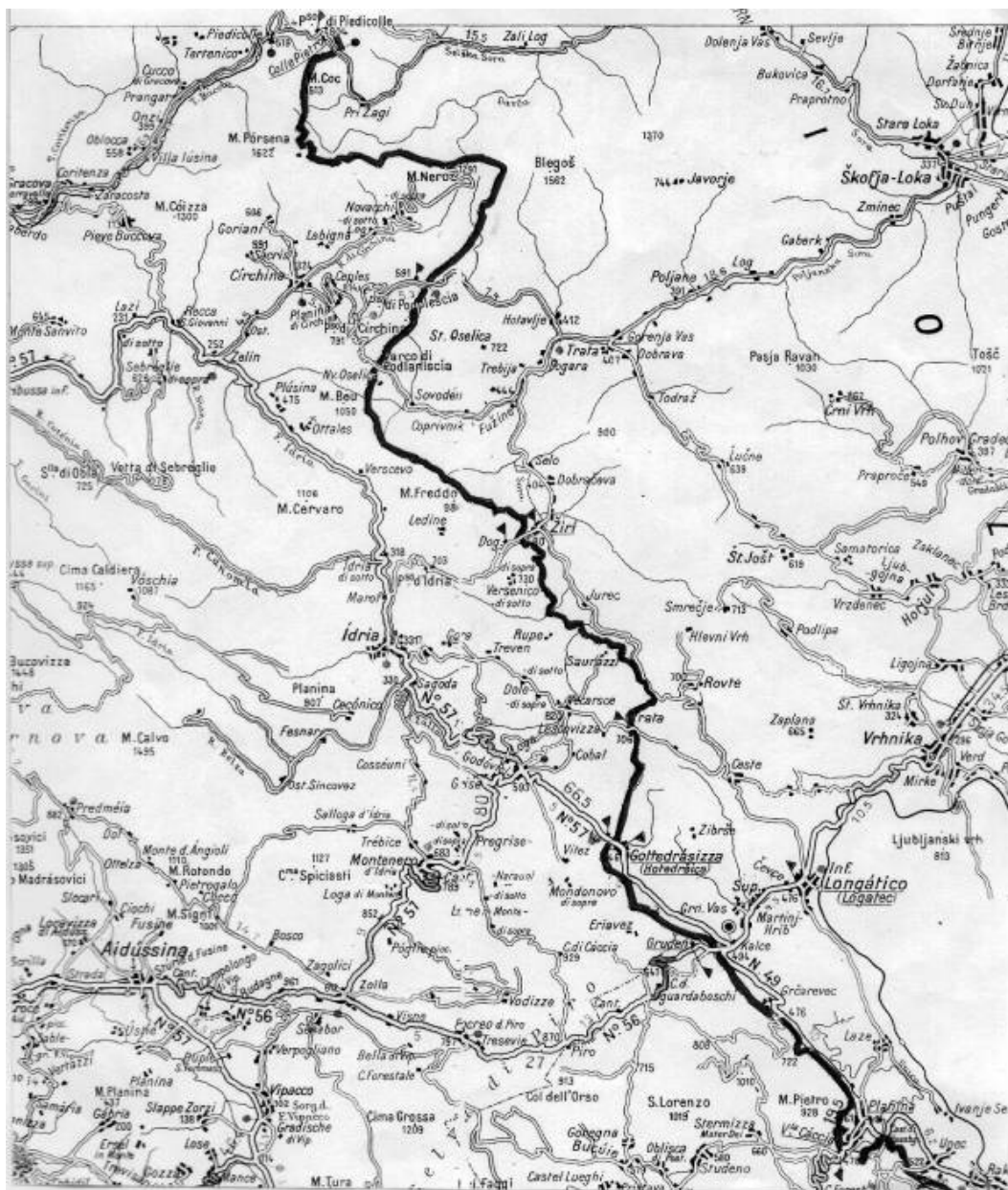
Spremembe po komasacijah so se ohranile pri razmejitvi občin Hotedršica, Gorenji Logatec in Rovte na območju k. o. Žibrše, prav tako tudi na območju Cerkniške občine (k. o. Ulaka). Sprememba meje po komasacijah se ni ohranila na delu občine Planina in Gorenji Logatec. Občina Sv. Vid, ki je bila ukinjena, je bila nato leta 1937 ponovno ustanovljena (z delitvijo občine Begunje).

3.9 OZEMLJE KRANJSKE IN AVSTRIJSKEGA PRIMORJA, KI JE PRIŠLO LETA 1920 POD ITALIJO

Na italijanski predvojni turistični karti (slika 15) z označeno državno mejo so vsa krajevna imena na italijanski strani poitalijančena. Na karti so označeni mejni prehodi s carinarnicami v Žireh, Hotedršici, na Kalcah in v Planini.¹⁵⁷

¹⁵⁶ Okrajno glavarstvo Logatec 1850–1945 (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=85214>).

¹⁵⁷ Pavšič, *Ob stari meji*, 69.

Slika 15: Italijanska predvojna turistična karta z označeno rapalsko mejo (Tomaž Pavšič, *Ob stari meji* (Idrija, 2006), 69.

3.9.1 Julijska krajina (Venezia Giulia)

Po vojni je italijanska vojska na osnovi premirja z dne 3. nov. 1918 zasedla teritorij, ki ji je bil obljubljen z Londonskim paktom kot plačilo za vstop v vojno na strani antante, pri čemer je šla ponekod (zlasti na Postojnskem in Logaškem) precej čez črto londonske pogodbe. Premirje je določalo vojaško okupacijo, civilno upravo pod nadzorstvom vojaških poveljstev je prepuščalo dotedanjim avstrijskim organom. Toda pod avstrijsko oblastjo izvoljena deželni zbor in odbor, čeprav uradno nista bila razpuščena, sta praktično prenehala delovati.¹⁵⁸

¹⁵⁸ Grafenauer, 249.

Na podlagi Rapalske pogodbe iz 12. nov. 1920, je bilo k Italiji (poleg Trsta z okolico) priključeno skoraj celotno ozemlje Avstrijskega Primorja, ki so ga sestavljala okrajna glavarstva Gorica, Gradiška, Sežana, Tolmin, Koper, Lošinj, Pazin, Poreč, Pulj in Volosko. Kraljevini SHS je od nekdanjega Avstrijskega Primorja, od okraja Volosko pripadel jugovzhodni del občine Kastav, od okraja Lošinj pa celotni sodni okraj Krk (otok Krk).¹⁵⁹

Od nekdanje Kranjske je bil k Italiji priključen Postojnski okraj. Iz okraja Logatec so pod Italijo v celoti prišle občine Godovič, Idrija, Črni Vrh, Čekovnik, Spodnja Idrija in Vojsko. Občine Žiri, Dole, Rovte, Hotedršica, Gorenji Logatec, Planina, Cerknica in Stari trg, preko katerih je tekla rapalska meja, so bile razdeljene med obe kraljevini.¹⁶⁰

Zaradi podrejenosti Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (Jugoslavije) rapalska meja praviloma ni potekala po vrhovih hribov, pač pa po vzhodnih pobočjih (*sulle falde orientali – istočnim padinama*), zato so vrhovi ob meji ostali večinoma na italijanski strani. To je najbolj opazno ob primerjavi poteka rapalske meje z deželno mejo na območju nekdanjih občin Oslica, Sorica in Bohinjska Bistrica, kjer je rapalska meja potekala, z razliko od deželne, za vrhovi (npr. Možic, Porezen, Črni vrh nad Cerknim) in stran od prelazov, tako da so le-ti ostali na italijanski strani (Petrovo Brdo, Kladje).¹⁶¹

Od Radovljiškega okraja je na skrajnem severozahodu prišla pod Italijo tudi celotna občina Bela Peč, občina Rateče je bila razdeljena.

Po aneksiji k italijanski državi je bila še nekaj časa ohranjena prejšnja avstrijska upravna ureditev in organizacija uprave, tako da so ostale tudi dotedanje občine. Občine so manjše spremembe doživele leta 1923 in v teritorialnem smislu so se ohranile v glavnem nespremenjene do komasacij (združevanja) leta 1927 in 1928. Italijanski upravni sistem se je torej naslonil na v Avstro-Ogrski oblikovane občine, vendar jih je začel kmalu prilagajati svojim potrebam. V prvih letih so še ostal župani, ki so bili izvoljeni pod avstrijsko oblastjo, postopoma pa so jih pričeli odstavljati in zamenjevati civilni občinski komisarji (večinoma oficirji zasedbene vojske). Na osnovi kraljevega odloka iz avgusta 1921 je italijanska vlada imenovala izredna deželna odbora za Istro ter Goriško in Gradiško, ki sta prevzela zadeve, ki jih je do takrat opravljal deželni zbor in odbor.¹⁶²

Konec leta 1922 je bila določena nova upravna razdelitev Julijske krajine, po novem je bila razdeljena na tri pokrajine (province): Puljsko pokrajino (*Provincia di Pola*), Tržaško pokrajino (*Provincia di Trieste*) in Videmsko pokrajino (*Provincia di Udine*), vsaki od njih je načeloval prefekt. Razdelitev na nove pokrajine je bila opravljena tako, da v nobeni Slovenci in Hrvati niso imeli večine. V začetku leta 1924 je po priključitvi Reke nastala nova Reška pokrajina.¹⁶³

Julijska krajina se je dokončno oblikovala leta 1927, ko je bila ustanovljena Goriška pokrajina, ki je nastala z delitvijo Videmske pokrajine, v katero je bil leta

¹⁵⁹ Grafenauer, 249 in dopolnjeno z Gazetteer.

¹⁶⁰ Gazetteer.

¹⁶¹ Franc Kogovšek, Steze slovenskega spomina: vodnik po rapalski meji, prvi zvezek, Od Osojnice (Žiri) do Vodice (Kalce), 2007, 8.

¹⁶² Grafenauer, 251.

¹⁶³ Grafenauer, 251–252.

1922 vključen večji del ozemlja Goriško-Gradiške skupaj z nekaterimi ozemlji bivše Kranjske. Julijski krajini je načeloval generalni civilni komisar v Trstu.¹⁶⁴

Če primerjamo upravno razdelitev Italije pred razpadom Avstro-Ogrske in potem, ko si je priključila dele nekdanjega avstrijskega ozemlja oz. po rapalski pogodbi, ugotovimo, da je Avstrijsko Primorje nekdanj mejilo z italijansko deželno Benečijo, katere del je bila Videmska (oz. Furlanska) pokrajina. Videmska pokrajina je bila nato Benečiji odvzeta in združena z ozemljem Avstro-Ogrske, ki ga je Italija aneksirala – vse to ozemlje je bilo poimenovano Julijska krajina.

Leta 1926 so s kraljevim odlokom nastale velike spremembe v upravljanju občin. Odpravljene so bili vsi izvoljeni sindaki (župani) in izvoljeni občinski sveti v vseh občinah z manj kot 5.000 prebivalci, njihove naloge so bile dane »občinskim komisarjem« (v slovenski literaturi poimenovani podestaji oz. podeštaji), imenovani so bili s kraljevim odlokom. S tem je prišlo do dokončne odprave lokalne samouprave, saj so namesto voljenega župana uvedli imenovanega podestaja, ki je bil podrejen in odgovoren prefektu. Od julija leta 1927 niso nikjer v Julijski Krajini občin upravljali izvoljeni župani in občinski sveti, temveč od vlade imenovani podestaji (v glavnem so to bili italijanski fašisti). Občinska uprava je tako prišla v roke podestajev, iz katerih se je sčasoma razvila posebna vrsta upravnih funkcionarjev. Le večje občine so dobile imenovan (in ne voljen) občinski svet (*consulta comunale*), ki pa je imel zgolj posvetovalno vlogo. Število svetovalcev je določil prefekt; izbral jih je izmed kandidatov, ki so jih predlagale sindikalne organizacije za posamezne panoge. Samouprava v občinah je bila v resnici le navidezna, kajti prefekt je imel nad občinskimi organi popoln nadzor. Polet tega, da je podesta kot vladni uslužbenec skrbel za izvajanje zakonov, ki jih je izdala fašistična oblast, so preko njega izvajali tudi raznarodovanje Slovencev.¹⁶⁵

V letih 1927 in 1928 je prišlo do komasacij občin, po katerih se je število občin bistveno zmanjšalo (za približno trikrat). Če je bilo ob aneksiji na tem ozemlju, skupaj z Reko, 250 občin, jih je bilo na istem ozemlju konec leta 1936 samo še 128 (42 v Goriški pokrajini, 41 v Puljski, 30 v Tržaški, 13 v Reški in 2 v Zadrski pokrajini).¹⁶⁶

Leta 1934 je v Italiji izšel novi občinski in deželni zakon, ki je postal temelj centralistične fašistične uprave v občinah in pokrajinah. Italijanska fašistična uprava se je obdržala vse do kapitulacije Italije in celo pod nemško oblastjo, s tem da so Nemci na položaj podestaja imenovali svoje privrženec in jim dodelili nemške svetovalce. Zlasti po kapitulaciji Italije so se poleg tega pojavili novi organi ljudske oblasti (narodnoosvobodilni odbori).¹⁶⁷

¹⁶⁴ Grafenauer, 249; Marušič Branko, Da za ime Goriška, NE za Severna Primorska, (http://www.forumzagorisko.si/index.php?option=com_content&view=article&id=151:da-za-ime-gorika-ne-za-ime-severna-primorska&catid=1:forum&Itemid=1); <http://istra.1zmk.hr/clanak.aspx?id=3190>

¹⁶⁵ Grafenauer, 252–253.

¹⁶⁶ Prav tam, 253.

¹⁶⁷ Prav tam, 257.

Slika 16: Del Julijske krajine po letu 1927 (Božo Grafenauer, *Lokalna samouprava na Slovenskem* (Maribor, 2000))

S priloženega zemljevida občin v Julijski krajini je razvidno, kam so sodili deli nekdanje dežele Kranjske in Avstrijskega Primorja, ki so z rapalsko pogodbo prišli pod Italijo. Postojnski okraj in polovica logaškega okraja sta bila razdeljena med Goriško, Reško in Tržaško pokrajino. V Goriško pokrajino so sodili tudi zahodni deli nekdanjega kranjskega okrajnega glavarstva in majhen del

radovljiškega okrajnega glavarstva. Del slednjega na skrajnem severozahodu je pripadel tudi Videmski pokrajini.

Vzdolž rapalske meje so bile na italijanski strani (od severa proti jugu) naslednje občine: Trbiž, Bovec, Soča, Kobarid, Tolmin, Grahovo, Cerknjo, Idrija, Črni vrh, Postojna, Št. Peter na Krasu (danes Pivka), Jablanica, Klana, Matulji in Reka.

Pod (nekdaj koroško) občino Trbiž je spadala občina Bela Peč, vključno s polovico občine Rateče. Pod občino Grahovo so spadali deli občine Bohinjska Bistrica (vzhodno od Možica) in Sorica (nad in pri Petrovem Brdu). Deli soriške občine so pripadli tudi občini Cerknjo (območji severovzhodno in jugovzhodno od Porezna in pri Črnem vrhu nad Cerknim). Občina Cerknjo se je razširila proti vzhodu, saj ji je pripadel pas ozemlja kranjske občine Oslica. Pod občino Idrija so prišli deli žirovske občine in del kranjskega okrajnega glavarstva na območju naselja Mrzli vrh (občina Oslica, katastrska občina Koprivnik). Pod občino Črni vrh so prišli deli občin Rovte (Medvedje Brdo) in Hotedršica. Medtem ko je območje Hrušice iz občine Gorenji Logatec že sodilo pod občino Postojna, (pripadli sta ji tudi polovici občin Planina in Rakek, velik del katastrske občine Unec) in tudi še del Cerkniške občine, ki je segala do velikega Kožljeka.

Od tod dalje je razvidno, da so se občine na jugu nekdanjega Postojnskega okrajnega glavarstva precej povečale na račun ozemlja starotriške občine (Stari trg). Občine Št. Peter na Krasu (Pivka), Knežak in Ilirska Bistrica so se razširile proti vzhodu na Javornike in preko njih. Prav tako je nekaj ozemlja iz logaškega okraja pripadlo tudi občini Jablanica, kateri sta pripadli tudi naselji Zabiče in Podgraje (ki sta bili v času Avstro-Ogrske del okrajnega glavarstva Volosko, občina Jelšane).

Nekdanje meje med Kranjsko in Primorjem, tako na območju občine Jablanica kot tudi na območju ajdovske občine ni več zaslediti, saj so bile z ajdovsko občino združene občine Planina, Ustje in Šturje, (ki so bile nekdanj del sodnega okraja Vipava v okrajnem glavarstvu Postojna).

Občini Klana in Matulji sta nastali na ozemlju nekdanje občine Kastav, katere središče je prišlo v Kraljevino SHS. K občini Kastav je pred letom 1920 spadal tudi ozek pas ozemlja od Preluke do Kantride ob morju, ki je bil nato združen z južnim delom ozemlja nekdanjega Corpus separatuma Reke v občino Reka.

Reška pokrajina je leta 1924 nastala na območju nekdanjega okrajnega glavarstva Volosko. Vključevala je tudi južna dela logaškega in postojnskega okrajnega glavarstva – na tem delu so občine Prem, Knežak, Ilirska Bistrica ter večina ozemlja občine Jablanica.

Goriška pokrajina je v celoti obsegala dva nekdanja okrajna glavarstva (Tolmin in Gorica), poleg tega pa še severne dele nekdanjih okrajev Gradiška, Sežana (občina Komen), Postojna (občine: Št. Vid, Vipava, Col in vzhodni del občine Ajdovščina), Logatec (občini Idrija in Črni Vrh), ter ostanke kranjskega (občin Oslica in Sorica) in radovljiškega okrajnega glavarstva (občine Bohinjska Bistrica).

Tržaška pokrajina je obsegala Trst z okolico, južni del okrajnega glavarstva Gradiška (na zemljevidu Julijske krajine (slika 16) vidimo, da gre za območja občin Gradež, Štarancan, Ronke, Doberdob, Turjak, Škocijan, Št. Peter, Fojana, Tržič in deloma tudi Devin - Nabrežina), večji del okrajnega glavarstva Sežana, del okrajnega glavarstva Koper (občini Milje in Dolina). Tržaška pokrajina se je

na vzhodu raztezala vse preko osrednjega dela nekdanjega postojnskega okrajnega glavarstva, kjer so se nahajale občine Britof, Senožeče, Košana, Šmihel, Slavina, Hrenovice, Bukovje, Postojna in Št. Peter na Krasu. Zadnji dve občini sta vključevali tudi območje nekdanjega logaškega okrajnega glavarstva.

Puljska pokrajina je obsegala nekdanja okrajna glavarstva Pulj, Pazin, Poreč, Koper (razen občin Milje in Dolina) in Lošinj (brez Krka).

Videmska pokrajina je od nekdanjih avstrijskih ozemelj obsegala jugozahodni del okrajnega glavarstva Beljak (sodni okraj Trbiž, območje občin Trbiž in Naborjet), od okrajnega glavarstva Radovljica je dobila občino Bela Peč ter polovico občine Rateče, na jugovzhodu je obsegala še ozemlje nekdanje Gradiške (na zemljevidu Julijske krajine je to območje občin Št. Vid ob Teru, Višk, Ajel, Čamplung, Červinjan, Ruda in Oglej). Ozemlje Gradiške je bilo tako razdeljeno med tri italijanske pokrajine.

4 OBDOBJE OD LETA 1941 DO KONCA 2. SVETOVNE VOJNE

Dravska banovina je dočkala okupacijo leta 1941 upravno razdeljena na petindvajset okrajev. Okraji se niso vedno pokrivali z območji okrajnega sodišča, navadno smo imeli dva ali tudi več okrajnih sodišč za en upravni okraj. Leta 1939 je bil po površini najboljšežnejši okraj Kočevje (s 1.064.67 km²), po številu prebivalstva pa okraj Ptuj (z 69.081 prebivalci).¹⁶⁸

4.1 POSEGI V RAZMEJITEV IN UPRAVO NA OBMOČJU RAPALSKE MEJE V ČASU ITALIJANSKE IN NEMŠKE OKUPACIJE

Grafenauer piše, da je obdobje vojne, ko je Slovenijo okupiralo nemško, italijansko in madžarsko vojaštvo in ko se pričela izgrajevati tudi nova struktura oblasti, s stališča ugotavljanja teritorialno-organizacijske in systemsko-pravne ureditve na področju lokalne samouprave specifično obdobje. Na eni strani je okupator organiziral svojo »civilno oblast«, na drugi strani se je pričela izgrajevati tudi »oblastna« struktura v okviru narodnoosvobodilnega gibanja. V obeh primerih gre za vzpostavljanje organizacije oz. sistema v obdobju vojne, to je v posebnem obdobju in pod posebnimi, vojnimi pogoji; zaradi tega ureditev v obdobju vojne ne more dati posebno trdnih izhodišč za ureditev področja samoupravnih lokalnih skupnosti v mirnem času.¹⁶⁹

Dravska banovina je postala okupacijsko območje treh držav: Nemčije, Italije in Madžarske. Hitler je odločal o njenem razkosanju. Italija je dobila večino Dolenjske in Notranjsko, Madžarska Prekmurje, pod nemško okupacijsko oblast pa je spadalo območje Štajerske, severni del Dolenjske, Gorenjska, Mežiška dolina in občina Jezersko. Ozemlje jugoslovanskega dela Štajerske, razširjeno proti jugu (čez Savo) z okoli 90 kilometrov širokim in 10 do 15 km globokim pasom, je bilo oblikovano kot začasna pokrajinska enota Spodnja štajerska (*Untersteiermark*), sedež je imela najprej v Mariboru, kasneje v Gradcu). Severni

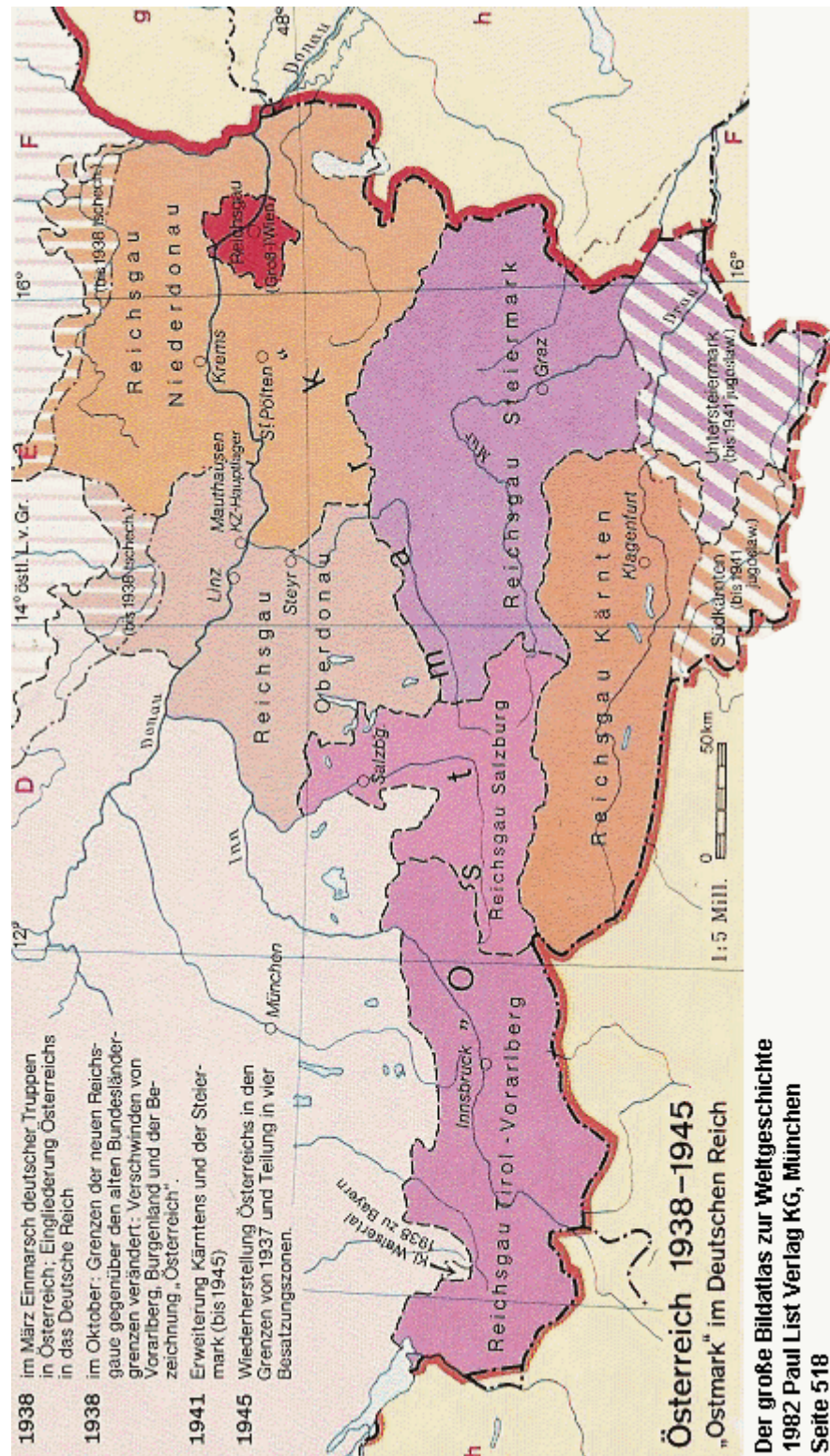
¹⁶⁸ Jože Žontar, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941«, *Arhivi* 26, št.1 (2003): 138.

¹⁶⁹ Grafenauer, 261.

del Kranjske (Gorenjske) z mejo ob Savi na najbolj južnem delu severno od Ljubljane pri Črnučah je postal začasna pokrajinska enota Spodnja Koroška s sedežem na Bledu (kasneje v Celovcu). V začetku januarja 1942 sta bili Mežiška dolina in občina Jezersko priključeni h Koroški, nekoliko kasneje je bil vpeljan za Spodnjo Koroško naziv *Oberkrainer* (Kranjska). Celotno navedeno območje (to je slovenska Štajerska, severni del Dolenjske, Gorenjska, Mežiška dolina in občina Jezersko), ki je obsegalo skupno 10.261 km² in je imelo (po podatkih štetja iz leta 1931) 798.700 prebivalcev, je postalo nemško okupacijsko območje. Nemci so torej to okupirano območje razdelili na dvoje okupacijskih enot, na Spodnjo Štajersko in na Spodnjo Koroško oziroma Kranjsko, ki sta ju upravljala šefa civilnih uprav – gaulajterja. Uporabili so okupacijsko upravno obliko (enako kot v Alzaciji in Loreni ter v Luksemburgu, ki naj bi omogočila čimprejšnjo priključitev teh ozemelj k rajhu). V ta namen so posebej na slovenskem Štajerskem tudi takoj pričeli z izseljevanjem, likvidacijskimi postopki, najrazličnejšimi raznarodovalnimi aktivnostmi. Šefa civilnih uprav, ki sta imela za posamezna upravna področja poverjenike in sta bila skoraj v vseh zadevah vezana neposredno na Hitlerja (oziroma na navodila Heinricha Himmlerja in Hermanna Göringa), sta dobila izredna pooblastila, pri čemer je bila njuna temeljna naloga, da uvedeta upravno-teritorialno organiziranost enako tisti, ki je bila v sosednjih avstrijskih pokrajinah. Odpravljeni so bili okraji in uvedena okrožja.¹⁷⁰ Na slovenskem Štajerskem je bilo pet podeželskih okrožij: Maribor podeželje, Ptuj, Celje, Trbovlje in Brežice in mestno okrožje Maribor; na Gorenjskem tri okrožja: Kranj, Radovljica, Kamnik. Dotedanji okraj Ljutomer je bil priključen k nemškemu okrožju Radgona, okraj Dravograd pa k okrožjema Wolfsberg in Velikovec na avstrijskem Koroškem. Šefa civilne uprave sta razpustila prejšnje jugoslovanske občinske odbore (na slovenskem Štajerskem 14. aprila, na Gorenjskem 25. junija 1941) ter v precej občinah že kmalu imenovala nove, svoje župane (to so bili predvsem nemški uradniki, ki so prišli iz Štajerske in Koroške ali domači »*volksdeutscherji*«), pri čemer je bila zlasti na Štajerskem redkost, da bi za županje imenovali Slovence. Jeseni 1941 so opravili večje združitve in razmejitve občin, ki jih je bilo nato na slovenskem Štajerskem 184, na Gorenjskem 70. Uradništvo je bilo v glavnem (mobilizirano) nemško. Vse šole so bile nemške, v njih je poučevalo 1200 učiteljev s Štajerske. Mnogo cerkva je bilo zaprtih (ker so skoraj vso duhovščino izselili). Okupator je zasedena območja upravljal neposredno s svojimi službami, v katere so le na nižjih ravneh vključevali Slovence.¹⁷¹

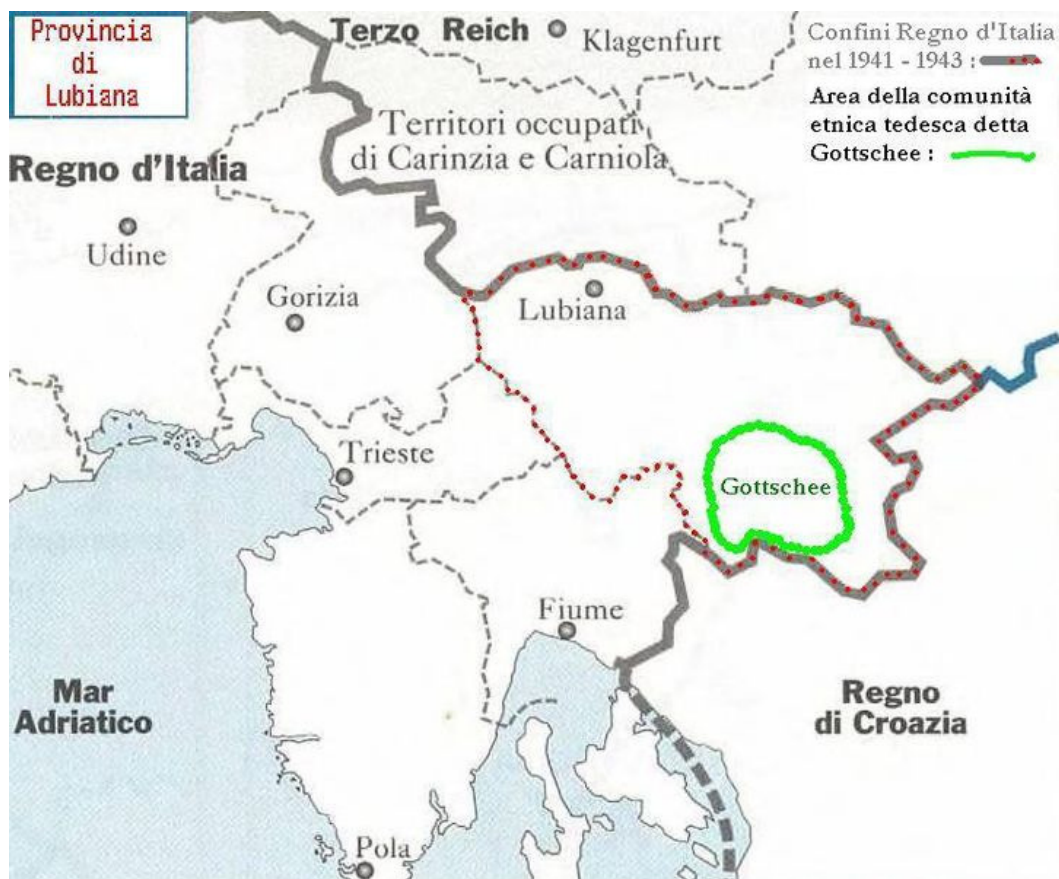
¹⁷⁰ Okraji so bili preoblikovani v okrožja julija in septembra 1941.

¹⁷¹ Grafenauer, 262; Jože Žontar, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941«, *Arhivi* 26, št. 1 (2003): 138.

Slika 17: Österreich 1938–1945, »Ostmark« im Deutschen Reich, ([http://forum.thiazi.net / showthread.php?t=37410](http://forum.thiazi.net/showthread.php?t=37410)).

Za italijanska zasedbena ozemlja, tj. Ljubljano in predele, ki so kasneje dobili ime Ljubljanska pokrajina oz. *Provincia di Lubiana* (večina Dolenjske, Notranjske in Ljubljana), s skupno 4.544 km² in 336.279 prebivalci, je demarkacijsko črto za nemško-italijansko mejo določila nemška vrhovna komanda¹⁷².

Slika 18: Ljubljanska pokrajina¹⁷³ (http://it.wikipedia.org/wiki/Provincia_di_Lubiana)

Od nekdanje tromeje na Peči do Žirov je meja ostala rapalska (sedaj je to bila meja med Italijo in nemškim okupacijskim območjem).

Južno od Žirov se je pod Vrsnikom odcepila proti vzhodu (proti Ljubljani) nova mejna črta med nemškim in italijanskim okupacijskim območjem, ki je tekla v smeri Brekovic, Opal, Račeve, Golega Vrha in Suhega dola. Potekala je nad Polhovim Gradcem, šla na Katarino in do Šentvida nad Ljubljano, mosta pri Črnučah, Zaloga pri Ljubljani in od tod na prve grebene nad Zalogom. Nadalje je potekala južno od Litije in južno od Save po dolenjskem gričevju, prek Krakovskega gozda do reke Krke in južno od Čateža prišla na Gorjance. Severno od te črte je bilo nemško, južno pa italijansko okupacijsko območje oz. t. i. Ljubljanska pokrajina, ki je bila ustanovljena in priključena h Kraljevini Italiji (v

¹⁷² V Berlinu 8. julija 1941 Italija in Nemčija podpišeta pogodbo o novi razmejitvi med državama na območju Slovenije.

¹⁷³ Meja je severno od Metlike nekoliko napačno zarisana. Pod Ljubljansko pokrajino je namreč sodila tudi občina Radatoviči, ki je bila že prej del Dravske banovine.

nasprotju z mednarodnim pravom) 3. maja 1941.¹⁷⁴ Italijanski okupator je zasedel in priključil k Italiji (v celoti ali deloma) 103 občine prejšnje Dravske banovine ter oblikoval mestno občino ljubljansko in pet okrajev (Ljubljana, Logatec, Novo mesto, Kočevje, Črnomelj) s 94 občinami.¹⁷⁵ Na čelu Ljubljanske pokrajine je bil visoki civilni komisar, ki je bil podrejen notranjemu ministrstvu v Rimu. Visokemu komisarju v pomoč je bil oblikovan sosvet (konzulta), ki ga je sestavljalo štirinajst predstavnikov »produktivnih skupin slovenskega prebivalstva«, to je predstavnikov političnega, kulturnega in gospodarskega življenja. Konzulta je imenoval Mussolini (imenovanje je opravil 27.5.1941, prvič se je sestala 4. 6. 1941), na upravljanje pokrajine je vplival le kratek čas, saj ga po izstopu nekaterih članov okupator ni več upošteval; novega, ki je bil imenovan maja 1943, visoki komisar sploh ni sklical. Večinoma je okupator ohranil upravni aparat (oddelke) dotedanje banovinske uprave s slovenskimi načelniki, vendar z dodanimi italijanskimi »strokovnjaki«. Pokrajina je bila razdeljena na okraje in občine. Ustanovljenih je bilo precej novih uradov z italijanskimi funkcionarji. Namesto prejšnjih sreskih načelnikov so bili nameščeni italijanski civilni okrajni komisarji oz. glavarji (*capitano distrettuale*). Razpuščena so bila občinska zastopstva, v občinah so bili še naprej slovenski župani. Visoki komisar je 24. 1. 1942 določil, da župane imenuje visoki komisar, da morajo priseči zvestobo italijanskemu kralju ter da jim bo v pomoč sosvet.¹⁷⁶

»Italijanske finančne straže so precej zrahljale nadzorovanje rapalske meje. Nemčija je na svoji strani, posebej po prvih partizanskih napadih, naredila nasprotno. Dala je do tal porušiti domačije in tudi gospodarska poslopja, ki so stala blizu mejne črte. Vz dolž meje je postavila žične ograje in minska polja, napravila preseke v gozdovih. Italija je »nenemški del« rapalske meje, ki je mejil na zasedeno slovensko ozemlje, še naprej nadzorovala.«¹⁷⁷

Od žirovske občine je meja odrezala še šest naselij (del Brekovic, Izgorje, del Opal, Podklanec, Ravne in Sovro).¹⁷⁸

Pavšič¹⁷⁹ piše, da je meja sprva prečkala cesto Logatec-Žiri v Logu, pri odcepu za Zavratac. Karabinjerji in finančni stražniki so se naselili pri Jureču, pozneje so si postavili barako. Po dogovoru so se Nemci 1. oktobra 1941 umaknili do Luke¹⁸⁰. Opisano je, da so Žiri najprej zasedli Italijani, ki so prišli v to veliko obmejno vas 11. aprila 1941, Nemci so namreč sprva prišli le do Trebije in šele čez nekaj dni tudi v Žiri. »Nekaj zaradi podedovanega gledanja na Italijane še iz avstrijskih časov, še bolj pa zaradi velenemške propagande so ljudje pričakovali boljši položaj pod Nemci in so si tako bolj želeli severnih gospodarjev kot pa življenja pod Italijani. (Tako je bilo tudi ponekod na Dolenjskem.) Nekateri

¹⁷⁴ Dekret o priključitvi k Italiji je bil objavljen 3. maja 1941 kot kraljev ukaz št. 291 o ustanovitvi Ljubljanske pokrajine (zakon je postal šele 27. 4. 1943). Ta ukaz vsebuje med drugim navedbo, da bo ureditev Ljubljanske pokrajine izpeljana na osnovi novih ukazov in bo imela zaradi strnjene slovenskega prebivalstva avtonomni značaj, ki bo upošteval etnične značilnosti prebivalstva, zemljepisno lego in posebne krajevne razmere.

¹⁷⁵ Grafenauer, 262.

¹⁷⁶ Prav tam, 263.

¹⁷⁷ Grafenauer, 262 in Pavšič, *Ob stari meji*, 23, 144.

¹⁷⁸ *Pozdravljeni, ljubitelji utrdb! Zemljevid meja, vojaških objektov in drugih znamenitosti na Žirovskem* (Žiri, 2007).

¹⁷⁹ Prav tam, 143–144.

¹⁸⁰ Gre za hišo Luke Jereba v Brekovicah.

veljaki iz Žirov, ki so bili navdušeni nad Nemci, so se že bali, da bodo Italijani ostali, zato so se podali na Trebijo k Nemcem s prošnjo, da naj vendar pridejo v Žiri. Celo peljali so jih v smeri proti Rovtam, do zaselka Log, kjer pelje pot v Zavratec. Do konca aprila so se Italijani tako ali tako morali umakniti iz Gorenjske zaradi razmejitve, ki jo je določil sam Hitler. Viden zunanji znak ustrahovanja je bila trda zapora meje proti Italiji, in to tako na delu bivše rapalske meje kot za novo razmejitveno črto med nemškim in italijanskim zasedenim ozemljem, ki je razdelila Dravsko banovino. Konec septembra 1941 so Nemci začeli vzpostavljati novo mejo. Prvega oktobra so se z Loga umaknili proti Žirem do Luke Jereba v Brekovcah; sprva je bilo predvideno, da se umaknejo za kakih 300 metrov še bolj proti Žirem, a Luka Jereb, njegov brat in Urban Mlakar so raje videli, da bi ostali pod Nemci in bi bili še naprej povezani z Žirmi. Veselje nad Nemci se je kmalu spremenilo v težko moro. Ljudje so se znašli v mejnem pasu, kjer so Nemci zaradi utrjevanja meje izvajali krut, neusmiljen vojni zakon: podrli so hiše in gospodarska poslopja. To je doletelo tudi Lukova brata, z družinama sta se morala preseliti v Žiri. Lukova hiša je ostala, a samo zato, ker je stala tik ob glavni cesti; tam je bila namreč rampa, vanjo so se naselili nemški policisti oziroma orožniki.«

Pavšič¹⁸¹ v nadaljevanju še natančneje definira mejo na Žirovskem, in sicer navaja:

»Nova meja med Italijani in Nemci je od Lukota tekla po Martinjski grapi vzhodno proti Žirovskemu vrhu in obšla Opale, ki so pripadle Italiji, Martinji Vrh pa je bil že na nemški strani. Domačija pri Kendu je ostala na italijanski strani, enako Laznar, Kožuh in Kremžar – vsi so prišli pod Italijane, medtem ko sta Bertel in Sedej ostala pod Nemci. /.../ Meja na zahod je pa šla od Lukota čez travnik in čez Soro v breg proti Gorenjemu Vrsniku (v Italiji); tu se je blizu nekdanje jugoslovanske karavle pri glavnem mejniku 40 spojila z nekdanjo rapalsko mejo in tu tvorila nekakšno novo tromejo. Jugoslovanska karavla in domačiji na Pesku in pri Plesku – vse to je ostalo na nemški strani. Nemci so kmalu začeli »izgrajevati« obmejni pas, ki je bil širok do 50 metrov, pač odvisno od zemljišča. Podrli so vsa poslopja, ki so stala preblizu meje, napravili so široke preseke v gozdovih in posekali tudi grmovje. Delovno silo so dobivali v Žireh in okolici.«

4.2 KAPITULACIJA ITALIJE

Po kapitulaciji Italije 8. 9. 1943 je Ljubljanska pokrajina (*Laibacher provinz*) postala del operacijske cone Jadransko Primorje s sedežem v Trstu. V to cono so sodile tudi pokrajine Trst, Videm, Gorica, Istra in Reka. To ozemlje je bilo še naprej del Kraljevine Italije, čeprav so v praksi sprejemali tudi ukrepe, ki so kazali na težnjo po vključevanju v nemški rajh. Pokrajinsko upravo v Ljubljanski pokrajini je vodil načelnik (od 22. 9. 1943) general Leon Rupnik. Ostala je dotedanja razdelitev pokrajine na okraje in občine, v katerih je bilo slovensko uradništvo. Celotno operacijsko cono je upravljal koroški gauleiter Friedrich Rainer.¹⁸²

¹⁸¹ Pavšič, *Ob stari meji*, 145.

¹⁸² Pavšič, *Ob stari meji*, 264; *Slovenska kronika XX. stoletja 1941–1945* (Ljubljana, 1997), 56.

4.3 POSEGI V TERITORIJO IN UPRAVO S STRANI NOVE JUGOSLOVANSKE OBLASTI MED VOJNO

Formalne zasnove upravnoteritorialnih oblik, ki so se razvile med drugo svetovno vojno, segajo v februar 1942, ko so bili sprejeti Fočanski predpisi¹⁸³. Po njihovih določilih so na osvobojenih ozemljih, na katerih so odpravili dotedanje lokalne organe oblasti, kot (sprva začasne) organe nove oblasti ustanavljali narodnoosvobodilne odbore (NOO). Njihova teritorialna območja so bile vasi, občine in okraji. Naloge NOO so vse do volitev opravljali odbori OF. Njihova geografska območja, ki se niso pokrivala z upravnoteritorialnimi območji okupacijskih oblasti in so se zlasti na najnižji ravni ves čas vojne spreminjala, so bila vasi, zaselki, rajoni oz. kraji, okrožja in pokrajine.¹⁸⁴

Za Žiri najdemo podatek, da so Žirovci 23. oktobra 1943, to je še istega dne, ko so se Nemci umaknili iz Žirov, ustanovili NOO, ki je bil prvi te vrste na Gorenjskem.¹⁸⁵

Proces graditve t. i. ljudske oblasti je pospešeno stekel po kapitulaciji Italije, zlasti še po drugem zasedanju Avnoja in prvem zasedanju SNOS-a v Črnomlju februarja 1944. Potekal je v najtesnejši povezavi z uveljavljanjem slovenske državnosti ter je bil na nižji ravni odvisen od razširjenosti organizacij OF in obstoja ozemelj, ki so jih nadzorovale partizanske enote. Mejniki v načrtnejši vzpostavitvi ljudske oblasti je bilo prvo zasedanje SNOS, takšna usmeritev je bila predvsem posledica pričakovanega skorajšnjega konca vojne. Hoteli so zavarovati že doseženo in nadalje okrepiti pozicije partizanskega gibanja pod komunističnim vodstvom, katerega cilj je bil prevzem oblasti. Med ukrepe za zavarovanje teh pozicij je sodila tudi pospešena graditev t. i. ljudske oblasti po drugem zasedanju Avnoja. Leta 1944 se je gibanje vse bolj hotelo uveljaviti tudi kot učinkovita oblast.¹⁸⁶

Na podlagi sklepa prvega zasedanja SNOS-a je njegovo predsedstvo marca 1944 razpisalo volitve v krajevne, okrajne in okrožne NOO po načelih tajnosti in splošne volilne pravice. Izvoljeni odbori so združevali tako uredbodajno kot izvršno oblast. Kljub temu so temeljni organi oblasti do konca vojne po večini ostali odbori OF. Volitve NOO so potekale od marca pa vse do konca leta 1944. Volitve so bile izvedene v petih slovenskih pokrajinah, razen na Koroškem in v Prekmurju. Partizansko vodstvo je vztrajalo naj bodo volitve povsod, kjer je le mogoče in naj bo volilna udeležba visoka, kar bo pokazalo privrženost prebivalstva programu OF. Vendar so pri sestavljanju volilnih imenikov poskrbeli, da v njih ni bilo izrazitih nasprotnikov NOG; volilno pravico so odrekli od 5 do 15 odstotkom prebivalstva.¹⁸⁷ Volitve so potekale v 23 okrožjih OF. Zajele so celotno Primorsko in Beneško Slovenijo, ne pa tudi Trsta. Samo na Primorskem so zaradi morebitne zavezniške zasedbe izvolili tudi pokrajinski NOO.¹⁸⁸ V Žireh so volitve izvedli novembra 1944. Volivci krajevnih odborov so

¹⁸³ Fočanske predpise je izdal Vrhovni štab, napisal Moša Pijade.

¹⁸⁴ Janez Kopač, »Kraji in občine kot upravnoteritorialne enote 1945–1955«, *Arhivi* 28, št. 2 (2005): 206.

¹⁸⁵ Miha Naglič, »Kam sodijo Žiri?« (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TD3J49KQ>).

¹⁸⁶ SNZ 1, 743–744.

¹⁸⁷ SNZ 1, 723.

¹⁸⁸ SNZ 1, 747.

izvolili okrajne skupščine, te pa izvršilni odbor. Krajevni NOO s področja Žirov so spadali pod okrajni NOO Logatec.¹⁸⁹

21. maja 1944 je začel veljati odlok predsedstva SNOS, ki je območja lokalnih organov oblasti: kraje, okraje in okrožja opredelil kot osnovne enote. Kraje so predstavljali naselja, vasi, trgi in mesta. Dovoljeno je bilo v kraj združiti dvoje ali več naselij, pri tem je bilo potrebno upoštevati tudi želje prebivalstva in možnost udeležbe prebivalstva v javnem državnem življenju.¹⁹⁰

5 UPRAVNO-TERITORIALNA RAZDELITEV PO KONCU DRUGE SVETOVNE VOJNE NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE

Na lokalni ravni so novo oblast utrdili z volitvami v NOO; izvedli so jih še na ozemlju, ki je bilo do osvoboditve pod nadzorom okupatorja (v Ljubljani so bile volitve 29. julija 1945). Z volitvami je bila dograjena shema ljudske oblasti, ki je na osvobojenem ozemlju nastajala že med vojno. Lokalni organi oblasti so bili samo operativni izvrševalci navodil, ki so nastajala v višjih forumih, na oblikovanje politične usmeritve pa niso imeli nikakršnega vpliva. Vodstvo KP je bilo zadovoljno, ker je politični sistem vse bolj deloval po njegovih načrtih.¹⁹¹

Nove razmere po osvoboditvi so zahtevale reorganizacijo krajevnih NOO in novo teritorialno razdelitev. Tako so bile 12. avgusta volitve v nove krajevne NOO. Naloge krajevnih NOO so bile predvsem obnova, preskrba prebivalstva in vojske, normaliziranje življenja ter utrjevanje dosežkov NOB. Konec avgusta 1945 so bili v okraj Škofja Loka vključeni tudi krajevni NOO z območja Žirov (Žiri, Stara vas, Dobračeva, Ledinica in Nova vas), ki so dotlej spadali pod Logatec.¹⁹²

Zakon o upravni razdelitvi federalne Slovenije septembra 1945 je določal, da je ozemlje Slovenije razdeljeno na 5 okrožij. Na okraje (Maribor, Celje, Ljubljana kot okrožno mesto) in kraje. Okrožno mesto Ljubljana je bilo razdeljeno na 10 mestnih četrti, druga okrožja so bila razdeljena na okraje (28) in kraje (1583).

Slovenija je bila sept. 1945 upravno-teritorialno razdeljena na:

okrožno mesto Ljubljana – z mestnimi četrtmi (10): Center, Tabor, Rakovnik, Moste, Vič, Bežigrad, Šiška, Polje, Ježica, Št. Vid;

celjsko okrožje – z okraji (7): Celje mesto, Celje-okolica, Gornji grad, Slovenske Konjice, Šmarje pri Jelšah, Šoštanj, Trbovlje; v vseh krajih je bilo skupaj 286 krajev;

ljubljsko okrožje – z okraji (7): Grosuplje, Jesenice, Kamnik, Kranj, Ljubljana-okolica, Rakek, Škofja Loka; v vseh okrajih je bilo 339 krajev.

mariborsko okrožje – z okraji (9): Dolnja Lendava, Ljutomer, Maribor – mesto, Maribor – desni breg, Maribor – levi breg, Murska sobota, Prevalje, Ptuj, Radgona; v vseh okrajih je bilo skupaj 522 krajev;

¹⁸⁹ Saša Jereb, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-442MJHXM/>).

¹⁹⁰ Janez Kopač, »Kraji in občine kot upravnoteritorialne enote 1945–1955«, *Arhivi* 30, št. 2 (2007), 206.

¹⁹¹ SNZ 2, 833.

¹⁹² Saša Jereb, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, 171.

novomeško okrožje – z okraji (5): Črnomelj, Kočevje, Krško, Novo mesto, Trebnje; v vseh okrajih je bilo skupaj 436 krajev.¹⁹³

Zakon sprejet septembra 1945 je doživel spremembe že v marcu 1946. Pri tem ni prišlo do sprememb pri okrožjih, ki jih je bilo še naprej 5, odpravljene so bile nekatere spremembe pri okrajih, katerih skupno število je bilo 27 – to je eden manj kot v letu 1945.¹⁹⁴

Na podlagi zakona z dne 14. februarja 1946 so se krajevni NOO preimenovali v krajevne ljudske odbore (KLO oz. LO). Položaj, organizacija in funkcije LO so bili urejeni enotno za vso Jugoslavijo v ustavi FLRJ, ustavi LRS 1946 ter v Splošnih zakonih o LO z dne 24. 5. 1946 in 6. 6. 1949. Status kraja so določili vasem in manjšim mestom; to se je kazalo tudi v izenačenih pristojnostih. LO so volili državljani za dobo dveh let. Iz svoje sredine so LO volili izvršilni odbor, ki so ga sestavljali predsednik, podpredsednik, tajnik in člani. Bilo je več vrst LO, in sicer: okrajni (OLO) do leta 1963, mestni (MLO) do 1955 in krajevni (KLO) do leta 1952. Dejansko so bili KLO le izvrševalci posameznih nalog OLO.¹⁹⁵

Po Zakonu o upravni razdelitvi LRS dne 2. april 1946¹⁹⁶ je bilo ozemlje LRS razdeljeno na okrožja, okraje in kraje. Kraj Žiri je bil eden izmed dvanajstih krajev okraja Škofja Loka, ki je bil del ljubljanskega okrožja. Po tem zakonu je bilo v okviru KLO Žiri 8 katastrskih občin. Določila odloženega aprilskega zakona je v glavnem povzel zakon sprejet 10. septembra 1946. Kraji kot lokalne enote so bili razvrščeni v okviru okrajev in okrožij ter geografsko opredeljeni s katastrskimi občinami in naselji. Število krajev se je zmanjšalo. Zakon je pooblašal LRS, da s posebnimi uredbami izvede preimenovanje naselij in krajev na predlog in da predpiše novo ureditev katastrskih občin. KLO Žiri je še vedno spadal pod OLO Škofja Loka, ki je tedaj razpadel na 27 KLO, a je ostal del ljubljanskega okrožja. Iz KLO Žiri je izpadla katastrska občina Dole (odslej je spadala pod Idrijo). Do naslednje večje upravne spremembe je prišlo 23. februarja 1948, ko je bil ukinjen okraj v Škofji Loki in prenesen v Kranj.¹⁹⁷

Od marca do oktobra 1949 je bila Slovenija razdeljena na: Glavno mesto Ljubljana, na Primorsko oblast (priključeno ozemlje Slovenskega primorja, še brez »Koprskega«), ter na okraje in kraje.

Od oktobra 1949 do januarja 1951 je bila Slovenija razdeljena na glavno mesto Ljubljana, na Goriško oblast (po preimenovanju Primorske oblasti) in na novo še na: ljubljansko in mariborsko oblast, znotraj še na okraje in na mesta (Celje, Maribor, od 1950 tudi mesti Jesenice in Kranj), na mestne rajone, kraje.¹⁹⁸

Oktober 1952 se je k Žirem priključila še KO Vrh, ki je vključevala del naselja Hleviša in del naselja Vrh sv. Treh kraljev.

¹⁹³ Grafenauer, 271–272.

¹⁹⁴ Prav tam, 272.

¹⁹⁵ Saša Jereb, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, 171–172.

¹⁹⁶ Po tem zakonu so prvič po drugi svetovni vojni v kraje združevali katastrske občine ali dele letih; kraje so združevali v naselja. Izvajanje tega zakona je bilo že 21. junija za nedoločen čas odloženo.

¹⁹⁷ Saša Jereb, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, 173–174.

¹⁹⁸ Peter Cerovac, »Upravno-teritorialno oblikovanje SR Slovenije z upravno-teritorialnimi enotami 1945–1964«, *Prikazi in študije* 10, št. 7–8 (1964): 19. (dalje: Peter Cerovac)

Aprila 1952 so ozemlje LRS razdelili na mesta, okraje in občine. S tem zakonom so bili KLO odpravljeni in nadomeščeni z občinami. KLO Žiri se je preimenoval v Občinski ljudski odbor Žiri (ObLO); do leta 1963. Z zakonom o ObLO iz leta 1952 se je začel proces prenašanja pristojnosti od višjih organov na občinske LO, ki so bili v tem letu izvoljeni. ObLO so imeli pravico izdajati samostojne predpise, predvsem urejati gospodarske, komunalne, kulturne in socialne zadeve občine.¹⁹⁹

Proti koncu petdesetih let so ukinjali okraje in so krajevne občine združevali v komune. Navajali so, da »osnovne upravno-teritorialne enote ne more več predstavljati eno ali več naselij, temveč le večje področje, na katerega bi se z odmiranjem državne oblasti lahko prenašale najbolj zapletene gospodarske in družbene funkcije« – tem novim enotam tudi bolj ustreza naziv občina in ne kraj.²⁰⁰ Od leta 1952 do 1955 je bilo slovensko ozemlje razdeljeno na mesta, okraje in občine. Okrajev je bilo 19; s priključitvijo ozemlja okraja Koper (obsegal je 9 občin: Dekani, Izola, Koper mesto, Koper okolica, Marezige, Piran, Portorož, Sečovelje in Šmarje; od teh so bile tri mestne občine: Izola, Koper, Piran)²⁰¹ je bilo od 4. 10. 1954 dalje 20 okrajev.²⁰² Od leta 1952 do 1955 so bili izvedeni nekateri upravno-teritorialni popravki v okraju Kranj pri občinah Gorenja vas, Zminec in Poljane; v okraju Ljubljana pri občinah Rovte in Vrhnika; v okraju Postojna pri občinah Postojna in Pivka...²⁰³ Cerovac piše, da naj bi bilo v obdobju 1952–55 rešeno tudi vprašanje naselij in njihove numeracije, ker so med okupacijo Nemci spreminjali numeracijo; na Primorskem so jo Italijani že pred vojno uredili po svojih interesih.²⁰⁴ Žirovci so se prvič lahko sami odločili leta 1959, ko so se odločili za Logatec.

Za obdobje od 1955 do 1964 so izpostavljali novo ureditev na občine in okraje (kot skupnost občin). V ta namen je potekalo združevanje prejšnjih enot. Mesta so bila le še sestavni del občine.²⁰⁵ Odpravili so okraje Postojna, Tolmin,... oz. jih priključili k drugim okrajem. Okraj Postojna z večjim delom k okraju Koper, z manjšim delom v okraj Ljubljana.²⁰⁶

Z novo ustavo 1963 se namesto krajevnih odborov organizirajo krajevne skupnosti.²⁰⁷

Žiri so bile v šestdesetih letih krajevna skupnost (KS) v občini Logatec. Od 1. januarja 1970 so z referendumom prišle v loško občino.²⁰⁸

Na začetku šestdesetih let so zaradi uničenja nekatere katastrske dokumentacije med vojno ponekod opravljali nove izmere in dodatno korigirali italijanske obmejne katastrske občine.²⁰⁹

¹⁹⁹ Saša Jereb, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, 171–174.

²⁰⁰ Peter Cerovac, 30.

²⁰¹ Prav tam, 33.

²⁰² Prav tam, 31.

²⁰³ Prav tam, 32.

²⁰⁴ Prav tam, 33.

²⁰⁵ Prav tam, 34.

²⁰⁶ Prav tam.

²⁰⁷ Prav tam, 44.

²⁰⁸ Miha Naglič, »Kam sodijo Žiri?« (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TD3J49KQ>).

²⁰⁹ Peter Cerovac, 44.

5.1 REŠEVANJE MEJNEGA VPRAŠANJA Z ITALIJO PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

Po tem, ko je jugoslovanska armada zavzela območje Julijske krajine, je bila 1. maja 1945 uveljavljena začasna jugoslovanska uprava. 6. maja je Pokrajinski narodnoosvobodilni odbor za Slovensko primorje in Trst (PNOO) sprejel novo upravno razdelitev: ves teritorij je bil razdeljen na Tržaško okrožje (9 okrajev) in Goriško okrožje (15 okrajev) ter avtonomno mesto Trst²¹⁰, ki se je delilo v pet rajonskih in en okrajni NOO.²¹¹ 12. junija so se jugoslovanske enote umaknile iz cone A Julijske krajine²¹².

12. junija 1945²¹³ je bila Julijska krajina razdeljena po t. i. morganovi liniji na cono A (zavezniška vojaška uprava) in cono B (vojaška uprava Jugoslovanske armade). Ta uprava je trajala vse do uveljavitve mirovne pogodbe 15. septembra 1947. Območje obeh okrožij se je zelo spremenilo, zaradi priključitve njunih delov v Cono B, se je število krajev zmanjšalo. Cono A so sestavljali: Tržaško okrožje, ki se je zmanjšalo na 4 okraje, goriško okrožje na 9 okrajev, kot tretja upravna enota je ostalo mesto Trst. ZVU je sprva nameravala vzpostaviti upravljanje prek domačih organov uprave. Toda na slovenskih območjih organov stare uprave ni bilo, saj so se skoraj vsi italijanski uradniki odselili že pred koncem vojne. Ker pa ni hotela prevzeti organov ljudske oblasti, je 11. avgusta 1945 uvedla neposredno upravo. S tem ukazom je cono A tudi razdelila na Tržaško in Goriško okrožje in občino Pulj. PNOO za Slovensko primorje in Trst je izgubil zakonodajno vlogo, izvršilno funkcijo je ohranil le na območjih, na katerih niso mogli vzpostaviti anglo-ameriške oblasti; zlasti na področju šolstva, kot vzporedna oblast, ki jo je priznaval del prebivalstva.²¹⁴ Na območju cone B se je konec junija v Postojni ustanovilo poverjeništvo PNOO za Slovensko primorje in Trst, ki se je začetek junija 1945 preselilo v Ajdovščino. PPNOO je v cono B vodil upravo Vzhodnoprimorskega okrožja, ki je imelo 11 (oz. 8) okrajev: Tolmin, Cerčno, Idrija, Grgar, Črniče, Ajdovščina, Postojna, Ilirska Bistrica, Hrpelje-Kozina, Koper, Piran. V obeh conah je bilo okoli 460 krajev, od teh 255 v cono A (95 v Tržaškem in 160 v Goriškem okrožju) in 207 v Cono B. Jeseni 1946 se je zaradi komasacije število krajev v Goriškem okrožju zmanjšalo na 94. Upravna razdelitev cone B Julijske krajine na okraje je izvirala še iz obdobja NOB. V nekaterih okrajih se je obseg ohranil skoraj v celoti tudi po osvoboditvi, v drugih npr. v koprskem okraju in okraju Idrija-Cerčno pa le v osnovah.²¹⁵ Z

²¹⁰ SNZ 2, 915.

²¹¹ Metka Gombač, »Poverjeništvo Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945-1947«, *Kronika* 37, (1989): 116. (dalje: Metka Gombač)

²¹² SNZ 2, 915.

²¹³ Na podlagi sporazuma v Beogradu junija 1945 so se jugoslovanske enote 12. 6. 1945 umaknile iz zahodnega dela Julijske krajine na območje vzhodno od Morganove črte, ki je tekla od Debelega rtiča čez Kras, Vipavsko dolino, Banjško in Trnovsko planoto ter vzhodno od Kobarida in Bovca. Posamezna odprta vprašanja je rešil sporazum, sklenjen 20. 6. 1945 v Devinu. Z njim so mdr. določili, da izraz Julijska krajina obsega italijanske pokrajine Gorico, Trst, Reko (Kvarner) in Pulj iz leta 1939 in da se deli na cono A in B. (SNZ 2, 910)

²¹⁴ SNZ 2, 917.

²¹⁵ Prav tam.

vzpostavitev demarkacijske črte je bilo prizadeto tudi gospodarstvo, saj je bilo ozemlje odtrgano od centrov Trsta in Gorice.²¹⁶

Pavšič piše, da so prebivalci cone B, zaradi še nerešenega vprašanja o pripadnosti ozemlja, dejansko in pravno, še vedno ostali italijanski državljani. »Jugoslovanske oblasti so se sicer nekoliko ozirale na domače in mednarodno javno mnenje in svoje nepriljubljene preveč revolucionarne gospodarske in politične prijeme nekoliko omiljevale, vendar je nekaj ljudi zapustilo cono B, in tudi tisti del cone A, ki je pozneje prišel pod Jugoslavijo. Demarkacijska morganova črta med področjema A in B na Primorskem je kruto omejila gibanje ljudi, saj je jugoslovanska stran na meji med conama izvajala zelo oster carinski, predvsem politični nadzor. Na kratko: osvobojeni Primorci od Drežnice do Kopa in Jelšan smo se v coni B zaradi starih in novih meja počutili kot nekakšni čudni »ujetniki«. /.../ dobro smo čutili, da vse nadzirata vsemogočna Ozna in KP s svojimi privrženci«. ²¹⁷

Februarja 1947 je bila podpisana mirovna pogodba z Italijo, veljati je začela 15. septembra. Odpravila je delitev Julijske krajine na zasedbeni coni. Mejo med Italijo in Jugoslavijo so določili po francoskem predlogu. Jugoslaviji je pripadlo območje vzhodno od francoskega predloga mejne črte, območje zahodno od nje je bilo razdeljeno na dva dela, ki ju je ločevala črta vzdolž izliva Timava v morje. Severni del je ostal Italiji, na južnem delu (območje tržaškega zaledja in severozahodne Istre) pa so ustanovili Svobodno tržaško ozemlje, razdeljeno na coni A in B. Jugoslavija je dobila celotno cono B Julijske krajine, iz cone A: Kras, del Vipavske doline do Gorice, Soško dolino Bovca in Predila, Brda in Breginjski kot. Še pred tem so konec leta 1946 pripravili nov načrt za ozemlje, ki bo priključeno k FLRJ (navodila vlade LRS). Osnovno napotilo je bilo, da morajo novi KLO predstavljati zaključene osnovne gospodarske enote, ki bodo sposobne samostojnega gospodarskega življenja in razvoja. Po določbah pariške mirovne konference je bilo določeno, da se bo od 8 okrajnih NOO, 7 v celoti priključilo, in sicer: Tolmin, Grgar, Idrija, Vipava, Postojna, Ilirska Bistrica in Hrpelje-Kozina, od okraja Koper pa le majhen vzhodni del. Iz območja cone A v celoti 4 okraji NOO: Bovec, Kobarid, Kanal, Komen, večina treh okrajev NOO Brda, Miren, Sežana; od mestnega NOO Gorica le 7 okoliških KNOO. Za celoten teritorij Slovenskega primorja, ki je bil določen, da pride v okvir FLRJ, so načrtovali 6 okrajev: Tolmin, Gorica (sedež okraja je bil predviden v Šempetru ali Solkanu), Sežana, Ilirska Bistrica, Postojna, Idrija. Konec marca 1947 je uprava PPNNO prenehala z delom; delovanje se je preneslo na okrajne izvršilne ljudske odbore. Upravna razdelitev LRS je bila dokončno uzakonjena z Zakonom o upravni razdelitvi LRS 23. 2. 1948. V Slovenskem primorju je ostalo 6 okrajev, storjeni so bili manjši popravki KLO, povečal se je okraj Postojna, ki so mu priključili ozemlje okraja Rakek (k okraju Postojna je bil priključen okraj Rakek z večjim delom; manjši del Rakeka je bil vključen k okrajema Ljubljana okolica in Idrija).²¹⁸

²¹⁶ SNZ 2, 119.

²¹⁷ Tomaž Pavšič, *Ob stari meji* (Idrija, 2006), 111–112.

²¹⁸ SNZ 2, 912; Božo Repe, *Naša doba, Oris zgodovine 20. stoletja* (Ljubljana, 1997), 253; Peter Cerovac, 15; Metka Gombač: 121–122.

Območje od Devina do Novigrada je postalo Svobodno tržaško ozemlje (STO), razdeljeno na Cono A STO (anglo-ameriška vojaška uprava/ZVU) in Cono B STO (z jugoslovansko vojaško upravo/VUJA).

Cona A je obsegala: mesto Trst ter občine Devin-Nabrežina, Zgonik, Repentabor, Dolina, Milje. Cona B: Istrsko okrožje z okrajema Koper in Buje. Oktobra 1954 je bil podpisan londonski sporazum (Memorandum ali Spomenica o soglasju), z njim so Svobodno tržaško ozemlje ukinili, njegov teritorij pa razdelili med Italijo in Jugoslavijo. Cona A (Trst z okolico) je pripadla Italiji. Na severu malce razširjena cona B (z nekaj popravki v jugoslovansko korist: Škofije in nekaj manjših krajev nad Ankaranom) je prešla pod suverenost Jugoslavije, znotraj nje je koprski okraj pripadel Sloveniji, bujski Hrvaški. Slovenija je dobila izhod na morje. Dokončno sta meje obe državi potrdili z osimskimi sporazumi 10. novembra 1975. Po osamosvojitvi Slovenije sta obe državi julija 1992 izmenjali diplomatski noti o tem, da je Slovenija pravno nasledila 49 mednarodnih sporazumov (med njimi tudi osimskega), ki jih je Italija sklenila z bivšo Jugoslavijo. Italija je z objavo seznama sporazumov v Uradnem listu 8. 9. 1992 priznala sukcesijo teh sporazumov.²¹⁹

5.2 OKRAJI NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE (LETA 1954)

V nadaljevanju diplomskega dela bomo iz Krajevnega leksikona Ljudske republike Slovenije izpisali okraje in občine na območju nekdanje rapalske meje. Zanimalo nas bo, kako so se okraji oblikovali, kakšna je bila njihova razmejitev in morebitne mejne spremembe.

5.2.1 Okraj Radovljica

Okraj Radovljica je obsegal 13 upravnih občin s 129 naselji. Pred vojno je bilo v okraju 18 občin s površino 1.014 km² in 36.322 prebivalci (1931). Po vojni je bil sedež okraja na Jesenicah in po upravni razdelitvi z dne 8. sept. 1945 je bil okraj razdeljen na 41 krajevnih ljudskih odborov in imel površino 1.014 km². Po upravni razdelitvi z dne 14. sept. 1946 je imel okraj 30, po upravni razdelitvi z dne 23. feb. 1948 pa 29 krajevnih ljudskih odborov in 42.934 prebivalcev na površini 1.014 km². Upravna razdelitev z dne 21. junija 1950 je razglasila mesto Jesenice za samostojno, iz okraja izločeno mesto in sedež ostalega dela okraja premestila v Radovljico. Upravna razdelitev z dne 9. aprila 1952 je zopet vključila mesto Jesenice v okraj s sedežem v Radovljici. Površina okraja (1954) je bila 1.014 km² v 52 katastrskih občinah.

Okraj Radovljica je obsegal občine Begunje na Gorenjskem, Bled, Bohinjska Bistrica, Črnivec, Dovje-Mojstrana, Gorje, Jesenice, Kranjska Gora, Kropa, Podnart, Radovljica, Srednja vas v Bohinju in Žirovnica.

Na območju okraja Radovljica sta nastali občini Jesenice in Radovljica.²²⁰

²¹⁹ Slovenska kronika XX. stoletja, 160; Darja Mihelič, »Slovensko-hrvaški odnosi in ribolovne pristojnosti nad Piranskim zalivom v preteklosti«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008): 334–335; Božo Repe, *Naša doba, Oris zgodovine 20. stoletja* (Ljubljana, 1997), 253.

²²⁰ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 217–218.

5.2.2 Okraj Kranj

Okraj Kranj je obsegal 22 upravnih občin s 364 naselij. Pred vojno je bilo ozemlje okraja Kranj razdeljeno na okraj Kranj s 17 občinami in okraj Škofja Loka z 11 občinami, poleg tega je spadal del okraja, in sicer občina Žiri, v predvojni okraj Logatec. Za pravilno primerjavo s stanjem leta 1954 moramo zato upoštevati celotno površino, ki je obsegala skupaj z 29 občinami 1.140 km². Po vojni je upravna razdelitev z dne 8. sept. 1945 določila v okraju Kranj 46 krajevnih ljudskih odborov, v okraju Škofja Loka 44 in v okraju Rakek 1, torej skupaj 91 krajevnih ljudskih odborov. Pri upravni razdelitvi z dne 14. sept. 1946 se je v tedanjih okrajih zmanjšalo število krajevnih ljudskih odborov, in sicer v okraju Kranj na 31 in v okraju Škofja Loka na 27, tako da jih je bilo, še z enim krajevnim ljudskim odborom iz okraja Rakek, skupaj 59. Upravna razdelitev z dne 23. feb. 1948 je odpravila okraja Škofja Loka in Rakek. Okraj Kranj je bil povečan s prejšnjim okrajem Škofja Loka in delom okraja Rakek ter je štel 58 krajevnih ljudskih odborov s površino 1.121 km² in 75.373 prebivalci ob popisu leta 1948. Upravna razdelitev z dne 15. okt. 1949 je zmanjšala število krajevnih ljudskih odborov na 53. Upravna razdelitev z dne 21. junija 1950 je razglasila mesto Kranj za samostojno mesto, iz ostalega dela je ustanovila nov okraj Kranj okolica z 52 krajevnimi ljudskimi odbori. Upravna razdelitev z dne 29. aprila 1952 je spet vključila mesto Kranj v okraj.²²¹

Okraj Kranj je obsegal občine Besnica, Cerklje, **Gorenja vas**, Goriče, Jezersko, Kranj, Mavčiče, Naklo, Poljane, Preddvor, Predoslje, Selca, Smlednik, **Sovodenj**, Šenčur, Škofja Loka, Tržič, **Zali log**, Zminec, Žabnica, Železniki, **Žiri**.²²²

Občino Gorenja vas sestavljajo naselja:²²³

- Bačne
- Brebovnica
- Čabrače
- Davča (del)
- Debeni
- Dobravšce
- Dolenja Dobrava
- Dolge njive
- Fužine
- Gorenja Dobrava
- Gorenja vas (Gorenja vas, Sestranska vas, Trata)
- Goli vrh (Goli vrh, Suhi dol)
- Hlavče njive
- Hotavlje
- Kopačnica
- Kladje

²²¹ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 77.

²²² Prav tam, 78.

²²³ Prav tam, 80–81.

- Krnice pri Novakih
- Lajše
- Laze
- Leskoviča
- Lučine
- Podgora
- Prelesje
- Robidnica
- Srednje Brdo
- Studor
- Suša
- Todraž
- Trebija
- Volaka
- Zadobje
- Žirovski vrh Sv. Antona
- Žirovski vrh Sv. Urbana

Občino Sovodenj sestavljajo naselja:²²⁴

- Hobovše pri Stari Oselici
- Javorjev dol
- Koprivnik (del)
- Laniše
- Nova Oselica
- Podjelovo Brdo
- Sovodenj
- Stara Oselica.

Občino Zali Log sestavljajo naselja:²²⁵

- Davča (del)
- Osojnik
- Podporezen
- Potok
- Ravne
- Spodnja Sorica
- Spodnje Danje
- Torke
- Zabrd
- Zala
- Zali log
- Zgornja Sorica
- Zgornje Danje.

²²⁴ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana 1954), 85.

²²⁵ Prav tam, 87.

Občino Žiri sestavljajo naselja:²²⁶

- Brekovice
- Breznica
- Dobračeva
- Goropeke
- Izgorje
- Jarčja dolina
- Koprivnik (del)
- Lavrovec (del)
- Ledinica
- Mrzli vrh
- Nova vas
- Opale
- Osojnica
- Podklanec
- Račeva (Podlesec, Račeva)
- Ravne pri Žireh
- Selo
- Sovra
- Stara vas
- Zabrežnik
- Žiri
- Žirovski vrh

V kranjskem okraju so bile na zahodu ob nekdanji rapalski meji občine Zali Log, Gorenja vas, Sovodenj in Žiri. Občino Zali Log so sestavljala ista naselja kot občino Sorica v Dravski banovini pred vojno. Ozemlje nekdanje občine Oslica je bilo razdeljeno tako, da je del na severu spadal pod občino Gorenja vas (Leskovica). Na jugu je del nekdanje osliške občine pripadel občini Žiri (Koprivnik). Sedež občine po vojni je bil namesto v Stari Oselici v Sovodnju. Omenimo naj še, da je bilo k občini Sovodenj od nekdanje žirovske občine priključeno naselje Javorjev Dol. Občino Gorenja vas so sestavljala tudi štiri naselja (Lajše, Laze, Krnice pri Novakih ter Robidnica), ki so bila pred drugo svetovno vojno že na italijanskem ozemlju. Na ozemlju Italije sta bili pred vojno tudi naselji Osojnica in Breznica v občini Žiri.

²²⁶ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 88.

Slika 19: Zahodni del okraja Kranj (Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954))

5.2.3 Okraj Ljubljana okolica

»Okraj Ljubljana okolica obsega 40 upravnih občin s 797 naselji. Pred vojno je bilo v okraju 28 občin s površino 901 km² in po štetju iz leta 1931 60.891 prebivalcev. Po vojni je bil priključen del bivšega okraja Litija, odcepljen del ozemlja v nov okraj Grosuplje in mesto Ljubljana. Po upravni razdelitvi z dne 8. septembra 1945 je bil okraj razdeljen na 68 krajevnih ljudskih odborov. Po upravni razdelitvi z dne 14. sept. 1946 se je število teh zmanjšalo na 62. Z upravno razdelitvijo z dne 23. feb. 1948 je bil okraj povečan za del ukinjenega

okraja Rakek, tako da je štel 63 krajevnih ljudskih odborov s površino 1.126 km² in 61.782 prebivalci po popisu v letu 1948. Upravna razdelitev z dne 25. okt. 1949 je zmanjšala število krajevnih ljudskih odborov na 62, upravna razdelitev z dne 8. nov. 1949 pa na 58. Današnji obseg je dobil okraj po upravni razdelitvi z dne 19. apr. 1952. Priključen je bil skoraj ves ukinjeni okraj Kamnik in deli ukinjenih okrajev Grosuplje, Idrija, Kranj in Trebnje, odcepljen pa del ozemlja v okraj Trbovlje in glavno mesto Ljubljana.²²⁷

Okraj Ljubljana okolica je obsegal občine Blagovica, Borovnica, Brezovica, Črnuče, Dobrova, Dolsko, Domžale, Gabrovka, Grosuplje, Horjul, Ig, Kamnik, Kamniška Bistrica, Komenda, Kresnice, Krka, Litija, **Logatec**, Lukovica, Medvode, Mengeš, Moravče, Motnik, Podpeč-Preserje, Podtabor pri Grosupljem, Polhov Gradec, Prežganje, Radomlje, **Rovte**, Stična, Šentvid pri Stični, Škofljica, Šmarje, Šmartno pri Litiji, Tuhinj, Tuhinjska srednja vas, Vače, Višnja Gora, Vodice, Vrhnika.²²⁸

Občino Logatec sestavljajo naselja:

- Blekova vas
- Blekovske Žibrše
- Brod
- Čevica (Čevica, Jezerce)
- Dolenji Logatec (Dolenji Logatec, Mandrge, Nova vas, Škulje, Zajačko, Zajamnica)
- Gorenja vas pod Režišami
- Gorenji Logatec
- Hotedršica
- Hotenjske Žibrše
- Kalce (Gruden, Hrušica, Kalce)
- Logaške Žibrše
- Martinj hrib
- Novi svet
- Ravnik
- Zaplana (del)

Občino Rovte sestavljajo naselja:

- Hleviše
- Hlevni vrh
- Lavrovec (del)
- Medvedje Brdo (Gladki grič, Kamenikov grič, Kobalov grič, Lanevše, Medvedje Brdo (del), Pikajce, Potok, Štimberk, Trate (del), Veharše)
- Petkovec (Ceste, Godobol, Grapa, Petkovec)
- Praprotno Brdo (Logarše, Praprotno Brdo)
- Rovte (del) (Brusov grič, Cekrov grič, Dol, Dolenc, Gradišče, Grampovce, Jeršičev grič, Križajeva dolina, Kurja vas, Osredek, Podpesek (del), Rovte, Rudnik, Sovra, Spodnje Brdo, Zajele, Žabnica)

²²⁷ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije, (Ljubljana, 1954), 111.

²²⁸ Prav tam, 113

- Rovtarske Žibrše (Grič, Hudi konec, Laze, Osoje, Pivkaše, Planina, Povšk, Srbotje Tominčevo, Vavkonov grič, Žeje)
- Vrh Sv. Treh kraljev (Račeva, Vrh Sv. Treh kraljev)

Na zahodu okraja Ljubljana okolica sta na območju nekdanje rapalske meje, ležali občini Rovte in Logatec (G. Logatec). Občina Rovte je zajemala vsa tista naselja, ki so že bila sestavni del občine pred drugo svetovno vojno, poleg tega je bilo občini vrnjeno še naselje Medvedje Brdo, ki ji je bilo odvzeto z rapalsko pogodbo. Prav tako sta bili tudi, z omenjeno pogodbo odvzeti naselji Novi Svet in Hrušica, vrnjeni k nekdanjima občinama Hotedršica in Gorenji Logatec, ki sta po novem, skupaj z nekdanjo občino Dolenji Logatec, tvorili občino Logatec (območje Hrušice na zemljevidu v Leksikonu Ljudske republike Slovenije ni vrisano kot njen del). Občini je pripadel tudi del Zaplane.

Slika 20: Zahodni del okraja Ljubljana okolica (Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije, (Ljubljana, 1954))

5.2.4 Okraj Postojna

Okraj Postojna je obsegal 15 občin z 250 naselji. Pred drugo svetovno vojno sta približno dve tretjini ozemlja današnjega okraja pripadali Italiji. Ostali del je bil v okraju Logatec z 12 občinami, s površino 606 km² in 27.439 prebivalci (po štetju iz leta 1931). Po vojni je bil ustanovljen, iz nekoliko zmanjšanega okraja Logatec, nov okraj Rakek, ki je bil po upravni razdelitvi z dne 8. sept. 1945 razdeljen na 35, po upravni razdelitvi z dne 14. sept. 1946 na 24 krajevnih ljudskih odborov. 16. sept. 1947 se je ob priključitvi Slovenskega primorja ustanovil okraj Postojna s površino 940 km². Z upravno razdelitvijo z dne 23. feb. 1948 se je iz večine dotedanjega okraja Rakek in iz okraja Postojna ustanovil okraj Postojna, s površino 1.005 km² (pri popisu leta 1948 je imel 32.980 prebivalcev) in 35 krajevnih ljudskih odborov. Upravna razdelitev z dne 8. nov. 1949 je določila 33 krajevnih ljudskih odborov. Končni obseg je dobil okraj po upravni razdelitvi z dne 19. apr. 1952: priključen mu je bil večji del ukinjenega okraja Ilirska Bistrica, odcepljen pa manjši del, ki je prišel v okraj Sežana. »Površina okraja je 1.396 km² v 143 katastrskih občinah.«²²⁹

Okraj Postojna je obsegal občine Begunje pri Cerknici, Bloke, **Cerknica**, Dolane, Hruševje, **Ilirska Bistrica**, Jablanica pod Snežnikom, Jelšane, Knežak, **Loška Dolina**, **Pivka**, **Planina**, Postojna, Prem, **Rakek**.²³⁰

Občino Cerknica sestavljajo naselja:

- Bločice
- Bloška polica
- Cerknica
- Dolenja vas
- Dolenje jezero
- Grahovo (Grahovo, Perkus)
- Lipsenj (Goričice, Lipsenj, Sv. Štefan, Podšteberk)
- Martinjak (Marof, Martinjak)
- Otok
- Podskrajnik
- Zelše
- Žerovnica

Občino Ilirska Bistrica sestavljajo naselja:

- Brce
- Dobropolje
- Dolnji Zemon
- Harije
- Ilirska Bistrica (Ilirska Bistrica, Trnovo)
- Jasen
- Koseze (Koseze, Rudnik)
- Mala Bukovica (Mala Bukovica, Opekarne Aita)

²²⁹ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 195.

²³⁰ Prav tam, 197.

- Mereče
- Podstenje
- Podstenjšek
- Rečica,
- Soze (Klivnik, Soze)
- Tominje
- Topolc
- Velika Bukovica
- Zajelšje
- Zarečica (Rudnik, Zarečica)
- Zarečje

Občino Loška Dolina sestavljajo naselja:

- Babna polica
- Babno polje (Babno polje, Bukovca, Pri Ceglanci)
- Dane (Dane, Klanec, Pri Varuhu, Škrilje)
- Dolenje Poljane
- Gorenje jezero
- Iga vas
- Knežja njiva
- Kozarišče (Kozarišče, Snežnik)
- Laze pri Gorenjem jezeru
- Lož (Lož, Predmestje)
- Markovec (Markovec, Trzne)
- Nadlesk
- Podcerkev
- Podgora (Jermendol, Podgora)
- Podlož (Podlož, Sv. Ana)
- Pudob
- Stari trg pri Ložu
- Šmarata
- Viševak (Bajer, Viševak)
- Vrh
- Vrhnika pri Ložu (Kot, Vrhnika pri Ložu)

Občino Pivka sestavljajo naselja

- Draskovče
- Gradec
- Hrastje
- Jurišče
- Kal (Kal, Ravne)
- Klenik
- Koče
- Nemška vas
- Palčje (Palčje, Vrh Korena)
- Parje

- Petelinje
- Pivka (prej je bilo ime naselja Št. Peter na Krasu)
- Radohova vas
- Selce
- Slavina
- Tabor
- Trnje
- Zagorje

Občino Planina sestavljajo naselja:

- Grčarevec
- Jakovica
- Laze
- Liplje
- Planina (Dolenja Planina, Gorenja Planina, Hošperk, Kačja vas, Malni, Mokri, Planina)

Občino Rakek sestavljajo naselja:

- Ivanje selo
- Rakek
- Slivice
- Unec (Bajte-Unec, Hribce-Unec, Nova vas-Unec, Unec)

Postojnski okraj je združeval območje južnega dela logaškega sreza z vzhodnim delom tržaške pokrajine in severovzhodnim delom reške pokrajine.

Na območju **sreza Logatec** so bile pred vojno občine Planina, Rakek, Cerknica, Begunje, Sv. Vid nad Cerknico, Stari trg, Lož in Bloke.

Na zahodnem delu postojnskega okraja so bile pred vojno v **Tržaški pokrajini** občine Postojna, Bukovje, Hrenovice, Slavina, Št. Peter na Krasu²³¹, Šmihel in Košana, v **Reški** pa občine Knežak, Prem, Ilirska Bistrica, Jablanica in severni del občine Jelšane.

Na vzhodnem delu postojnskega okraja, ki je bil pred vojno v logaškem okraju, so bile občine Planina, Rakek, Begunje, Cerknica, Bloke in Loška dolina.

Občina Begunje je obsegala še naslednja naselja: (februarja 1937 ponovno ustanovljene) občine Sv. Vid nad Cerknico in tri naselja, ki so bila pred vojno v občini Cerknica (Mahneti, Otonica in Podslivnica).

Občina Cerknica je od nekdanje občine Stari trg dobila naselje Otok. Od občine Lož, ki ni bila več samostojna občina, naselja Bločice, Bloška polica in Lipsenj. Naselji Lož in Podlož sta bili pridruženi občini Stari trg, kjer je bil sedež, na novo poimenovane, občine Loška dolina.

Pri občini Rakek in pri občini Bloke ni sprememb pri naseljih, v primerjavi s stanjem pred vojno.

Občina Planina je edina od občin v postojnskem okraju, ki je ležala tako na območju nekdanjega sreza Logatec kot tudi Tržaške pokrajine. Če ta del okraja primerjamo z mejami občin v Julijski krajini (Tržaški pokrajini) lahko opazimo,

²³¹ Danes Pivka.

da je bil pas ozemlja ob rapalski meji, ki je nekdanj pripadal postojnski občini, priključen k občini Planina. Meje občine Planina so bile tako pomaknile nazaj, tja kjer so bile že pred rapalsko pogodbo. Vendar moramo še omeniti, da ta pas ozemlja ni obsegal zgolj samo ostanka nekdanje občine Planina (ki je pripadel Italiji), ampak je na severu zajemal še območje Hrušice severno od Srnjaka (pred rapalsko pogodbo del občine Gorenji Logatec), na jugu pa območje Rakovega Škocjana (pred rapalsko pogodbo je ta del ozemlja spadal pod občino Rakek, manjši del tudi pod občino Cerknica).

S primerjavo meja med občinami v postojnskem okraju in občinami v tržaški ter reški pokrajini pred vojno, ki so bile sestavni del postojnskega okraja po vojni, lahko opazimo spremembe pri večini občin. Občini Postojna, katere del ozemlja je prišel pod občino Planina, je bilo pridruženo območje nekdanje občine Bukovje ter del območja občine Slavina. Na območju občine Hrenovice je bila občina Hruševje (sprememba sedeža občine). Občina Pivka se je povečala z delom občine Slavina in s severnim delom občine Knežak. Občine Šmihel, prav tako kot občine Slavina, ni bilo več – ozemlje občine je bilo večinoma pridruženo občini D. Košana. Občina Ilirska Bistrica je, v primerjavi s stanjem pred vojno, sedaj zajemala še naselje Zajelšje; občina Prem pa naselje Prelože. Obe naselji sta bili nekdanj del Avstrijskega Primorja in ne dežele Kranjske, tako da se tudi na tem delu meja postojnskega okraja ni več povsem ujemala z nekdanjo mejo Kranjske. Na jugu postojnskega okraja sta bili občini Jelšane (in sicer samo njen severni del, ki je po razmejitvi s Hrvaško ostal v Sloveniji), ter občina Jablanica, katere obseg se je ujemal s predvojno občino Jablanica.

Ker poleg občine Planina nobena druga občina iz nekdanjega logaškega sreza ni segala na pred vojno italijansko ozemlje, je rapalska meja zato na večjem delu na lokalni ravni ostala (zahodna meja občin Loška dolina, Cerknica ter deloma Rakek).

Na zemljevidu (slika 21) je območje Hrušice zarisano kot del občine Planina in postojnskega okraja, omenjeno je kot del naselja Kalce v okraju Ljubljana okolica (občina Logatec).

Slika 21: Okraj Postojna (Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954))

5.2.5 Okraj Gorica

Okraj Gorica je obsegal 19 upravnih občin s 195 naselji. Ozemlje okraja je bilo priključeno Jugoslaviji 16. sept. 1947. Po upravni razdelitvi z dne 23. feb. 1948 je bil okraj razdeljen na 80 krajevnih ljudskih odborov s površino 959 km² in je imel po popisu prebivalstva v letu 1948 64.486 prebivalcev. Z upravno razdelitvijo 8. nov. 1949 je bilo število krajevnih ljudskih odborov zmanjšano na 77. Z upravno razdelitvijo z dne 19. aprila 1952 je bil okraju priključen del ukinjenega okraja Idrija, odcepljen pa je bil majhen del v okraj Sežana. Občin je bilo tedaj 17.

Dopolnitev upravne razdelitve dne 9. julija 1952 je ustanovila v okraju še dve novi občini, tako da jih je bilo 19. »Površina okraja je 1038 km² v 121 katastrskih občinah«. ²³²

Okraj Gorica obsega naslednje občine: Ajdovščina, Branik, Col, Čepovan, Črniče, **Črni Vrh**, Dobrovo, Grgar, Kal nad Kanalom, Kanal, Kojsko, Kostanjevica, Miren, Nova Gorica, Renče, Šempas, Šempeter pri Gorici, Vipava, Zali Hrib. ²³³

Občino Črni Vrh sestavljajo naselja:

- Črni Vrh (Črni Vrh, Trebče, Zediše)
- Godovič (Brda, Cestnik, Dol, Godovič, Griže, Ivanja Dolina, Log, Pesek, Sleme, Šebalk, Zala)
- Idrijski Log (Idrijska Bela (del), Idrijski Log, Koševnik, Pevec)
- Javornik
- Kanji dol
- Lome (Dolnje Lome, Gornje Lome)
- Mrzli Log (Brkovnik, Kališe, Križna Gora, Mrzli Log, Na Kobilici)
- Predgriže (Griže, Predgriže)
- Strmec
- Zadlog (Hudi Kot, Plestenice, Sreda, Zadlog)

Občina Črni Vrh je kot del Julijske krajine in Goriške pokrajine obsegala tudi katastrsko občino Medvedje Brdo ter dele katastrskih občin Hotedršica in Ravnik. Ta območja so bila priključena nazaj k občinama Rovte in Logatec, tako da goriški okraj ni več segal do nekdanje rapalske meje.

Občine Črni Vrh, Col, Vipava in del ajdovske občine na vzhodu so bili pred letom 1920 na Kranjskem.

5.2.6 Okraj Tolmin

Okraj Tolmin obsega 10 upravnih občin s 169 naselji. Pred vojno je velika večina ozemlja današnjega okraja pripadala Italiji. Jugoslaviji je bilo priključeno 16. sept. 1947. Upravna razdelitev z dne 23. feb. 1948 je razdelila okraj na 42 krajevnih ljudskih odborov na površini 929 km² s 24.241 prebivalci po štetju iz leta 1948. Upravna razdelitev z dne 8. novembra 1949 je zmanjšala število krajevnih ljudskih odborov na 40. Današnji obseg je dobil okraj po upravni razdelitvi z dne 19. aprila 1952. Priključen je bil večji del ukinjenega okraja Idrija in del okraja Kranj. ²³⁴ Okraj Tolmin je obsegal občine **Bovec**, Breginj, **Cerkno**, **Grahovo**, **Idrija**, **Kobarid**, **Most na Soči**, **Spodnja Idrija**, **Tolmin**, Tribuša. ²³⁵

Občino Cerkno sestavljajo naselja:

- Bukovo (Bukovo (del), Bukovski Vrh, Kojca, Laharn, Sele, Spodnje Bukovo (del), Žabše)

²³² Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 53.

²³³ Prav tam, 55.

²³⁴ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 249.

²³⁵ Prav tam, 251.

- Cerkljanski Vrh (Cerkljanski Vrh, Hobovše pri Novi Oselici)
- Cerkno (Cerkno, Čelo, Makata, V hostu)
- Čeplez
- Gorje
- Gorenji Novaki (Gorenji Novaki, Novine, Tičje Brdo)
- Jagršče
- Jazne (Jazne, Laniše)
- Jesenica
- Labinje
- Lazec
- Orehek (Nemci, Orehek, Orehek-Ravne, Orehovska Grapa)
- Otalež (Laze, Otalež (del), Travnik, Vrh-Otalež)
- Planina
- Plužnje
- Poče
- Podlanišče (Kalarše, Kladje, Podjelovo Brdo (del), Podlanišče)
- Podpleče
- Polica
- Poljane
- Ravne pri Cerknem (Gornje Ravne, Spodnje Ravne)
- Reka (Reka, Želin)
- Spodnji Novaki
- Straža
- Šebrelje (Dolenje Šebrelje, Gorenja vas, Jelje, Manjhajše, Merišče, Mrzli Vrh, Oblakov Vrh (del), Šebrelje (del), Šebreljski Vrh (del), Utrski Vrh (del), Vrh Straža, Srednja vas, Stopnik)
- Trebenče
- Zakojca (Zakojca, Zakojška grapa)
- Zakriž

Naselja, ki so nekdanj spadala pod občino Oslica, sedaj pa so del občine Cerkno so: Hobovše pri Novi Oselici, Novine, Tičje Brdo, del Laniš, Podlanišče, del Podjelovega Brda, Kladje in Podpleče.

Mestno občino Idrijo sestavljajo naselja:

- Čekovnik (Čekovnik, Čekovnik-Bela, Idrijska Bela, Krekovše, Nikova, Tršanovše)
- Črna
- Dole
- Dolnja Tribuša (del) (Stržnik, Vojščica, Žgavec)
- Gore
- Idršek (Idršek, Ravne)
- Idrija
- Jelični Vrh (Jelični Vrh, Kališe)
- Potok

- Vojsko (Grapa, Javorca, Karotinajše, Krpci, Log, Maganija, Mrzla Rupa, Na Hotenj, Novinčevše, Ogalce, Planina, Revenovše, Rovtarjev Vrh, Smodin, Škratovšek, Trovtovše, Vojsko (del), Zadolga rupa, Zarob, Zatrep)
- Zavratac

Občino Spodnja Idrija sestavljajo naselja:

- Gorenja Kanomlja (Gorenja Kanomlja, Oblakov Vrh (del), Šebrelje del)
- Gorenji Vrsnik
- Govejek
- Idrske Krnice (Krnice, Podbrdo, Pogan, Pri Močniku, Pustota, Rajda, Rupa, Stržnica, Štat, Zavrh)
- Korita
- Ledinske Krnice
- Ledine
- Mrzli Vrh (Javorjev Dol (del), Mrzli Vrh, Praprotno Brdo, Vodice)
- Masora (Grapa, Hladnik, Hladnikarji, Jelenk, Jezero, Kališe, Kandov Vrh, Kašena, Ledine, Log, Lom, Masora, Otalež, Otušije)
- Pečnik (Pečnik, Pečniški mlini)
- Spodnja Idrija (Mlini, Na Križišču, Na Škofiji, Pri Malavašiču, Pri Petrovšču, Rajde, Razpotje, Spodnja Idrija, Špehova grapa)
- Spodnja Kanomlja (Bazovik, Lom, Na Sivki, Pri Graparju, V Jaklski grapi, Pri Trčku, Na Ravan, Spodnja Kanomlja, Tropolišče, V Rovtu)
- Spodnji Vrsnik
- Srednja Kanomlja (Kanomeljsko Razpotje, Na Melanajcah, Na Velevčeh, Pri Bratušu, Pri Miklavcu, Pri Rejcu, Pri Štajerju, Rošpova grapa, Srednja Kanomlja, V Plač, V Plečeh, V Ribnici, V Rupi)
- Žirovnica

Naselja v občini Spodnja Idrija, ki so bila pred rapalsko pogodbo del občine Žiri, so: Gorenji Vrsnik, Govejek, Korita, Ledinske Krnice (prej Žirske), Ledine, Javorjev Dol (del), Pečnik, Spodnji Vrsnik in Žirovnica. Naselje Mrzli Vrh, ki je bilo z rapalsko pogodbo razdeljeno, je spadalo v občino Oslica. Del Mrzlega Vrha, ki je ostal po rapalski pogodbi v kraljevini SHS, je naveden pod občino Žiri.

5.2.7 Okraj Sežana

Okraj Sežana je obsegal 13 občin z 224 naselji. Ozemlje okraja je bilo priključeno FLRJ 16. sep. 1947. Po upravni razdelitvi z dne 23. feb. 1948 je bil okraj razdeljen na 41 krajevnih ljudskih odborov s površino 639 km² in 25.863 prebivalci pri popisu leta 1948. Upravna razdelitev z dne 8. nov. 1949 je zmanjšala število krajevnih ljudskih odborov na 39. Končni obseg je dobil okraj po upravni razdelitvi z dne 19. apr. 1952. Priključen mu je bil del ukinjenega okraja Ilirska Bistrica in deli okrajev Gorica in Postojna. Površina okraja je bila 877 km² v 111 katastrskih občinah.²³⁶

²³⁶ Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije (Ljubljana, 1954), 225.

Okraj Sežana je obsegal tudi dele nekdanje dežele Kranjske. V Julijski krajini, pri mejah občin Britof, Senožeče in Št. Vid, lahko še razberemo mejo Kranjske. Pri mejah občin v sežanskem okraju pa le še pri občini Senožeče. Občina Vreme je ozemeljsko povečana z ozemljem proti jugu, tako da vključuje še del občine Divača-Škocjan (ki je prej zajemala to območje kot del svoje občine). V okraju Sežana je bil tudi del občine Št. Vid, ki je bil razdeljen med občini Štanjel in Sežana.

5.3 KOMUNALNI SISTEM

V tem delu diplomske naloge se bomo osredotočili na velike občine, ki so nastale po letu 1955. Opis zajema občine na območju nekdanje rapalske meje ali ob njej. Opis je namenjen nastanku in opredelitvi obsega občin.

5.3.1 Občina Radovljica

Občina Radovljica je nastala leta 1961 z združitvijo prejšnjih občin Bled, Bohinj in Radovljica. Pred vojno je bilo to ozemlje razdeljeno na 11 občin: Bled, Gorje, Ribno, Bohinjsko Bistrico, Bohinjsko srednjo vas, Kamno gorico, Kropo, Lesce, Mošnje, Ovsišje in Radovljico.²³⁷

5.3.2 Občina Jesenice

Na območju občine Jesenice je bilo pred drugo svetovno vojno šest občin: Breznica, Dovje-Mojstrana, Jesenice, Koroška Bela, Kranjska Gora in Rateče-Planica, ki so vse pripadale radovljiškemu okraju. Po letu 1945 je bilo več upravnih sprememb. Končni obseg je občina dobila leta 1955 s pridružitvijo občin Breznica, Dovje-Mojstrana in Kranjske Gore. Od tromeje na Peči (1509 m) do Vevnice²³⁸ (2351 m) je občinska meja hkrati državna meja z Italijo.²³⁹

5.3.3 Občina Škofja Loka

Občina Škofja Loka je nastala leta 1961 po priključitvi prejšnje občine Železniki, potem ko se ji je že leta 1959 pridružila občina Gorenja vas. Tako je dobila skoraj tolikšen obseg kot ga je imel škofjeloški okraj, ki je obstajal od leta 1927 do 1948. Pred vojno so bile v okviru okraja občine: Škofja Loka, Stara Loka, Zminec, Poljane, Javorje, Trata, Oselica, Selca, Železniki in Sorica. Površina občine je znašala 467,56 km².²⁴⁰

»Na jugu poteka meja od Tošča (1021 m) preko Pasje ravni (1030 m), prevala v Suhem dolu, Golega vrha (961 m) in Žirovskega vrha (900 m) v sotesko Poljanske Sore nad Fužinami ter preko Koprivnika proti Sivki (1009 m); na zahodu po hribovju nad dolinama Idrijce in Cerknice, od Črnega vrha (1268 m) naprej po vrhovih nad Davčo, po vzhodnih bregovih Porezna, Hoča in Petrovega Brda ter čez Dravh (1549 m) na Soriški preval (1287 m); na severu po vrhovih

²³⁷ Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga, zahodni del Slovenije (Ljubljana, 1968), 270.

²³⁸ Bolj natančno bi bilo: do vrha z imenom V koncu špica.

²³⁹ Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga, zahodni del Slovenije (Ljubljana, 1968), 109.

²⁴⁰ Prav tam, 345.

Ratitovca, nad dolino potoka Češnjice po jugovzhodnem kraju planote Jelovice in po razvodnem hribovju nad Nemiljščico in Besnico na Špičasti hrib (835 m) nad Bukovščico; na vzhodu prečka Križnogorsko hribovje, se vijuga po Sorškem polju mimo Dorfarjev k cesti Kranj-Ljubljana, prekorači Soro pod Gorenjo vasjo pri Retečah in se vzdiguje po zahodnem bregu Osovnika proti Tošču«. ²⁴¹

5.3.4 *Občina Logatec*

Občina je nastala leta 1961 po pridružitvi prejšnje občine Žiri. Do leta 1945 je bil Logatec sedež okraja, ki je obsegal razen tega ozemlja še glavnino cerkniške in del postojnske občine okoli Planine. Ozemlje meri 217,09 km². Meja občine poteka na severu z Golega vrha (961 m) čez Žirovski vrh (900 m) v sotesko Sore pod Selami, od koder se dvigne preko Koprivnika proti Sivki (1006 m). Na zahodu gre meja po Mrzlem Vrhu mimo Breznice in Osojnice ter preko Novega sveta na Travni vrh (928 m). Od tod poteka na jugu čez Srnjak (915 m) na Planinsko polje do železniške proge, od tod gre na vzhod mimo Debelega vrha (758 m) čez Raskovec (655 m) in po vzhodnem robu Pustega polja na Travni vrh pri Zaplani (685 m), potem pa mimo Račevskega jezera do Golega vrha. Ozemlje je mejilo na severu na občini Škofjo Loko in Ljubljano-Vič-Rudnik, na jugovzhodu na občino Cerknico, na jugu na občino Postojno, na zahodu na občino Idrijo. ²⁴²

5.3.5 *Občina Cerknica*

Teritorij občine se je izoblikoval leta 1961 s pridružitvijo dotedanje občine Loška dolina in dela občine Loški Potok. Pred drugo svetovno vojno je bilo ozemlje v logaškem, kasneje pa rakoviškem in postojnskem okraju. Na zahodu se občina naslanja na Javornike in Snežnik. Občina meri 382, 54 km². Meja občine poteka na zahodu od Hasberga (703 m) na vzhodno pobočje Javornikov in Snežnika. Od tod se nadaljuje mimo Belih Vod do meje s Hrvaško, ki jo sledi do Vražjega vrtca nad Prezidom. Na vzhodu gre meja preko Petelinovega vrha (1212 m) in Bloščka (1035 m) po vzhodnem robu Bloške in Vidovske planote do Iške, zatem po severnem robu Vidovske planote in po sredi Pokojiške planote proti Hasbergu nad Planinskim poljem. ²⁴³

5.3.6 *Občina Postojna*

Občina je nastala leta 1959 s pridružitvijo pivške občine. Po osvoboditvi leta 1945 so bili tu formirani mestni odbor Postojna ter krajevni odbori Bukovje, Dolane, Dolnja in Gornja Košana, Hrenovice, Hruševje, Jurišče, Kal, Orehek, Pivka, Planina, Postojna okolica, Razdrto, Slavina, Studeno, Suhorje, Šmihel pod Nanosom, Trnje in Zagorje. Leta 1952 so ostali še občinski odbori Hruševje, Košana, Pivka, Planina in Postojna, leta 1955 pa občini Pivka in Postojna. ²⁴⁴

²⁴¹ Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga, zahodni del Slovenije (Ljubljana, 1968), 109.

²⁴² Prav tam, 175.

²⁴³ Prav tam, 33.

²⁴⁴ Prav tam, 245.

»Z reške doline pod Bujami krene meja občine ob Suhorici v Brkine na Grad (628 m) in Stražo (624 m), nato se vrača ponovno k Reki. Jugovzhodno od Ribnice se dvigne na Pivko, kjer poteka čez Gradišče (791 m) in Rožanče (820 m). Od tod se nadaljuje na Snežniško planoto do Smrečnice (1189 m), Dedne gore in Bičke gore (1257 m). Tu se začena vzhodna meja, ki gre čez Škodovnik (1257 m) mimo Kozlovke in preko Velikega Javornika (1268 m) na Tolsti vrh in Hasberg (Stari grad 703 m). Z njega se meja spusti k Unici ter se s Planinskega polja nadaljuje čez Srnjak (915 m) in Medvejšek (913 m) do Štefanovega hriba (1111 m). Od tod gre proti jugu čez Veliki Bukovec (1256 m), Suhi vrh (1313 m) in Plešo (1261 m) na preval pri Razdrtem, nato pa mimo Travnika (754 m) in po vzhodnem robu Vremščice do Reške doline. Občina meji na zahodu na občini Ajdovščina in Sežana, na jugu na občino Ilirska Bistrica, na vzhodu na občino Cerknica in na severu na občino Logatec.«²⁴⁵

5.3.7 Občina Ilirska Bistrica

Na ozemlju občine so bile leta 1952 po ukinitvi okraja Ilirska Bistrica še občine Jablanica, Jelšane, Knežak in Prem. Leta 1955 so se vse združile v občino Ilirsko Bistrica. Tej so leta 1959 po ukinitvi občine Pivka pridružili Ostrožno Brdo in Bač; leta 1963 po ukinitvi občine Hrpelje pa Gabrk, Hrušico, Huje, Male Loče, Podgrad, Podbeže, Pregarje, Račice in Rjavče. Celotno ozemlje meri 479,71 km². »Pred prvo vojno je njegov severni del pripadal Kranjski, južni del pa Istri. Med obema vojnama v času italijanske oblasti je pripadalo Reški pokrajini.«²⁴⁶

Najvišja vzpetina v občini je Snežnik (1796 m), njeno najnižje mesto v nm 370 m je v Reški dolini, na z. strani zaselka Ribnice, kjer prečka občinska meja Veliko vodo (Reko). Od tod krene meja v Brkine na Prluge (625 m), nakar se nadaljuje proti jugu preko Podgrajskega podolja do republiške meje zahodno od Trstenika (839 m). Poslej poteka meja proti vzhodu čez Jenčerijo (883 m), Gradino (561 m) in Sv. Katarino (689 m) domala do izvira Velike vode, ki je že na Hrvaškem, ter mimo Gomanc do Klanske Police. Od tod gre sprva proti severu, da zajame Snežnik, nato proti zahodu mimo Mašuna in Bača ter severno od Kilovč k Veliki vodi zahodno od Ribnice.²⁴⁷

5.3.8 Občina Idrija

Idrijska občina je nastala leta 1959 po pridružitvi tedaj ukinjene cerkljanske občine. Med obema vojnama je pripadalo vse ozemlje provinci Gorica v Italiji, pred prvo vojno pa deloma Kranjski, deloma Goriški. Takrat so tu bile občine Idrija, Cerkno in Črni Vrh. Občina je obsegala dve različni pokrajini, Idrijsko in Cerkljansko, ki sta bili upravno združeni iz gospodarskih razlogov.²⁴⁸

Površina občine je merila 424,86 km². Južna meja občine poteka po severni strani Trnovskega gozda preko Špika (1187 m), Suhega vrha (1114 m) in Goljakov do Zelenega roba (1252 m). Na vzhodu reže meja dolino Trebuščice, gre od tod po zahodnem robu Vojskarske planote čez razgledni Hudournik (1144 m)

²⁴⁵ Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga, zahodni del Slovenije (Ljubljana, 1968), 245.

²⁴⁶ Prav tam, 82.

²⁴⁷ Prav tam.

²⁴⁸ Prav tam, 61.

in ob Šerbeljski planoti v dolino Idrijce, s katere se dvigne na Šentviško planoto. Severna meja sledi gorsko razvodnico med Idrijco in Bačo preko Durnika (1151 m), Porezna in Hoča (1512 m) ter razvodnico med Idrijco in Soro preko Cimprovke (1253 m) in Jlenka (1106 m). Vzhodna meja se domala v celoti ujema z nekdanjo rapalsko mejo med Jugoslavijo in Italijo. Zato ponovno seže preko razvodja na sorško stran, kjer seka doline potokov Podpleščice, Podlaniščice, Hobovščice, Osojnice in Žirovnice.²⁴⁹

5.3.9 Občina Tolmin

Tolminska občina je nastala leta 1961 z združitvijo občin Bovec, Kobarid in Tolmin. Pred drugo vojno je njeno ozemlje pripadalo občinam Bovec, Grahovo ob Bači, Kobarid, Most na Soči in Tolmin, vse skupaj pa provinci Gorici (Italija). Površina znaša 939,24 km². Občina je naravno zaokrožena enota z mejami, ki v večjem delu potekajo vrh gorskih grebenov na severu, vzhodno in zahodno po razvodju Soče, medtem ko je južna meja tam, kjer se dolini Soče in Idrijce zožita na prehodu v kraške planote. Najvišja vzpetina v občini je Triglav (2863 m) na meji z občino Jesenice.²⁵⁰

6 DANAŠNJE OBČINE NA OBMOČJU NEKDANJE RAPALSKE MEJE

Občine v Republiki Sloveniji, ki se nahajajo na območju nekdanje rapalske meje so: Kranjska Gora, Bovec, Bohinj, Tolmin, Železniki, Cerklje ob Gori, Gorenja vas – Poljane, Žiri, Idrija, Logatec, Postojna, Cerklje, Loška Dolina in Pivka.

Opis nadalje zajema tiste današnje občine, ki jih sestavljajo katastrske občine, ki so bile z rapalsko pogodbo razdeljene oz. današnje občine, preko katerih je nekoč potekala rapalska meja. Primerjavo meja bomo naredili tako, da bomo primerjali kataster iz leta 1890 z današnjim katastrom.

6.1 OBČINA KRANJSKA GORA

Območje sedanje občine Kranjska Gora je nekdanje ležalo v Radovljiskem okraju. Na njenem današnjem ozemlju so bile takrat občine Rateče (polovica), Kranjska Gora, Dovje in majhen del občine Gorje (danes katastrska občina Višelnica II.).

Meja občine z Italijo je na tem delu ostala rapalska (od Peči in do V koncu špice). V koncu špice, ki je postala mejna gora med Italijo in Kraljevino SHS po rapalski pogodbi, je to ostala tudi še po drugi svetovni vojni. Mejnik je ostal na istem mestu, s to razliko, da je spodnja črta na kamnu vrh gore spremenila smer in kaže namesto proti Jalovcu proti Mangartu.²⁵¹

Občino Kranjska Gora sestavljajo katastrske občine: Rateče, Podkoren, Kranjska Gora, Gozd, Dovje in Višelnica II.²⁵²

²⁴⁹ Krajevni leksikon Slovenije, 1. knjiga, zahodni del Slovenije (Ljubljana, 1968), 61.

²⁵⁰ Prav tam.

²⁵¹ Gorazd Gorišek, S Kotove špice na Mangart in čez Ponce na Jalovec, (<http://www.gore.ljudje.net/novosti/58236/>).

²⁵² Geografski informacijski sistem, (<http://gis.iobcina.si/gisapp/Default.aspx?a=Postojna>).

6.2 OBČINA BOHINJ

Na območju današnje bohinske občine so bile leta 1920 občine Srednja vas, Bohinjska Bistrica ter južna dela občin Ribno in Lancovo. Vse te občine so bile del radovljiškega okraja.

Rapalska meja na tem delu ni bistveno spremenila nekdanje meje Kranjske z Avstrijskim Primorjem, šlo je zgolj za manjše spremembe pri vrhovih nad Podbrdom zahodno od Možica. Vrh Možic je bil nekdanj na meji z občino Sorica in je bil od deželne meje nekoliko umaknjen v notranjost dežele Kranjske. Rapalska meja pa je potekala severno in vzhodno od Možica. Po pregledu današnjega stanja meja med (katastrskimi) občinami na tem območju lahko ugotovimo, da danes vrh Možic v celoti leži v občini Bohinj. Za ostali del današnje občinske meje na delu vzhodno od Možica bi lahko trdili, da se ujema z nekdanjo deželno mejo.²⁵³

Občino Bohinj sestavljajo katastrske občine Studor, Bohinjska Srednja vas, Bohinjska Češnjica, Gorjuše, Nomenj, Bohinjska Bistrica, Nemški Rovt, Selo pri Bledu in Lancovo.

6.3 OBČINA ŽELEZNIKI

Na območju občine Železniki so se nekdanj nahajale občine Sorica, Železniki in Selca. Slednja ne v celoti, ker se del te nekdanje občine nahaja v občini Kranj, del pa v občini Škofja Loka. Na območju občine Železniki se nahaja danes tudi majhen, severni del nekdanje občine Oslica (Leskovška Davča).

Zahodna meja občine Železniki se samo v manjšem delu ne ujema s potekom nekdanje rapalske meje. Občinska meja na severozahodu danes poteka od Slatnika na Lajnar, rapalska meja pa je potekala čez Dravh. Od tod južneje se meja občine ujema z rapalsko, zato meja ne poteka preko prelaza Petrovo Brdo, tako kot je nekdanj deželna, ampak gre nižje (vzhodneje). Naselje Petrovo Brdo je bilo v občini Grahovo v Tolminskem okrajnem glavarstvu.

V seznamu naselij, ki so sestavljale občino Sorica, je omenjeno tudi naselje Porezen. To naselje je na karti Kranjske označeno tam, kjer se nahaja Plašajt. V Leksikonu Dravske banovine to naselje ni več omenjeno.²⁵⁴

Vrhova Porezen in Črni vrh nad Cerknim sta danes zunaj meja občine Železniki.

Na območju severno od tromeje med občinami Železniki, Gorenja Vas-Poljane ter Cerknim se nahaja v občini Železniki še ostanek nekdanje občine Oslica – gre za del katastrske občine Leskovic. Če primerjamo potek rapalske meje z današnjimi mejami občin na tem območju, vidimo, da se del občinske meje med občino Železniki in občino Gorenja vas-Poljane, vzhodno od Slugove doline,

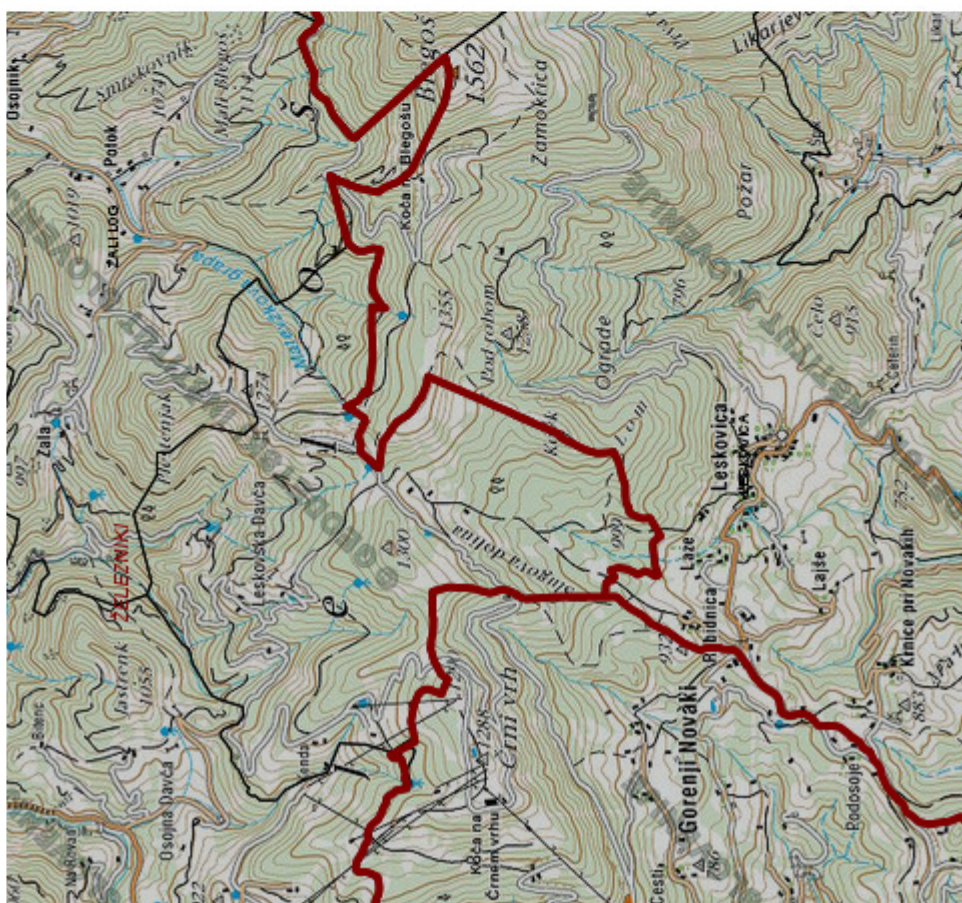
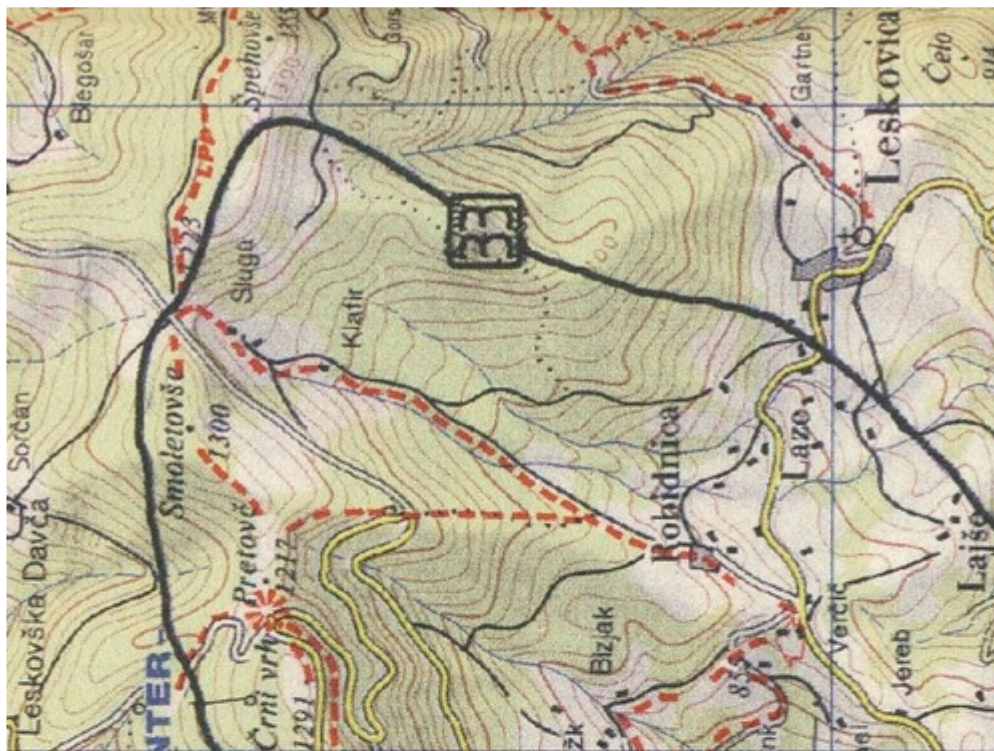
²⁵³ Geografski informacijski sistem (<http://gis.iobcina.si/gisapp/Default.aspx?a=Postojna>); pezial karte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1:75.000, Bischoflack und Idria, 1900-1909, (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMGN1NXSPZZ/?query=%27keywords%3dbisc%27hoflack%27idria%27&page%27Size=25>).

²⁵⁴ Freyer Heinrich, Special-Karte des Herzogthums Krain (1843), (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-75IQMI4Y/?query=%27keywords%3dkrain%27&page%27Size=25>); Gazetteer; Krajevni leksikon Dravske banovine (Ljubljana, 1937).

ujema s potekom rapalske meje (Slugova dolina je bila v Italiji, Leskovška Davča pa pod občino Oslica).

Občino Železniki danes sestavljajo katastrske občine Sorica, Davča, Danje, Podlonk, Železniki, Martinj Vrh, Dolenja vas, Studeno, Dražgoše, Kališe, Selca, Bukovščica in Leskovica.

Deli nekdanjih katastrskih občin Sorica in Davča so danes del katastrskih občin Podbrdo (občina Tolmin), Gorje (občina Cerklje ob Gori) in Gorenji Novaki (občina Cerklje ob Gori). Torej pod Tolminsko občino danes spada tudi del območja pri Petrovem Brdu, ki je bilo nekdanj del občine Sorica. Pod katastrsko občino Gorje spada območje vzhodno od Porezna. Pod katastrsko občino Gorenji Novaki pa del območja severno od Črnega vrha.

Slika 22: Del današnjih občinskih meja med občinami Železniki, Cerčno ter Gorenja vas – Poljane v primerjavi s potekom rapalske meje (GIS; Tomaž Pavšič, *Ob stari meji* (Idrija, 2006))

6.4 OBČINA GORENJA VAS – POLJANE

Na območju današnje občine Gorenja vas – Poljane so bile v začetku 20. st. občine Javorje, Trata, Poljane in Oslica. Zadnji dve ne v celoti, saj je vzhodni del nekdanje občine Poljane danes pod občino Škofja Loka; severni del občine Oslica danes pripada občini Železniki, južni del pa Žirem in Idriji. Meja občine na zahodu se razen pri naselju Leskovica ujema z nekdanjo rapalsko mejo. Naselja Laze, Lajše, Robidnica in Krnice pri Novakih so bila pred drugo svetovno vojno v Italiji.

Deli nekdanjih katastrskih občin Leskovica, Podjelovo Brdo in Laniše, ki so bile razdeljene z rapalsko mejo, so danes v občini Cerklje. In sicer je del Laniš pod k. o. Otalež, del Podjelovega Brda je združen s k. o. Planina, del k.o. Leskovica je pridružen občini Gorenji Novaki.

Občina Gorenja vas-Poljane obsega katastrske občine Leskovica, Podjelovo Brdo, Laniše, Stara Oselica, Trebija, Hotavlje, Gorenja vas, Dolenja Dobrava, Lučine, Dobje, Kovski Vrh, Visoko, Podobeno, Dolenčice, Podvrh, Gorenja Ravan in Javorjev Dol.

K. o. Javorjev Dol je bila nekdanj del okrajnega glavarstva Logatec in občine Žiri. Del k. o. Javorjev Dol na zahodu, ki je prišel leta 1920 pod Italijo, danes spada pod k. o. Spodnja Kanomlja.

6.5 OBČINA ŽIRI

Večji del meje med občino Žiri in občino Idrija se ujema z rapalsko mejo. Sprememba je le pri dveh naseljih, Osojnici in Breznici, ki sta bili pred drugo vojno pod Italijo in pod občino Idrija, danes pa sta del občine Žiri. Če se peljemo po cesti iz Žirov preko Osojnice in dalje proti Idriji, bi lahko dobili občutek, da občina obsega večjo površino, vendar pa že pogled na karto razkrije, da je meja občine, ki se na tem delu zajeda v občino Idrija vezana na cesto.

Tudi na žirovskem območju so bile katastrske občine z rapalsko pogodbo razdeljene. Občino Žiri sta nekdanj sestavljali dve katastrski občini, ki sta danes del občine Idrija. Gre za katastrski občini Vrsnik I. in Ledine. S k. o. Ledine je združen tudi ostanek k. o. Koprivnik²⁵⁵, ki je prišel leta 1920 pod Italijo (del naselja Mrzli Vrh). Nekdanja meja med k. o. Žiri in k. o. Ledine²⁵⁶ se z današnjo ne ujema več. Občina Žiri danes obsega še k. o. občino Koprivnik, ne pa tudi k.o. Javorjev Dol. S to zamenjavo ozemelj na severu žirovske občine je k. o. Javorjev Dol še danes eksklava, vendar ne več občine Žiri kot nekdanj, ampak občine Gorenja vas-Poljane, čeprav je že leksikon Dravske banovine to opisal kot nesmisel, ki ga bi bilo treba odpraviti, je tako ostalo vse do danes.

V zvezi z občino Žiri še danes zasledimo pisanje o tem, da bi ji bilo treba vrniti naselja, ki so ji pripadala pred letom 1920. Vendar do tega ni prišlo, razlog naj bi bila večja navezanost prebivalstva na Idrijo.

²⁵⁵ Katastrska občina Koprivnik je bila del občine Oslica v okrajnem glavarstvu Kranj.

²⁵⁶ Meja med katastrskima občinama je danes tudi meja med občinama Žiri in Idrija.

6.6 OBČINA LOGATEC

Na območju današnje občine Logatec so bile pred letom 1920 katastrske občine Rovte, Petkovec, Žibrše, Medvedje Brdo, Hotedršica, Ravnik, Gorenji Logatec, Dolenji Logatec, Blekova vas, Laze in del k. o. Grčarevec.

Rapalska meja je od občine Rovte odrezala katastrsko občino Medvedje Brdo. Meje k. o. Medvedje Brdo se danes skoraj v celoti ujemajo z mejo nekdanje. Pod občino Rovte je danes tudi del nekdanje občine Dole, ki je po rapalski pogodbi prišel v Kraljevino SHS.

Rapalska meja je razdelila katastrske občine Hotedršica, Ravnik in Gorenji Logatec. Dela katastrskih občin Hotedršica in Ravnik, ki sta prišla leta 1920 pod Italijo, sta danes združena v k. o. Novi Svet. Območje k. o. Hrušica danes zajema večinoma ozemlje, ki je bilo odrezano od k. o. Gorenji Logatec, deloma vključuje tudi manjši del ozemlja, ki je bil odvzet leta 1920 k. o. Grčarevec.²⁵⁷

Današnja k. o. Grčarevec obsega samo tisti del svojega nekdanjega ozemlja, ki je leta 1920 ostal v kraljevini SHS. Današnja katastrska občina Grčarevec je skupaj s katastrsko občino Laze nekdanj pripadala občini Planina. Pod občino Planina je pred letom 1920 spadal tudi tisti manjši del današnje k. o. Hrušica, ki se nahaja zahodno od naselja Grčarevec.²⁵⁸

Zahodne meje katastrskih občin Medvedje Brdo, Novi Svet ter Hrušica se ujemajo z zgodovinskimi mejami, ki so bile na tem delu hkrati tudi meje z idrijskim sodnim okrajem, tako da je bil popravek na tem delu občinske meje dosleden.

Današnje katastrske občine so Vrh, Rovte, Petkovec, Žibrše, Log, Hotedršica, Ravnik, Gorenji Logatec, Blekova vas, Dolenji Logatec, Grčarevec, Laze, Medvedje Brdo, Novi Svet in Hrušica. Območje zadnjih treh katastrskih občin, ki sestavljajo današnjo občino Logatec, je bilo v celoti po letu 1920 pod Italijo. Občini danes pripada tudi del Zaplane (k. o. Log).

6.7 OBČINA POSTOJNA

Današnja občina Postojna sega na ozemlje, ki je nekdanj pripadalo logaškemu okraju. Gre za del območja, ki je spadalo pod občino Planina. To so danes katastrske občine Dolenja Planina, Gorenja Planina in Kačja vas.

Današnje katastrske občine na območju občine Postojna so: Bukovje, Studeno, Strmica, Kačja vas, Šmihel pod Nanosom, Landol, Zagon, Postojna, Strane, Hrašče, Hrenovice, Velika Brda, Razdrto, Hruševje, Studenec, Rakitnik, Zalog, Stara vas, Orehek, Rakitnik, Matenja vas, Slavina, Rakulik.

Večina ozemlja občine Postojna je bilo pred razpadom Avstro-Ogrske v postojnskem okrajnem glavarstvu.

²⁵⁷ Večina ozemlja, ki ga je nekdanj obsegala k. o. Grčarevec in je leta 1920 prišel pod Italijo, je združena z deli ozemelj, ki so nekdanj pripadali katastrskima občinama Gorenji in Dolenji Logatec v katastrsko občino Kačja Vas. Ta katastrska občina danes sodi k občini Postojna.

²⁵⁸ Območje nekdanje občine Planina je danes razdeljeno med občini Logatec in Postojna.

6.8 OBČINA CERKNICA

Na območju občine Cerknica so bile nekdanje občine: Rakek, Sv. Vid nad Cerknico in Cerknica. Iz občine Rakek je bila z rapalsko pogodbo razdeljena k. o. Unec, iz občine Cerknica pa k. o. Dolenja vas. Dela ozemelj teh k. o., ki sta pripadli Italiji, sta danes pod katastrsko občino Rakov Škocjan, le majhen del ozemlja k. o. Dolenja vas na jugozahodu danes spada pod (katastrsko) občino Postojna. Današnja meja med k.o. Postojna in k. o. Rakov Škocjan se do vrha V. Javornik ujema z nekdanjo mejo Logaškega okraja s Postojnskim. Od tod naprej se te nekdanje meje v katastru danes ne vidi več.

Občina Cerknica obsega danes obe k. o., Otok I in Otok II. Ti dve k. o. sta bili v času Avstro-Ogrske del k. o. Stari trg – sprva je bil k Cerkniški občini priključen samo del te nekdanje k. o. Občina Cerknica danes obsega še majhen del ozemlja, ki ga je imela za časa Julijske krajine občina Postojna.²⁵⁹ Na delu nekdanje k.o. Otok so danes k. o. Glažuta, Trnje, dela k. o. Javorje in Jurjeva dolina. Katastrskih občin Glažuta, Javorje in Jurjeva dolina v času Avstro-Ogrske ni bilo na tem območju. Bila pa je k. o. Trnje, ki je razširjena na območje nekdanje k. o. Otok.

6.9 OBČINA LOŠKA DOLINA

Na območju občine Loška dolina sta bili nekdanje občini Stari trg in Lož. Z rapalsko pogodbo je velik del katastrskih občin, ki so sestavljale nekdanjo občino Stari trg, prišel pod Italijo. To so bile k. o. Dane, Nadlesk, Kozarišče ter Vrh. Na območju teh razdeljenih k. o. so danes k. o. Javorje, Jurjeva dolina, Bač, Koritnice, Šembije, Trnovo, Ilirska Bistrica, Trpčane, Snežnik in Leskova Dolina. K. o. Bač, Šembije, Koritnice, Trnovo, Ilirska Bistrica, Jurišče, Trpčane so se razširile na območje nekdanjega logaškega okrajnega glavarstva. K. o. Leskove Doline in Snežnika, poleg že omenjenih Javorje in Jurjeva dolina, v letu 1890 ni bilo. Današnja občina Loška dolina obsega k. o. Javorje in Leskova Dolina, tako da je deloma razširjena na svoje nekdanje območje, ki je leta 1920 prišlo pod Italijo. Ozemlje, ki je nekdanj pripadalo občini Stari trg, je segalo na jugu do Gomanc ter na zahodu do območja, kjer se nahajajo vrhovi Kljunovec, Štanga, Suhi vrh, V. Milanja, Kamni vrh, Ulovka in Krščičevce.

6.10 OBČINE OB NEKDANJI RAPALSKI MEJI NA OBMOČJU REPUBLIKE HRVAŠKE

Na Hrvaškem se na območju nekdanje rapalske meje nahajajo občine in mesta Čabar, Klana, Jelenje, Viškovo, Kastav, Matulji, Opatija in Reka. Te občine so v Primorsko-goranski županiji.²⁶⁰

Ozemlje občine Kastav, ki je po rapalski pogodbi prišlo v Kraljevino SHS, je danes razdeljeno. Naselje Studena in območje Lužine pripadata občini Klana. Naselji Kukuljani in Trnovica ob Rečini sta del občine Jelenje. Na območju nekdanje kastavske občine je danes tudi občina Viškovo. Večji jugovzhodni del kastavske občine pa danes spada pod mesto Reka. Območje mesta Kastav ima na

²⁵⁹ Ta del ozemlja se nahaja severno od katastrske občine Glažuta. V GIS označeno kot Slivce.

²⁶⁰ Google earth; Općina Kastav, Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti (Karta).

jugozahodnem delu takšen potek meje, kot je bil potek rapalske (pri naseljih Trinajstiči in Rubeši), območje mesta je tudi še danes odmaknjeno od obale. Na severu območja mesta Reke je še deloma opaziti meje nekdanjega Corpus Separatuma Reke, in sicer na Rečini in zahodno od naselja Podbreg z občino Viškovo. Območje mesta Reke danes sega na spodnjem toku Rečine preko nje, saj je Sušak združen z Reko.²⁶¹

S primerjavo meja občin v Julijski krajini in Reški pokrajini pred drugo svetovno vojno, lahko vidimo, da občina Matulji danes zajema še južni del občine Jelšane in Podgrad. Del ozemlja takratne občine Matulji na severozahodnem delu danes pripada občini Klana. Območje Kastavske občine v Kraljevini SHS ter območja občin Klana, Matulji in deloma Reke v Julijski krajini so bili pred rapalsko pogodbo združeni v občino Kastav. S primerjavo rapalske meje in današnjih meja občin ter mest na tem delu Primorsko-goranske županije lahko vidimo, da je rapalska meja tudi tukaj vplivala na teritorialno razdelitev med občinami.

Naj omenimo še, da so meje območja mesta Čabar takšne, kot jih je imel čabrski okraj oz. srez do leta 1931. Čabrski srez je bil leta 1931 povečan z občinami Trava, Draga in Osilnica, ki so bile del Kočevskega sreza. Območje takratnih občin Draga in Trava se danes nahaja v občini Loški Potok, Osilnica je samostojna občina.

²⁶¹ Google earth; Općina Kastav, Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti (Karta).

7 SKLEP

Glavni namen diplomske naloge je bilo primerjati občine in meje občin na območju Avstro-Ogrske z današnjimi in ugotoviti, kako je rapalska meja vplivala na spremembo teh meja.

Rapalska meja se je z mejo dežele Kranjske ujemala samo na območju Julijskih Alp, in sicer od vrha V koncu špica do vrhov nad Podbrdom. S primerjavo kart in opisov meje v različnih virih po prvi svetovni vojni lahko opazimo, da se rapalska meja z mejo dežele Kranjske ni več ujemala že na delu občine Bohinjska Bistrica, saj je bil na primer vrh Možica v celoti v Italiji. Manjše zamike meje torej lahko opazimo že na območju Bohinjske Bistrice. Na območju občine Sorica je rapalska meja tekla čez Dravh in vzhodno od Petrovega Brda, stara deželna meja pa je potekala s Slatnika na Lajnar skozi prelaz Petrovo Brdo. Rapalska meja se s potekom deželne meje ni ujemala na območju vzhodno od Porezna ter severno od Črnega vrha. Na območju občine Oslica je rapalska meja tekla vzhodneje od nekdanje deželne. Južneje od tod rapalske meje ni več smiselno primerjati z mejo dežele Kranjske, ker je potekala povsem drugače.

Rapalska meja večinoma ni upoštevala meja v nekdanji Avstro-ogrski, prav tako ne mej sodnih okrajev, občin ter katastrskih občin. Po rapalski pogodbi je radovljiški okraj ostal brez polovice občine Rateče in celotne občine Bela Peč. Kranjsko okrajno glavarstvo je izgubilo dele občin Sorica in Oslica, pridobilo pa je občino Jezersko iz okrajnega glavarstva Velikovec. Del okrajnega glavarstva Logatec, ki je po letu 1920 ostal v Kraljevini SHS, se je za razliko od dela, ki je pripadel Kraljevini Italiji, tudi ohranil. Ostanek okrajnega glavarstva Volosko, ki je pripadel Kraljevini SHS (del občine Kastav s Kastvom), je bil po letu 1920 samostojni okraj (srez). Od okrajnega glavarstva Lošinj je Kraljevini SHS pripadel Krk, ki je postal samostojni okraj (v času Avsto-Ogrske je bil sodni okraj). Del nekdanjega Corpora separatuma Reke, ki je po rimskem sporazumu (1924) pripadel Kraljevini SHS, je bil sprva pod okrajem Sušak, po letu 1930 je bil pripojen okraju Kastav.

S primerjavo meja pred letom 1920 z mejami leta 1954 smo na območju rapalske meje ugotovili, da so se meje med občinami v okrajih spremenile. Najbolj očitna sprememba se je zgodila na območju občine Stari trg (Loška dolina). Na podlagi krajevnega leksikona iz leta 1954 lahko opazimo, da je nekdanja meddržavna rapalska meja zdaj postala ponekod mejna črta med okraji in občinami. Manjši popravki rapalske mejne črte so bili pri naselju Leskovicca. Meja občine Žiri z občino Idrija je potekala tako kot rapalska meja, z izjemo dveh naselij: Osojnice in Breznice. Na območju okraja Ljubljana okolica ter občin Rovte in Gorenji Logatec je bila meja pomaknjena proti zahodu na nekdanje meje občin Rovte, Hotedršica in Dolenji Logatec, ki so pred rapalsko pogodbo ležale na območju teh dveh občin. Kot del območja okraja Postojna je v leksikonu LRS zarisani tudi del nekdanje občine Gorenji Logatec (danes območje k. o. Hrušica), ta del je vrisan kot del občine Planina v postojnskem okraju. Občina Planina je v leksikonu LRS povečana s pasom, ki je v času obstoja Julijske krajine pripadal občini Postojna. Razlog za to spremembo je bil v tem, da je naselje Planina ležalo tesno ob rapalski meji. Južno od Planine je med občinami v postojnskem okraju kot meja na lokalni ravni ostala rapalska. V primerjavi s stanjem pred drugo svetovno vojno opazimo, da sta še vedno obstajala okraja Radovljica in Kranj (po

vojni okraj Škofja Loka kot samostojni okraj ni obstajal), nekdanji srez Logatec je bil razdeljen med Kranjski okraj, okraj Ljubljana okolica in Postojnski okraj.

Na podlagi Krajevnega leksikona Slovenije (1968) smo ugotavljali, katere komunalne občine so se oblikovale na tem območju. Ker so današnje občine nastale na območju rapalske meje, z delitvijo teh nekdanjih komunalnih občin, smo se za natančno analizo meja občin osredotočili na današnje meje občin. Iz katastra lahko v veliki meri razberemo potek rapalske meje. Rapalska meja je kot državna meja še ohranjena od vrha Peč do vrha V koncu špica. Na lokalni ravni je ohranjena kot južna meja občine Kranjska Gora, zahodna in južna meja občine Bohinj, slednja ne v celoti, ter na delu meje občine Železniki s tolminsko in cerkljansko občino. Večji del zahodne meje občine Gorenja vas-Poljane poteka tako, kot je potekala rapalska meja.

Ostanek rapalske meje kot današnje občinske meje je ostal tudi na severozahodu občine Logatec (pri Brnikovem Logu). V občini Logatec se potek današnje občinske meje z rapalsko ujema še na območju, kjer k. o. Grčarevec meji s k. o. Kačja vas (občina Postojna). Kot občinska meja je ohranjena tudi na delu meje občine Cerknica z občino Pivka ter občino Loška dolina – gre za mejno črto med Suhim vrhom in Lačnikom. Rapalska meja kot občinska meja je ohranjena na delu meje občine Loška dolina z občino Pivka, gre za krajši odsek meje severovzhodno od Bičke gore.

Če pogledamo še mejo Kranjske v luči današnjih občin, ugotovimo, da je mejo nekdanje dežele Kranjske mogoče na območju Republike Slovenije razbrati kot južno mejo občine Kranjska Gora – od vrha V koncu špica do Triglava. Od Triglava naprej in do Slatnika je to zahodna in južna meja Bohinjske Bistrice. Na mejah občine Železniki s tolminsko in cerkljansko občino mejo Kranjske lahko razberemo le deloma (odsek meje severno od Hoča ter deloma med k. o. občinama Davča in Gorenji Novaki). Deželna meja se ujema z današnjo občinsko tudi zahodno od Slugove doline ter pri naseljih Laze, Lajše, Robidnica ter Krnice pri Novakih. Južneje pa je meja Kranjske potekala na Škofje ter zahodno od Bevkovega vrha – danes znotraj občine Cerčno. Današnja občina Idrija na severu ter na severozahodu vključuje manjše dele ozemelj, ki so bili nekdanje dežele Kranjske (k. o. Otalež, k. o. Vojščica). Zahodna meja idrijske občine se danes ujema z mejo dežele Kranjske (do Marnega vrha). Del nekdanje dežele Kranjske južno od občine Idrija sodi v občino Ajdovščina; gre za k. o. Vodice, Podkraj, Višnje, Col, Križna gora, Kovk, Budanje, Šturje, Planina, Ustje ter polovica k. o. Ajdovščina – meja dežele Kranjske je namreč tod potekala po Hublju. Območje občine Vipava leži v celoti na ozemlju nekdanje dežele Kranjske in ob njeni zahodni meji, izjema je le na delu občinske meje med občino Vipava in občino Komen, saj k. o. Kodreti, ki je bila nekdanje na Kranjskem, spada danes v občino Komen. Današnja občino Sežana sestavljata tudi k. o. Veliko polje in Griže, ki sta bili nekdanje na Kranjskem. V občini Divača se meja dežele Kranjske in dan. občinske meje ujema na območju občin Dolenja vas in Senadole z mejami k. o. Štorje in Povir. Slednji k. o. sta danes del občine Sežana. Katastrske občine v današnji občini Divača, ki so bile nekdanje na Kranjskem, so Dolenja vas, Potoče, Laže, Senožeče, Senadole, Gabrče, Famlje, Vremski Britof in Gornje vreme. Meja dežele Kranjske se ujema tudi na delu zahodne meje občine Pivka in sicer na območju meje k. o. Košana ter Bukovje s k. o. Barka in Kozjane; slednji dve k. o. sta v občini Divača. Pri občini Ilirska Bistrica je mejo

dežele Kranjske iz današnje občinske meje moč razbrati le še pri zahodni meji k. o. Ostrožno Brdo. Katastrske občine v današnji občini Ilirska Bistrica, ki so bile nekdanj ob deželni meji Kranjske so: Ostrožno Brdo, Janeževo Brdo, Čelje, Tominje, Harije, Velika Bukovica, Mala Bukovica, Dolnji Zemon, Gornji Zemon ter Trpčane.

Meja nekdanjega Postojnskega okraja na severu se danes ujema z občinskimi mejami občin Idrija ter Logatec od Marnega vrha do Srnjaka. Od tod dalje se nekdanja meja logaškega okraja ujema z zahodno mejo k. o. Kačja vas (poteka po ozemlju občine Postojna). Nekdanjo mejo med okrajnima glavarstvoma Postojna in Logatec je pri današnjih občinskih mejah opaziti še med k. o. Postojna in k.o. Rakov Škocjan. Nadalje iz meja katastrskih občin na območju k. o. Pivka in Ilirska Bistrica poteka meje med okrajema ne moremo več razbrati.

Na območju rapalske meje so danes katastrske občine preoblikovane. Deli nekdanjih katastrskih občin, ki so pripadle Italiji, so danes tudi preimenovani (glede na stanje v katastru iz leta 1890) oz. so bili vključeni v druge katastrske občine, ki so bile nekdanj onstran rapalske meje.

Rapalska meja je uradno obstajala od podpisa rapalske mirovne pogodbe leta 1920 do podpisa mirovne pogodbe z Italijo leta 1947, torej 27 let. Do današnjih dni je pustila svojo sled na občinski ravni – na mejah občin Železniki, Gorenja vas-Poljane in še posebej Žiri. Najbolj očitna sprememba nekdanjih občinskih meja je vidna na južnem delu rapalske meje (v današnji Sloveniji) pri občinah Cerknica in Loška Dolina, saj se je stara občinska meja, ki je potekala približno po črti Veliki Kožljek-Kljunovec, umaknila do Snežnika. Občinama Cerknica in Loška dolina je bilo ozemlje, ki sta ga z rapalsko pogodbo izgubili, le deloma vrnjeno (gre za katastrske občine Glažuta, Javorje ter Leskova dolina). Večji del ozemlja, ki je nekdanj pripadal katastrskim občinam Otok, Dane, Nadlesk, Kozarišče, Vrh, danes sodi pod občino Pivka ter občino Ilirska Bistrica.

8 LITERATURA

Cerovac Peter, »Upravno-teritorialno oblikovanje SR Slovenije z upravno-teritorialnimi enotami 1945–1964«, *Prikazi in študije* 10, št. 7–8, Zavod Socialistične republike Slovenije za statistiko, Ljubljana, 1964.

Dorčić Ivan, Tomašič Marijan (ur.), *Kastav i Kastavština u prošlosti i sadašnjosti*, Samobor, 1931.

Dolar France Martin, »Jeglič in cerkvenopolitična vprašanja po letu 1918«, v: *Jegličev simpozij v Rimu*, ur. Edo Škulj (Celje, 1991).

Fikfak Jurij (ur.), *Postojna: upravno in gospodarsko središče*, Galerija 2 in Inštitut za novejšo zgodovino, Postojna, 2009.

Grafenauer Božo, *Lokalna samouprava na Slovenskem: teritorialno-organizacijske strukture*, Pravna fakulteta, Maribor, 2000.

Klemenčič Rok, Lah Ljubo, Lončarić Stjepan idr., *O rapalski meji: zbornik mednarodnega simpozija ob 90. obletnici podpisa rapalske pogodbe*, Ad Pirum, Zavod za intelektualne dejavnosti, Logatec, 2010.

Kogovšek Franc, *Steze slovenskega spomina: vodnik po rapalski meji*. Prvi zvezek, od Osojnice (Žiri) do Vodice (Kalce), Franc Kogovšek, 2007.

Krajevni leksikon Dravske banovine, Uprava Krajevnega leksikona dravske banovine v Ljubljani, Ljubljana, 1937.

Krajevni leksikon Ljudske republike Slovenije, Uradni list LRS, Ljubljana, 1954.

Krajevni leksikon Slovenije: repertorij z uradnimi, topografskimi, zemljepisnimi, zgodovinskimi, kulturnimi, gospodarskimi in turističnimi podatki vseh krajev Slovenije, 1. knjiga, zahodni del Slovenije, DZS, Ljubljana, 1968.

Lipušček Uroš, *Sacro egoismo: Slovenci v krempljih tajnega londonskega pakta 1915*, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2012.

Pavšič Tomaž, *Ob stari meji: pričevanja in spomini*, Bogataj, Idrija, 2006.

Weber Tomaž in Novak Drago, *Dvajseto stoletje v zgodovinskih virih, besedi in slikah: Slovenci v državi Slovencev, Hrvatov in Srbov, v Kraljevini SHS in Jugoslaviji (1918–1941)*, Ljubljana, 1996.

Slovenski zgodovinski atlas, Nova revija, Ljubljana, 2011.

Slovenska kronika XX. stoletja (1941–1995), 2. knjiga, Nova revija, Ljubljana, 1997.

Atlas evropske zgodovine, Slovenska knjiga, Ljubljana, 1995.

Atlas Slovenije: 218 strani topografskih kart 1: 50.000, 44 mestnih načrtov, Mladinska knjiga in Geodetski zavod Slovenije, Ljubljana 1992.

Slovenija – pokrajine in ljudje, Mladinska knjiga, Ljubljana, 1998.

Slovenska novejša zgodovina (1848–1992), 1. knjiga, Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2006.

Slovenska novejša zgodovina (1848–1992), 2. knjiga, Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, Ljubljana 2006.

9 VIRI

1. Karte:

Kartografsko gradivo NUK, Dimnik, Slavoj, Ročni šolski zemljevid ljubljanske in mariborske oblasti in obmejnega slovenskega ozemlja, Učiteljski dom, 1926.

Kartografsko gradivo NUK, Madžarević, Petar, Administrativna podela Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca, Beograd, 1924.

Kartografsko gradivo NUK, Dravska banovina: pregled srezov, sodnih okrajev in krajevnih občin, Šumarski odsek Dravske banovine, Ljubljana 1930.

Arhiv republike Slovenije, Uibersichtskarte der Steuerbezirke und Katastralgemeinden von Krain (1890).

Modrus–Fiume vármegye, (http://hr.wikipedia.org/wiki/Modru%C5%A1ko-rije%C4%8Dka_%C5%BEupanija).

Uibersichtskarte der Steuerbezirke und Katastralgemeinden von Krain (1850), (http://www.zape.si/srd/srd_kataster.htm).

Zemljevid slovenskega ozemlja 1921, (www.dlib.si).

Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75000, Bischoflack und Oberidria (1900-1909)

Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75000, Bischoflack und Idria (1900-1909), (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-N1NXSPZZ/?query=%27keywords%3dbischoflack+idria%27&pageSize=25>).

Freyer, Heinrich, Special-Karte des Herzogthums Krain (1843), (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG75IQMI4Y/?query=%27keywords%3dkrain%27&pageSize=25>).

Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75000, Sessana und St. Peter (1914) (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-8DWRM1MC/?query=%27keywords%3dsessana%27&pageSize=25>)

Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75000, Adelsberg (1910-1917) (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-WCGQF6Z9/?query=%27keywords%3dadelsberg%27&pageSize=25>)

Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75000, Flitsch (1881) (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-3WLPYKOS/?query=%27keywords%3dflitsch%27&pageSize=25>)

Spezialkarte der Österreichisch-ungarischen Monarchie 1: 75000, Laas und Čabar (1903) (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-JEVLVSIO/?query=%27keywords%3dlaas+und+%c4%8dabar%27&pageSize=25>) Laas und Čabar (1881), (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:IMG-NXY6SYT5/?query=%27keywords%3dlaas+und+%c4%8dabar%27&pageSize=25>).

2. Članki iz časnikov:

»Delna sprememba banovinskih mej: Med drugimi sta metliški in črnomeljski srez priključena dravski, čabarski srez pa savski banovini«, *Jutro*, 1. september 1931, št. 200, 1.

»Kastav hoče od Ljubljane proč«, *Domovina*, 7. april 1927, št. 14, 8.

Tomaž Pavšič, »Mejniki so pričevalci zgodovine«, *Demokracija*, 7. junij 2012, št. 23, 48–50.

3. Članki iz revij:

Gombač Metka, »Poverjenišтво Pokrajinskega narodnoosvobodilnega odbora za Slovensko primorje in Trst 1945–1947«, *Kronika* 37 (1989), 116–123.

Jereb Saša, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, *Loški razgledi* (1998), 171–204.

Kopač Janez, »Kraji in občine kot upravno-teritorialne enote 1945–1955«, *Arhivi* 28, št. 2, (2005), 205–212.

Prunk Janko, »Slovensko-hrvaški odnosi v 20. stoletju – eden temeljnih elementov slovenske narodne politike«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), 375–395.

Svoljšak Petra, »Čigava ali komu soška fronta: Slovensko-hrvaški stiki med prvo svetovno vojno v luči obrambe zahodne slovenske narodne meje«, *Studia Historica Slovenica* 8, št. 2–3 (2008), 357–395.

Žontar Jože, »Začetki občin na Kranjskem«, *Arhivi* 29, št. 1 (2006), 65–75.

Žontar Jože, »Splošna okrajna uprava v Sloveniji v letih 1918 do 1941«, *Arhivi* 26, št. 1 (2003), 133–138.

4. Internetni viri:

Čurin Jože, Na Triglavu nikoli več meje!, (<http://www.gore-ljudje.net/novosti/10385/>).

Jaksetič Dragica, Velika Tomšičeva parcela v snežniških gozdovih je tudi veliki mejni problem (www.delo.si/clanek/107026).

GIS (Spletni geografski informacijski sistem) iObčina, (<http://gis.iobcina.si/iobcina3/>).

Gorišek Gorazd, S Kotove špice na Mangart in čez Ponce na Jalovec, (<http://www.gore-ljudje.net/novosti/58236/>) (pridobljeno: 15.11.2012)).

Jereb Saša, »Upravna ureditev in gospodarski razvoj v Žireh v letih od 1945 do 1952«, *Loški razgledi*, (1998), (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-442MJHXM/>).

Katern Janko, Kapela v Kačji vasi, (<http://www.planina.si/modules/vsebina/item.php?itemid=13>).

Naglič Miha, Kam sodijo Žiri? (<http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-TD3J49KQ>).

Okrajno glavarstvo Logatec 1745–1947, (<http://www.siranet.si/detail.aspx?ID=85214>).

Planina France, »Po Groharjevi domačiji«, *Loški razgledi*, letnik 26 (1979), (<http://www.dlib.si>).

Potočnik Lojze, Lojzetov blog: Potopis – Rapalska meja na Žirovskem (V. del), (<http://lojze68.blogspot.com/2010/09/potopis-rapalska-meja-na-zirovskemv.html>)

Rutar Štefan, Pred rapalska deželna kamna na Kladju in Vrhulce, (http://www.rutars.net/sr_01_stefan_rutar/sr_2700_razlctekst/sr_27009_rapallmeja/dezelnikamen.htm).

The early 1900s gazetteer of Austria-Hungary, (<http://www.austriahungary.info/en/gazetteer1900>).

Valentinčič Janko, Po poteh rapalske meje, (<http://www.angelfire.com/folk/Podbrdo/HTMLFile/RapalP.htm>) (pridobljeno: 15.11.2012).

SEZNAM SLIK

Slika 1: Upravna razdelitev na Kranjskem in v Avstrijskem Primorju po letu 1868	12
Slika 2: Okrajni glavarstvi Postojna in Vipava na karti dežele Kranjske iz leta 1850	16
Slika 3: Okrajni glavarstvi Postojna in Logatec na karti dežele Kranjske iz leta 1890	20
Slika 4: Izsek karte Laas und Čabar iz leta 1881	30
Slika 5: Razmejitev med Italijo in Kraljevino SHS po Rimskem sporazumu leta 1924.....	33
Slika 6: Vrh Triglava z mejnim kamnom na razglednici iz leta 1934	43
Slika 7: Fotografija jugoslovanskega graničarja in italijanskega financarja na cesti Žiri-Idrija v Osojnici	46
Slika 8: Ostanek (katastrske) občine Dole v Kraljevini SHS.....	48
Slika 9: Trate, nekaj po letu 1930	49
Slika 10: Mejni prehod Hotedršica	50
Slika 11: Okraja Čabar in Sušak	53
Slika 12: Ljubljanska oblast razdeljena na sreze.....	57
Slika 13: Okraj Kastav	59
Slika 14: Občine Dravske banovine ob rapalski meji med letoma 1929 in 1931 .	61
Slika 15: Italijanska predvojna turistična karta z označeno rapalsko mejo.	64
Slika 16: Del Julijske krajine po letu 1927	67
Slika 17: Österreich 1938–1945, »Ostmark« im Deutschen Reich.....	71
Slika 18: Ljubljanska pokrajina	72
Slika 19: Zahodni del okraja Kranj, 1954	85
Slika 20: Zahodni del okraja Ljubljana okolica, 1954	87
Slika 21: Okraj Postojna, 1954	92
Slika 22: Del današnjih občinskih meja med občinami Železniki, Cerkno ter Gorenja vas – Poljane v primerjavi s potekom rapalske meje	102